

1940

teljes. t. j. d.

SZABOLCSI SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ: SZOHOR PÁL
SZERKESZTŐK:
MÉREYNÉ JUHÁSZ MARGIT
BELOHORSZKY FERENC

A SZABOLCSVÁRMEGYEI BÉSENYEI KÖR-
KIADVÁNYA NYIREGYHÁZA

VII. évfolyam

1940.

1-4. szám.

Ara: 2 pengő.

TARTALOM

	Oldal
<i>M. Juhász Margit</i> : Ady korának lélekválsága	1
<i>Versek</i>	14
<i>Czakóné Gerendy Rózsi</i> elbeszélése	16
<i>Farkas László</i> regényrészlete	19
<i>Molnár Rózsi</i> : Gradava vára	23
<i>Szalay Pál</i> : A harlemi mulatozó	26
<i>Kiss Lajos</i> : Péterfy Jenő	31
<i>Sziklay László</i> : A 19. századvégi társadalom	38
<i>Varga Károly</i> : Krúdy Gyula (I. rész)	53
<i>Belohorszky Ferenc</i> : A szabolcsi művelődés elvei	67
<i>Magyar Néző</i> :	74
<i>Gábos Kálmán</i> : A tanyai népművelés	74
<i>Péchy Sándor</i> : Az amerikai angol nyelv	78
<i>Belohorszky Ferenc</i> : A végrendelet	81
<i>Holmi</i>	84

A hetedik évfolyamában lévő Szabolcsi Szemle bebizonyította, hogy igazi küldetése van Szabolcsban. Ez a küldetés ma már túlnőtt a Nyírségen és a Szabolcsi Szemle országos viszonylatban is jelentős szerepet tölt be a magyar vidéki kultúréletben. A Nyírség minden friss, életerős hajtását bemutatni, a szabolcsi kultúra minden jelentős mozzanatáról tájékoztatni a közönséget, ez a

SZABOLCSI SZEMLE

célja. Hasúbjain a Nyírség, a szabolcsi élet legkiválóbb és legmagyarabb egyéniségei találkoznak a magyar életet a szabolcsi földön irányító kultúrértékekkel. Közönséget, irodalmi, művészi köztudatot akar nevelni, melynek számára a szellemi élet az igazi hatalom.

A Szabolcsi Szemle a Szabolcsvármegyei Bessenyei Kör hivatalos lapja. A kör tagjai közül azok, akik tagdíjukat befizették, a Szabolcsi Szemlét két pengőért tagilletményként kapják.

Előfizetési díj nem tagoknak egy évre: 5 pengő.

A Szabolcsi Szemle évenként 10 számban jelenik meg.

Szerkesztőbizottság: Aradvári Béla, dr. Borbély Sándor, dr. Kelen László, Margócsy Emilné, Rezessy Zoltán, dr. Schárbert Armin, dr. Spányi Géza, z. Szalay Pál, dr. Szesztay András, dr. Sziklay László, dr. Vernes Gyula, dr. Vietórisz József.

Kiadó: Bata Sándor, az Ujságbolt tulajdonosa, Nyiregyháza.

Kéziratokat a következő címekre kell küldeni: verseket, novellákat, szépirodalmi írásokat: Méreyné Juhász Margit, Nyiregyháza, Deák Ferenc-utca. — *Értekezések, tanulmányok, megemlékezések, könyvismertetések, beszámolók és bírálatok*: dr. Belohorszky Ferenc címére, Nyiregyháza, Kossuth-gimnázium. *Kéziratokat vissza nem adunk. Megrendelni* Nyiregyházán a kiadónál lehet.

A *Bessenyei-éremet* rajzolta: Szalay Pál, a *címlapot* tervezte: Tóth I. Lajos.

ADY KORÁNAK LÉLEKVÁLSÁGA ÉS AZ ÚJ KORFORDULÓ KÖLTŐI IRÁNYAI

Amikor a barbizoni iskola csodálatos tehetségű Corot-ja nimfákat festett a reális tájba, Zola sötét arccal tiltakozott a naturalizmus nevében. El minden álmódott poézissal! Éljen a valóság! Törjék szét a világ szentimentalizmusa!

Ezt hangsúlyozza a természettudomány, a filozófia. Mikroszkóppal keresték az Istent és nem találták. Nagyítók lencséje mögül, boncasztlak csodáiban, szellemtudományok útvesztőiben sem jött felénk az Isten. A földön meghalt a titokzatosság és a természet-tudomány sivár pozitívizmusa megölte a testetlen szépséget. Az ember, bár azt ígérte, hogy lombikban embert teremt, helyette egy kor lelki-világát dülta fel, boldogtalan nemzedékeket juttatott válságba és nem váltotta be ígérését.

A költő, akit minden új gondolatban először valami ismeretlen szépségnek az ígérete kap meg, lantosává szegődött ennek az új iránynak. Szabadnak lenni, alázatosságot, emberi megkötöttségeket levetni, Istent taszítani le trónjáról, mindez új és hősi póznak ígérkezett, egészen addig, míg a nagy semmibe, a nagy „Nincs”-be nyúlók csalódottan húzták vissza kezüket és ráeszméltek: ime, üres. *Ady*, aki vad fiatalsága hevével mosta el a határt jó és rossz, — igaz és gonosz között, aki büszkén mondta:

„Bűneim, mint a Pokol pálmái,
Égverő bujasággal nőnek”

egyszerre nagy szomjúságot érez és kutatva kiált fel:

Lelkes képem kinek a képe?
Kinek roskadok én elébe,
Amikor minden elhagyott,
S nem tudom, ő van-e valóban?

(Rendben van, Uristen.)

A kor rontása ül a költő lelkén. Ezzel gyötrődik, viaskodik a hitetlen hívő, akinek, mint minden költőnek, életeleme a szent titokzatosság. Vergődése lélekig ható:

„Akaratomból is kihullasz,
Én akart, vágott Istenem,
Már magamat sem ismerem
S Hozzád beszélni rontás fullaszt.”

A következő sorokban mintegy megröstellve gyötrő vágyódását, újra a képzelet szülöttét látja az istenfogalomban. Ime:

„Szent képzelés, örök hit-balzsam,
Ki létlenül is leglevőbb,
Meghajlok szent-Szined előtt
S akarom, hogy hited akarjam“.

(Istenhez hanyatló árnyék.)

Igy vergődik még soká, várva, hogy lehulljon ebben az emésztő tűzben a kor bilincse, s elérkezzék hozzá az Ur, hogy átölelje, hogy egyek legyenek a halálban, s szinte utolsó erejével, gyöngülő lehellel tel énekelje:

„Istenhez gyöngé szódat emeled
S teveled' lesz akkor az Isten.“

Most már fáj az „eljátszott öregség“, fáj a „Patyolat üzenete“, a „havas Krisztus-kereszt előtt“ is megemeli kalapját mélyen s vallja kora bűnét, amely kornak örök szimbóluma marad költészete:

„Jobb nem vagyok, mint annyi sok más,
Egy beteg kornak dalosa,
Vergődöm az ellentétek közt,
De irányt nem lelek soha.“

(Jobb nem vagyok.)

Ennek a beteg kornak vergődő énekese *Babits Mihály* is. A világ józan, formátlan és prózai. Hová meneküljön a költő szépség-szomjával? Behúnyja szemét és kereső ösztönével befelé fordul a szellem, a lélek mezőj felé. Távolról a klasszikus tiburi forrást, a költészet kristályforrását hallja csörgedezni, s Horatius zenéje ihleti. Mágusként merül el ebbe a formaművészetbe, hogy

„Ha Tibur gazdadalnoka egykor ily
mértékben zengte a meglegedést,
hadd dalljam rajta himnusát én
a soha meg nem elégedésnek.“

(In Horatium.)

Igen, ez a „soha meg nem elégedés“, ez a szomjúság gyötri az álmokért esengő költőt, mákor így kiált:

„Rosszkor születünk, s nincs mód újralenni.
... És mégis egyre futok, egyre vágyom
s valamit keresek még e világon,
mit nem fogok meglelni sohasem.“

(Festett cél.)

A szemkápráztató játék a formával, a csengő-bongó rímzapor, a finommivű költői munka, amivel jól esik önmagát elcsitítani, tudatos kultusz, s keserű utóízét ő maga is érzi:

„Ezek hideg szonettek. Mind ügyesség
és szenttelen, csak virtuóztatás.
... ez nem költészet; de aranyművesség!”

(Szonettek.)

A testetlen szépség fogalmát érzi meg a forma szépségében is, ez ad bódító mámort, felejtető balzsamot. A testetlen szépség ódáját énekelve mondja:

„Test s lélek meghal, néki nincs halála.”

(Óda a szépségről.)

Ady csodálatos szimbolumokba feledkezett, hogy szabaduljon a világ sivárságától s önmagától, halálos lélekgyötrelmeitől; az expressionista Babits Mihály ezekkel a szimbolumokkal önmagába mélyedt el; s magát vetíti ki:

„Csak én bírok versemnek hőse lenni,
első s utolsó mindenik dalomban.
... Én maradok magam számára börtön,
mert én vagyok az alany és a tárgy,
jaj, én vagyok az omega s az alfa.”

(A lírikus epilógja!)

Kosztolányi Dezső a megsemmisítő, reménytelen halál gyötrelmei elől menekülve, az összerombolt metafizikai világkép helyére megteremti az emlékek, az *impressziók* világát. Fájdalmasan édes nosztalgiával veszi körül gyermekkorának első friss impresszióit, sírva öleli át a mécs reszketeg fényében fürdő, régi gyermekszobát, ahol a szegény kisgyermek az élet első ijesztő árnyaitól remegett, ahol először járt a halál a dajkamesék rémei között csontárnyékával, suhogó kaszát emelve a lázas gyermek ágya mellett. A tört szív, a tört hit fut vissza a fehér gyermekszobához; a mécshez:

„Most tört a lámpám és nincs lámpafény.
Isten-kísértő, vágyvillámos éjjel,
járok kihült lámpával, tört cseréppel.”

(Lámpafény.)

„Mint aki a sínek közé esett” és utolsó gondolatával átfogja életét, úgy érzi magát az élet „vad panorámá”-jában, a halál már mennydörög távolról és ő egy percre megragadja még azt, amit öröknek érez; az emlékeit. Csodálatos hasonlóság ez Proust-tal, aki az „Eltűnt idő nyomában” éppen így keresi a tiszta boldogságot emlékeiben. Kosztolányi megható gyöngédséggel rajzolja gyermek-magát:

„És látom őt, a Kisdedet,
 aki fehérlő ingben lépdél.
 Még lopva-lopva rám tekint
 és integet szőke fejével.

Arany gyertyácskát tart keze
 és este félve ül le mellém.
 Hallom kacagni csöndesen
 s látom alvó fejét a mellén.”

(És látom őt.)

Különös világossággal látjuk ezt a tudatos játékot azokban a versekben, ahol szinte halmozza az *impresszionista* színeket és hangokat, s úgy hullámszik, csörgödez, táncol a vers, mint távol mesék erdejének ezüst emlékpatakjá:

„Játszom ennen életemmel,
 bűvöcskázom minden árnnyal
 ... a fénnel, mely tovaszárnyal.
 ... Játszom két színes szememmel,
 a két, kedves pici kézzel,
 játszom játszó önmagamnal,
 a kisgyermek is játékszer ...”

(A játék.)

A sok színes szó azonban egyszer elfogy. Az ősz érinti homlokra a költőt. Hiába, nem rejtik már a gyermekkori emlékek szelíd, virágos bokrai, s a valósággal néz szembe:

„Sírj, őszi vers ... Sírj mindkét szemem,
 sírj őszi koncert, zengő zeneverseny.
 Most itt az ősz és én vagyok az ősz ...
 ... Beteg vagyok, szépségektől beteg,
 nem is vagyok más, egy beteg poéta.”

(Praeludium.)

Most már valami más impressziót keres, valami ódon bánatot, ami az emlékek nyomán sajog fel benne, ami kínzó és mégis édesen fáj. Most ezt a kincset dédelgeti, ezt a mámort adó mágiát:

„Ugy félek, hogy ezt a homályos, ódon,
 vén bánatot egy éjjel elveszítem
 és vele együtt életem s a szívem,
 a szívem is és megvigasztalódom.”

(Kösöntyü.)

A megvigasztalódás egyet jelent nála a kijózanodással, az ihlet elmulásával, a jelenre eszméléssel és a hideg gyötrellemmel. A

„Mágia” kötetben szinte kétségbeesett akarással ragadja magát farsangi tragikomikus hangulatokba:

„Fekete álarcot kötöttem
és lenge lábon, észrevétlen
vágattam a farsangi ködben,
kurjantgató, homályos éjen
fekete álarc —
sötét halálarc —.”

Aztán már ez az erőszakolt, legénykedő hang is elhalkul:

„Hatalmas ősz
Reám leheltél s érzem, egyre érzem,
hogyan nagyra nősz.”

(Hatalmas ősz.)

Juhász Gyula, a „poeta doctus” triászának harmadik tagja Szegeden élte meg a maga tragédiáját. A tiszai tájak finom pasztell-színei szinte rafaeli háttérként lebegnek költeményei mögött, de az előtérben nem szelíd Madonnák mosolyognak, hanem fáradt, szomorú vándor viszi lelke halálos szomorúságát az elmulás felé. A könyvek, amiknek ígézetével telt meg ifjúsága, nem adnak nyugalmat neki:

„Könyvekre hajtom le fejem,
Mint fáradt vándor sírhalomra.
Könyvek, ti bölcs és végtelen
Sirok, nem adtok már nekem
Vigasztalást a végtelen napokra.”

Az élet „mély szomjúsága” égeti lankadt szívét, s ha minden ködbe borult már a lelke mélyén, azt ragadja meg, ami még kiemeli ebből a sötétségből, ami édes gyógybalzsam égő és víziókban megfáradt szemének, — a természet vigasztaló szépségét. Ami Adynál a szimbolum, Babitsnál a formakultusz, Kosztolányinál a gyermeki friss impressziók visszaálmodása, az Juhász Gyula lelkén a táj délibábjátéka. Impresszionista ő is. Ahogy egy-egy interieur festésénél a színfoltokat, mint keveretlen színeket felrakja, Monet pontokból és vesszőcskékből festett képeire emlékszik az ember:

„Pirosló abrosz, friss szalonna,
Búbos kemence, jó meleg,
Pár kurta rőf a szoba hossza,
Mégférnek a jó emberek.
Nagy ágy fölött a házi áldás,
Arany rájában a király.
Künn fanyar, tavaszi szél lármáz,
Benn enyhe, renyhe félhomály.”

(Szögedi enteriőr.)

Szelíd melancholia szál: a legszebb emlék nyomában is, csodálatosan olvad össze a természeti képpel:

„Milyen volt szökesége, nem tudom már,
De azt tudom, ha szókéék a mezők,
Ha dús kalásszal jó a sárguló nyár,
E szökeségben újra érzem őt.”

„Milyen volt szeme kékje, nem tudom már,
De ha kinyílnak ősszel az egek,
A szeptemberi bágyadt búcsúzónál
Szeme színére visszarévedek.”

(Milyen volt.)

Örök szomjúságát, boldogtalan, szomorú keresését semmi ki nem elégíti, meg nem vigasztalja:

„Mindíg csillaghonvágó égett szívemben,
Mindíg hűtlen voltam, mindíg beteg,
Mindíg kellettek eléretlen rózsák,
Örök talányok, édes szomorúság!”

Ez az örök talány kísérté sírjába azt a korszakot, amely egy „különös nyári éjszakán” egy napról másnapra meghalt. Csodálatos megérzéssel éneklí Ady: „Emlékezés egy nyári éjszakára” című versében a világháború kitörésének éjszakájáról:

„Különös,
Különös nyári éjszaka volt,
... Hiába, mégis furcsa volt,
Fordulása élt s volt világnak.
... Azt hittem, akkor azt hittem,
Valamely elhanyagolt Isten
Életre kap, s halálba visz...
... Istenvárón emlékezem
Egy világot elsüllyesztő,
Rettenetes éjszakára:
Különös, különös nyári éjszaka volt.”

Nemsokára már a lövészárkok mélyéről hangzik fel az első kiáltás az „elhanyagolt Isten” felé a Gyóni Géza ajkáról:

„Csak egy éjszakára küldjétek el őket...
... Hitetlen göggyében, akit sose ismert,
Hogy hívná a Krisztust, hogy hívná az Istent.”

Ahogy egyre mélyebbre süllyedtünk a bajba, a testi gyötrelmekbe, úgy lett egyre tisztább a válságból kibontakozó lélek Isten felé kiáltó

szava. A roppant „jeges ür” amiről Tóth Árpád is énekelt, eltűnik az emberi szívek közül, aggódó, féltő fájdalom tereli össze a lelkeket. Az individualizmus, az egyéni gyötrő problémák egy fualatra elvesztik jelentőségüket. Ujra lírai téma a hősies póz, az életáldozat a közért:

„Életemet, e drága pohárt, zengőt
Csordultig vérrel kezedbe adom:
Öntözd vele a boldogabb jövődet,
Jövő virága nyílják gazdagon,
... Fogadd el tőlem, világ magvetője.

(Gyóni: Ének a gránicon.)

A *kollektív érzés*, mint új lírai téma még erősebb *nemzeti szinezetet* nyert akkor, amikor egy új érzés, a veszteség fájdalma csatlakozott hozzá. Megszűnt az a kiábrándult hang, amival Ady is ostromolta faját, féltő öleléssel szorítaná már a költő a szent határokat. *Sajó Sándoré* az első, rémült kiáltás a széthulló ország minden tája felé:

„Ha küszködön, ha szenvedőn, ha sírva
Viselni sorsunk, ahogy meg van írva;
Lelkünkbe szíva magyar földünk lelkét,
Vérünkbe oltva ősök honszerelmét,
Féltőn borulni minden magyar rögre
S hozzátapadni örökön-örökre.”

(Magyarnak lenni.)

Jajkiáltása az összeomlás után 1919-ben úgy járta be az országot, hogy még ma is visszhangzik csonka határaink között:

„Uram, tudd meg, hogy nem akarok élni,
Csak magyar földön és csak magyarul.
... Mint bujdosó gyász, az én szép hazámat
a jó Istentől visszazokogom.”

(Magyar ének 1919-ben.)

Ez az Istenhez kiáltás, — de profundis egyre több oldalról hangzik fel, egyre gyónóbb töredelemmel, egyre egetostromlóbban: *Végvári* a Hargitán túlról kér, Isten irgalmára esd: „Segítsetek!” A hervadó őszben, mindentől megfosztva, az Ur segítő hatalmában bízik népe vezeklő szenvedése után, és mert a fájdalom felemel:

„S üres magtárral, üres kamarával
Mi úgy-e mégis gazdagok vagyunk,
Fájdalmunk néma, hervadt aranyával?
... És ahogy nő az orkánterhes csend:
Ugy enged Isten, magasabbra mennünk.”

Végvári elhallgatott, s egyszerre megpendül *Reményik Sándor* lantja. *Végvári* elhallgatott, mert az irredentizmus költői talaján

olyan burjánzás indult meg, hogy az epigónok hangos magyarkodása mellett a finom, lírai hangok elvesztek volna a zajban. Reményik ekkor a lélek tájai felé indul. Mindenki érzi, hogy így is „Erdély harangoz a mélyben”, s mint finom fémszálakkal feszülő rádióoszlop áll az erdélyi végeken. Hallja a „virágok nesztét, amikor felemelik fejüket”, a „hazavágyó, árva szívverést” is érti, érzi, „hogy megmozdul a rögben is a lélek”. Mély szimbolumokban beszél a költő. A versek Midás királya lesz, bármilyen témához ér, arannyá válik kezében, lélekmélységig mélyül. Nem énekel istenes énekeket, de énekében benne van a lélek, az Isten szelleme. Erős és biztos visszafordulás ez a dekadenciától, a minden tagadás tragikus útjairól. Világosan megfogalmazza ezt „Vissza” című versében:

„Így vissza, vissza
Egyetlen, nagy fehér békességben!
Az össze-vissza tarka sokaság —
Istenbe vissza, vissza, vissza
A teremtett és megromlott világ.”

Nem énekel démonokról, a lép virágairól, a nőt édesanyján át és tragikus sorsú hűgában tanulja meg tisztelni, s a Múzsza nála a tiszta női ideál. Uj, az előbbivel, az Ady korával ellentétes folyamat indult ott meg, s mint korjelenség, igen nagy horderejű. Nem úgy énekel már, mint a Léda költője:

„Én beszennyezlek, beszennyezlek”

hanem így szól:

„Keressétek a nőt.
Keressétek, igen,
De ne csak ott, hol eddigelé:
... S ne állítsátok minden rossz mögé,
Eltévedt, kisiklott, korommá égett,
Tört életek mögé.
... Igaz, ő a nagyban a kicsinyesség
S mégis méltó reá,
Hogy a kicsinyben, mint nagyot megkeressék,
Keressétek tehát.”

(Cherchez la femme.)

Hirdeti, hogy a nő a férfi egyenjogú társa, két külön világ „egyenlő méltósággal”:

„Azért, ha jönne modern Fáraó,
Ki lelked vágyik leigázni,
Az Isten képét benned megalázni,
... Pattanj vissza acélos daccal!”

(Nem urad és királyod.)

Egészséges és tiszta világgép a Reményiké, szavak mögött a költő fájdalomban próbált lelke tükröződik acélos fényvel. Csodálatos, hogy az expresszionizmus, a legszélsőségesebb izlésirány, akkor amikor a dolgok örök és végső lényegét, a létezés legelemibb formáit tette meg a vers témájává és magát a gondolatot is ki akarta zárni a költészetből, olyan belső, misztikus erőket talált, hogy egyszerre rádőbbsen az élet titokzatos voltára, emberi létünk mögött a lélek titkaihoz fordult vissza. A természettudomány ugyanerre az eredményre jutott. A végtelenségről kiderült, hogy határai vannak, az időről, hogy kezdete volt, s az energiák végső átalakulását a termodinamikai egyensúlyban látják megvalósulni és ez a világmindenség végét jelenti. Megkerülve a bibliát, hosszú, vargabetűvel visszajutott a természettudós a teremtés misztériumához, s bűnbánattal borult le az Ur, az Alkotó előtt. A költészetben ez az új, természettudományon alapuló istenhít még el-eltévelyedik szinte *panteisztikus* rajongásig, mint a nagyon tehetséges *Bartalis János*, erdélyi poétánál, akit természetrajongása ragad magával:

„Kereslek Isten, a földben, a virágban, a fákban
és mindenütt megtalállak.
Ez az én Istenkereső idóm.
Kereslek a fényes tavaszban,
az erdők virágos feje int: itt vagy.
Kereslek az esőben, a szomjas
vetések susogják: jelen vagy.”

(Kereslek.)

Az új költészet a végtelennél visszakanyarodva eljutott a metafizikai lendületig, az Isten fogalmáig. Új virágzása kezdődik a vallásos lírának. Mondhatnánk új *transzcendentálizmus* ez. Ez a líra természetesen nem hasonlít a XVI. század istenes énekeihez, ez a líra századok emlékképeit hordozza magában, új borok ízével ízesült, újfajta gondolatmezőkön szállott át, s csak önmagához hasonlít. Művelői között most is sok a pap, a szerzetes.

Sík Sándorban még talán rezgett valahol lélekmélyen Ady verse az Ur érkezéséről, amikor írta:

... „Mélyeimnek mormoló vizéből
Fölmerült az élő Isten arca.
Hírnököt nem járatott előre,
Fullajtár sem harsonázta jöttét.”

(Isten érkezése.)

Anyja jósága „Isten forrása” számára, a világ csak az övé és csak az Istené, credo, quia absurdum est — hiszem, mert megfoghatatlan — kiáltja:

„Övé a szőlő és a Gazda
Tudja, miért, hogyan s mivégre?”

A kor szociális problémái is előtörnek az Istent kereső ritmusok közül, hogy az irgalmasság új parancsaira figyelmeztessenek:

... "És amikor a márványos oltár
Lépcsőin állok aranyos palástban,
Valaki mintha hína:
Talán a Krisztus?
Az angyalföldi szükségkápolnának
Szegényes Krisztusa?
Ide kell a halász,
Szennyes vizeire a külvárosi ködnek.
A kérgeseknek kell a szó:
Az össze-vissza rúgdosott
Mostoha bárányoknak
Serege sír, vagy sírni sem tud már pásztor után."

(Jól van ez így?)

A Felvidék papköltője, *Mécs László* is ennek az új transzcendentális iránynak bajnoka. Sokszor kissé szónokiasan, kissé vezércikk-szerűen, — de akkor is szent naivitással — énekel örállásán új keresztreszvitézként.

Ha Kosztolányi szegény kis gyermeke, a bűn és halál országának panaszos gyermeke volt, Mécs az Isten éneklő gyermeke akar maradni, s friss, költői aquarell-képeit tiszta, kristályos idealizmussal világítja át. Még ott is, ahol a kor szociális problémái a valóra döbentek, s a társadalmat felelőssé teszi az új nemzedék sorsáért, nem a szegénység, hanem a bűn, az erkölcsi nyomorúság képei ijesztik. *Ady teljes ellenképe*. A koldús kertjéből szakított rozmaring illatozik gomblyukában, a kis kondás-fiú nadrágján viruló piros, szivalakú folt hatja meg, a tisztos, *kedves szegénység* teszi szívét könnyűvé és emlékezteti az ég madaraira, a mezők virágaira. Ki látta úgy meg a nagyvárosok esett, rokkant, rongyos koldúsaiban a csodálatos szép lelket, mint ő? Az „Aranyos kicsikém” vak ujságárusa a táskájába hullott verebet dédelgeti s a költő felkiált:

„Szemétdombodból, hogy nőtt ki e liljom?
Aranyos kicsikém,
hol rejtetted ezt az aranyat.”

Adyval ellentétben a *pénz tagadása* mellett a nő, az *asszony*, az *anya képe* nála egészen az égi Anyáig magasztosul:

„Értem a dicsekvést a kintől szentelt anyai szájból:
a fiam munkás, pénzt hozott tegnap Amerikából.
A fiam költő, tüzet lopott tegnap az égből.
A fiam próféta, tegnap érkezett a hegyi beszéd-től.”

(Szabó Pista anyja.)

Majd kozmikus víziókká nő benne az Ur képe, a Magvető alakja:

... A földből nőtt, az égig ért,
Nézése száz tavaszt ígért,
Markába népek sorsa fért,
Folyton szívébe nyúlt, s a vért
Nagy lendülettel szórta széjjel.

(Megláttam a férfit.)

A „pokol pálmái”, a bűnök nála nem nőnek kevély virágzással a magasba. Mindíg vigyázz-állásban örködik:

„Soha önfeledten! Soha őrizetlen!
Isten katonája teljes fegyverzetben,
teljes készütségben: hogyha hívnak a harsonák,
örök-útra készen találják a katonát.”

(Vigyázz-állásban.)

Végül állítsuk oda a korfordulón ellentétként Juhász Gyula mellé *Áprily Lajost*. Áprily is, mint ő, a természet, a táj finom hátterére rajzolja hangulatait. De amíg Juhász Gyula fájdalmas díszharmóniával fejezi be a képet, Áprily, az erdélyi havasok poeta doctusa a lélek harmóniáját árasztja szét a képen. Ugy ringanak el a zenélő daktilusok mögött a havasi tájak, mint csodálatos, élő díszletek, de itt a kép és szöveg örök egyet jelentenek. Az évszakok közül, különösen a tavasz barkás pasztellszíneinek ábrázolásában a legnagyobb művész:

„Sáncban a hóvíz könnyű hajót visz,
Füstöl a fényben a barna tető.
Messze határba indul az árva,
Lenge madárka: billegető,
... Indulok, értem. Jól tudom, értem,
értem üzenget a zsenge határ.
Szíved a bomlott, ócska kolompot
hozd ide, hozd ide, hozd ide már.”

Erdélyt féltő, Erdélyt sirató verseiben nem rikoltó hazafiasság az uralkodó hang, hanem valami mély, fanatikus hit Erdély el nem pusztítható külön egységében. A tetőn kószálva, midőn „minden összeomlott”, egy fájdalmas vasárnap reggelen az „időbbe látó” nagy hegyek felett széttelint. Lent még lázasan zszibong a szörnyű események hatása alatt a völgy, de itt fenn:

„az ég lengette örök lobogóit.
Tekintetem szárnyat repesve bontott,
átöleltem a hullám-horizontot
s tetőit, többet száznál és ezernél —
s titokzatos szót mondtam akkor: Erdély ...”

(Tetőn.)

Amikor az élet, a nagyvárosi, hajszolt élet már nagyon fáj, amikor az aggódó szív nem csitul el, amikor szomorú, új problémákra nincs felelet, a költő oda menekül, ahol enyhületet remél: a természet magányába. A mai lírikus nemzedék egyik legértékesebb képviselője Szabó Lőrinc, bár ő maga még testestől-lelkestől városi, első tudatos hirdetője ennek a *természet felé való fordulásnak* és mint új Rousseau — kiáltja a fáradt idegzetű ember felé:

„Átkozd meg a várost és menekülj!
 . . . én tudom, a ház, ahol ti laktok,
 nagy kőkoponya!
 . . . menekülj a hegyekbe, a mezőkre, s ott
 a kék mennybolt alatt,
 mikor kimosta lelkedből a bűnt
 a kristály hegyipatak:
 nézz vissza s a porba hullva mondj
 vezeklő hálaimát . . .”

(Átkozd meg a várost.)

Szabó Lőrinc a város álarcáról letépi a bürköt, kérlelhetetlenül tör össze hangulatokat, tévhiteteket és eszméket. *Új naturalizmusa* új életszíneket kever, új célja van:

„ami mégis él, ahogy a vetésben
 az aratás, ahogy bennem a nép.”

(Vezér.)

A természethez visszatérő ember faji értékeinket is újra megtalálja. Amikor még egy nagy ország határai között éltünk, megbüvölt szemmel csak Nyugat felé néztünk, s az volt a vágyunk, hogy az idegen, aki ide jön, ne Magyarországon, hanem Középeurópában érezze magát. Ennek áldoztuk fel jellegzetes magyar ízeinket, ruháinkat, ősi hagyományaink kultuszát. Soha, semmi irány annyit nem értett drága magyar értékeinknek, mint a kozmopolitizmus. A kijózanodás, a ráeszmélés éveit jöttek. Mindent, ami e kis országon belül népi érték, felkutatni, szívünkre ölelni, ez lett az új feladat. A költészetben ez teremtette meg az *új népiességet*.

Erdélyi József a népből jött és a nép szószólója. Leginkább elemében van akkor, amikor népies genréképeket fest. Énekel *Julis néni* tücskéről, aki az öregasszonnyal együtt dícséri az Istent:

„Midőn ágyában
 Istent dicsérte,
 az a fekete
 diák kísérte.”

(Julis néni tücske.)

Énekel a kis tanyasi gyermekről, aki először járt a városban, tornyot, sok házat sosem látott, s mindent a maga fogalmaihoz mért:

„Mikor a város, végre, szembetűnt,
felkiáltott a mi kis emberünk:
— Édesanyám! (ó ti komoly anyák)
De sűrűn jönnek erre a tanyák!...”

A templomnál megkérdezi:

„— Édesanyám, hát ez a nagy ház kié?”

A harang szavát hallva: „felujjongott: Ez aztán a kolomp!”
A subás harangozót megpillantva, ártatlan naívsággal kérdi:

„— Édesanyám! Tán a Jóisten az ott
a kis bundában?”

(Torony.)

A földdel együtt élő, az Isten gyermekeiként élő emberek tiszta és tisztító lelkesége árad ezzel az új iránnyal a város felé. Az erőforrások nem újak, bűvópatakként bukkannak elő újra meg újra, nemzetünk veszélyes szomjúságai idején, és mi Anteusként újra meg újra a földből kapunk erőt.

A további fejlődés új irányát, ha előre látjuk is, eredményét megjósolni most még nem lehet. A költészetben több az ellentét, mint a törvényszerűség. Egy-egy irány halálát az epigonok szaporodása jelzi és ma már az új népiességnek is sok az epigonja. Mindent összefogva: Ady szimbolizmusa, Babits expresszionista iránya, Kosztolányi impresszionizmusa, Gyóni, Reményik kollektív nacionalizmusa, Mécs László transcendentális lírája, Szabó Lőrinc új naturalista színei, Erdélyi József új népiessége épügy, mint végső lényegében minden ízlésváltozás, egy-egy kis nyelvújítási forradalom, burkában elévült, elvévült szavak kihullása, szürkévé koptatott szimbólumok — hiszen a nyelv csupa szimbólum — kicserélődése. Mert a lélek új, meg új anyagon át, nemzedékeket formálva ki, követeli a maga új jogait, s a szó, az ember legszebb orgonája, elveti avult sípjait, hogy új, meg új ezüst-fuvolákkal zengje az Ur örökszép himnuszát, az élő lélek dalát.

Dr. Méreiné dr. Juhász Margit.

A „Szabolcsi Szemle“

a művelt szabolcsi folyóirata!

VERSEK

HALLELUJAH: SIROK

A két szemem két oltott lámpa lett,
 szívem végigvert cimbalom
 és fölzengett a kórus, a bánatok hallelujája
 egy véghetetlen hajnalon:
 dicsőség! dicsőség!
 Elfeküdtem a fák alatt.
 Leszólt hozzám a hold az égről:
 sírsz?
 És én feleltem: hallelujah!
 Leszóltak hozzám a csillagok:
 könny?
 Én visszaszóltam: hallelujah!
 Megszólított az Isten is:
 fáj?
 Én énekeltem: hallelujah!
 A két szemem két oltott lámpa volt,
 szívem végigvert cimbalom:
 hallelujah! hallelujah!

Temesváry Kriszta.

TÁNCOSNŐ

Kis lábai vékonyak és ezüsből valók,
 gyöngé testén a bőr is színezüst;
 csak egy szobor, de én mindennap fölkeresem,
 csak egy szobor, de melegebb a nyári szerelemnél.
 Két finom halma: alma,
 nyitott száján a hold besüt,
 hajlós derekát végigönti,
 mint langyos eső permetje májust,
 hogy szinte féltem: vérbe szökken
 s az első csókos zuhatagnak megadja magát.

Temesváry Kriszta.

HOLT MALOM

Korhadtt fáját már réges-rég belepte
 iszap, folyondár, békanyál s egyéb,
 a vízben olykor-olykor fordul egyet
 törött füle: az óriáskerék.

Ráncos homlokán nagy üreg: az ablak,
agyvelejében úr a bús setét,
s a haldoklóra csendes suttogással
ráhajtja egy füz kócos, vén fejét.

Tamás Tihamér.

O. Gál János alacskai földműves juttatta el hozzánk ezt a költeményt. Református vallású, nős ember, aki 1872-ben született. Katoná volt a világháborúban, a 34. kassai gyalogezredben teljesített szolgálatot. Jó mesemondó ember, több verse is van, s legkedvesebb olvasmánya a biblia. Versét 1916. augusztus 6-án írta Tirolban.

HÁBORUS SZENVEDÉSEM EMLÉKVERSE FIAMHOZ

1. Emlékszel-e még rá, kicsi fiam szentem,
Két éve már elmúlt, háborúba mentem.
Amikor búcsúztam, mosolyra nyílt a szád
Mit tudtad te akkor, hogy hova ment apád.
Én magam sem tudtam, mégis lelkesedtem
Mikor a csákómra gyöngyvirágot tettem.
Bánatos könny fénylett, jóanyád szemében
Az a könny tán most sem száradt fel egészen.
Rezesbanda fújta, visszajövök párom
„Ma még piros élet, holnap fehér álom.”
2. Mikor a szelíd nap letért nyugovóra,
Elment édesapád a trombita szóra.
Anyád bánatos lett, csendes lett a házam
De azért csak mentem, dalolva vidáman.
Virágos vonaton jókedvű öregek
Sok ezer torokból, messze szállt az ének.
Szilaj volt a nóta még Magyarországon
„Ma még piros élet, holnap fehér álom.”
3. Kérdezed, megírom, milyen itt az élet,
Hol szerezni lehet, hirt és dicsőséget.
Nincs itt szép nyoszolya, nincs itt puha párna,
Apádat esténként ezer halál várja.
Mikor pici fejed vánkosodra hajtod,
Apád felett akkor, a gépfegyver kattog.
Mikor napsütés van, akkor is mennydörög,
Azért a jó Isten, engemet megőrzött.
Fülemben cseng a dal, mikor a vést látom
„Ma még piros élet, holnap fehér álom.”

4. Minap is egy este, csendes volt a tábor,
De úgy hajnal tájban hullott már a zápor.
Nem eső volt fiam, amely áldást fakaszt,
Mikor a forró nyár felváltja a tavaszt.
Gyilkos tüzeső hull az egész világra,
Míntha a szomjas föld embervérre vágyna.
Azt hiszi az ember, ez a végítélet.
Látod kicsi fiam, ilyen itt az élet.
Életnek, halálnak ma még útját járom
„Ma még piros élet, holnap fehér álom.”
5. Lesz-e visszatérés, lesz-e egyszer béke?
Felderül-e még a napsugaras élet?
Kis kezedet kulcsold fenséges imára,
A béke angyala szálljon e világra.
Csákovámon a virág elhervadt már régen,
Csak az a könny maradt meg, jó anyád szemében.
Két esztendőn át is, csak az a könny fénylett,
Szilaj dal, gyöngyvirág, mind semmivé lett.
A béke, a béke az az én világom,
„Ma még piros élet, holnap fehér álom.”

O. Gál János, földműves.
Alacska (Borsod megye.)

MESSZE, MESSZE CSÍKORSZÁGBAN

- Jó reggelt, András bá!
— Aggyék Isten! Veszett hideg van ma. Hová tartasz, János?
— Bodonyiéknál voltam élesíteni a fejszemet, aztán azt hozom haza. — Hát kee? Talán melegíteni vót magát Mózsínál?
— Abbizal! Nem jössz bé hozzánk? Iluka lepényt süt szilvával, s tudom, ad szívesen.
— Bémegek.
A Borgó felől gomolyogva suhantak elő a nagy, szürke párák. Megültek a hegyek tetején és lassan mártogatták lábukat az Oltba. A csupasz fák vizes kérge feketén sültött keresztül a gyöngyszínű ködön. A füst szélesen csapódott le a kéményekből a föld felé. Csonthba maró hideg volt.
— Jó-e a lepény, Iluka? — köszöntött be János.
— Ott süttem egyet, éppég friss, kóstold János!
A lány tovább hajlongott a tűz körül. Karvastag szőke haja ide-oda csapódott, gyöngyszín arcára alig vetett pirt a tűzvilág, csak a szája égett pirosan, meg a szeme lobogott feketén. Magas, délceg

termetén meg-megfeszült az ujjas, meglebbent a két sor pántlikával varrott hétköznapi fersing.

— Biza jó neked, Iluka — sóhajtott a legény két falás közt — szép szavakat ejtesz, jó beszédű vagy, az is szeret, aki nem akar. Én meg hát... engem tán asse, akit én akarok.

A lány egy árnyalattal pirosabb lett. Vagy csak a tűz vetett nagyobb lángot. Ki tudhatta? Vállat vont, felnevetett:

— De furcsa srófra jár a nyelved, János!

Kopogtak a tornácon, Baróti Ferkó nyitott be:

— Jó napot kívánok! Sokan vannak kendék...

A lány csak tett-vett. Az öreg szíveskedett a legénynek:

— Gyere csak Ferkó! Jut hely, lepény is.

— András bá tudja-e, mi a baj?

— Ha nem szólsz, fiam, honnét tudnám?

— Az éjjel lejöttek a farkusok a Görgény felől, s Csebe Pali bának három juhát megették. Ha így halad, aztán ránk kerül a sor. Tova, január közepibe az ő hónapjuk, immáron most kezdik.

— Nem a, ecsém, hanem ha lejöttek a férgesek, az azt jelenti, hogy jön a havazás. Olyankor ereszkedik le a farkas a havasról.

Iluka letörölt a surcával egy széket és ő is leült.

— Az a baj legények, hogyha lehull a hó, nem lesz karácsony, nem lehet fenyőt hozni, pedig már alig van idő az ünnepig. Csuda is, hogy idáig megállta az idő hó nélkül.

— Annyi baj legyen! Hozok én neked fenyőt akkorát, mint ide Háromszék — mondta a két legény szinte egyszerre. A szemük is egyszerre villant.

Tudta Iluka, tudta, hogy baj lesz. Gondolta, szól az apjának, de nem volt mit tenni. A legények cihelődtek, dicsérték a lepényt, aztán mentek. Iluka kikísérte őket a kapuba, utánuk nézett, köténye alá dugta a kezét, mert pirosra fázott a hidegben, de úgy találta, hogy egy darabot nézzen utánuk.

Éjjel megindult a hó. Más az Csíksországban. Előbb szítál, apró, kis csillagok hullanak, megszűrják az ember arcát. Mint a színüveg, olyan lesz az utca tőle, aztán egyszerre függöny lesz belőle az égtől le a földig, nem lát azon keresztül teremtett lélek. Valami halk suhogással bomlik lefelé, elfojt minden neszt, ember, állat hangtalan lesz tőle és a nagy pelyhes, fehér szőnyegek hullanak, mint fehér álom, ami minden valóságot eltemet.

— János! Ne indulj! Ne indulj Jánosom — kérlette a fiát az öreg Balogné — ne csinálj fiam bolondokat.

— Ne tartson anyám, tudja kee, hogy muszáj mennyek 'jába tétovázom, még csúfabb idő kerekedik.

— Mit tarisznyáljak?

— Egy kicsi túró, s kenyér elég lesz, s tegyen édesanyám vaj, egy kicsi pityókát, ha fázom, megsütöm. Este felé itthon vagyok.

— Merre Ferkó? — szólította Baróti Ferkót János.

Az Olt hídjánál találkoztak, Ferkónál is volt tarisznya és fejsze, mindkettőnek a sapkáján hegyes kupak volt már idáig is hóból. Az alsó fenyősbe tértek.

— Amerre én, hát mehetünk együtt, kettősbe. Meglátjuk, kinek a fája kell Iluskának — így Ferkó.

— Meglátjuk — szólt csendesen János.

— Meg á!

Haladt a két legény, nőtt a hó. Délidő lehetett, mire kiértek. Volt ott karácsonyfa vastag, fehér vattával belepve, szinte alig látszott. A hideg enyhült a nagy havazásra. A fák alatt helyet kapartak a legények. Volt fenyőtoboz, elég tüzet raktak. Kéken égett a gyantás láng. Ferkó szalonnát sütött. Csepegett a zsírja a kenyérre. Módosan csorgatta, nyomogatta. János túrót kínált:

— Egyél, a Baracskai bácsitól való.

Ittak fenyővizet. Erős volt a spiritusz a fenyőbogyótól. Kigyult a két legény tőle. János is hetykébbre csapta a kalapot. Ferkó tüzelt:

— Ha az enyém válassza, János? Ha az én fátat kívánja? Hallod, János! Fogadd, akkor nem jársz többet utána!

— Mért jártassam a számat lába? Ugyis az enyémet teszi az első házba. De úgy meg te fogadd, hogy nem veted többé feléje a szemedet.

— Ne ungorodj, mert ha megharagszom...

— Még megijedek — csattant János.

— Nem-e? Meglássuk ízibe!

Húzalkodtak. Szóból szó lett. Elborult a szemük. Talpra ugrottak. Egy ütés csattant, nem volt kézügybe bicska, volt fejsze. Egyik sujtott. Ketten leestek. Siklott a hó. Valami vörös szalag kezdett keskeny medret ásni a hóban, fudrosan folyt, megállt; kereken rózsaszín itatódott a hóba. A folt nőtt. Egyik ember megmozdult, megrázta a másikat. Hiába kérlelte, hóval dörzsölte, a feje ketté volt válva a fülénél.

Ferkó felvette a tarisznyát. Ujját végighúzta a fejsze élén. Véres lett a keze. Komoran nézelődött. — Ha már jöttem — vonta meg dacosan vállát, s kiválasztott egy szép széleságú, fiatal fenyőt, kivágta, feldobta a vállára, visszanezét még a halottra rebbenő szemmel, aztán elindult. Zihálva törtetett a hóban. A fehér szemfedő mindent betakart mögötte.

— No Iluka, itt a fenyő. Szép-e legalább? Áros fenyő ez, te leánka.

Igy a legény. De Iluka alig szólt. Köszönte szépen, de le se ültette a baltás legényt. A másikat várta. A csendesebbet, a késlekedőt. Esteledett. Nem jött. Baj lehet. Kérdezték Ferkót. Vonta a vállát. Este szurkos fáklyával indult János apja két komájával keresni a legényt. Alig kapták meg. Bé volt havazva, csak a tarisznya lógott a fa oldalán.

Átok szakadt a Balogné száján:

— Verje meg az Isten! Az a lány csinálta.

Az a lány pedig már azt sem hallotta, amikor a léceskocsi eldübörgött a házuk előtt a Balog János sudár testével. Ugy esett

össze, mint szíven talált galamb. Azi se tudta már, hogy Baróti Ferkót rabbilincsbe vitték a szeredai őrre. Furcsa bizony, lám szerette az a lány Jánost úgy, hogy megszakadt a szíve érte, s biz, a legény életében soha nem tudta.

Süvöltött a Nemere, patogtak a fák a hidegben, mégis, a fagyos havasi télben kinyílt a nótafa virága a székely nép ajkán:

Messze, messze Csikországba'
élt a havas legfehérebb virága.
Odalenn a havas alján
két legény is szemet vetett reája . . .

Czakóné Gerendy Rózsa.

ELKELT A HÁZ*

A vasárnapi harangszó vidáman gíngalózott a falu házai felett, mikor János szekere végigzörgött a kövesúton.

Itt is, ott is kinyílt a kiskapu s egy-egy ünneplőbe öltözött hajadonfős leány zsoldárral, tiszta keszkenővel, néhány szál virággal a kezében elindult a templom felé. Lesütött szemmel, szemérmes járással haladt, mert úgy illik, hogy a leánygyerek ne hivalkodjék az utcán, ne tekergesse a fejét jobbra-balra, hogy vajjon melyik kerítés mögül ered nyomába a legény, hanem igyekezzék az útonjárással, mert azzal mutatja a világ előtt, hogy neki nem jár hiábaló haszontalanságon az esze . . .

A leánysereg, eleven bokréta, megtorlódott a templomajtóban, aztán egymást előzgetve, szót nem ejtve besorjázott a hűvös bolthajtások alá s nagy ruhasuhogással helyet foglalt a legények karzatával szemben.

Az emberek, asszonyok azonban még nem indultak el hazulról, hiszen még csak az elsőt harangozták. Csoportokba verődve, beszélgetve álldogáltak a kapukban.

Jánosnak szekere általános feltűnést keltett.

— Nézzetek csak, Csombordi Kiss János, — szaladt szájról-szájra. Vajjon mit akar a faluban?

János tudta, hogy most a félfalu szeme végigvizsgálja, kihúzta hát magát az ülésen s átsuhintotta a levegőben az ostort a lovak felett, amire azok felvetették a fejüket s kocogásra csattant patkójuk a gránitkockákon.

— Hóha! . . . — feszült meg a hajtószár János kezében.

— Pisze Oroszi Józsihoz megy — futott át az utcán a megállapítás. Biztosan a házat nézi meg . . . Tán csak nem akarja megvenni? Meg-

*Részlet Farkas László „A Pók“ c. most megjelent regényéből.

veheti, hiszen elég jól áll... Lova, tehene, disznaja... Pénzt csinálhat belőlük...

— Nyissák ki a kaput! — kurjantott be János a deszkakerítésen.

A kiáltásra fáradt tekintetű, lassú mozgású asszony került elő a pitvarból. Kinyitotta a nagykaput, s János bekerült a szekérral a középső udvarba. Leszállott, kifogta a lovakat, odakötötte őket a szekér oldalához, az ülés alul szénát tett eléjük, aztán megindult a pitvar ajtajában várakozó asszony felé:

— Jó napot, Erzsi! — köszöntötte barátságosan.

— Jó napot, János! — viszonzta az asszony.

— Hát Józsi komám itthon van-e?

Az asszony a szeméhez emelte kék kötője sarkát.

— Itthon van... Hogyne lenne itthon, — csuklott el a hangja. Hiszen fel se tud már az ágyból kelni... Kerüljön beljebb kend, János.

János belépett a pitvarba, jobbra fordult. Illő tisztességgel kopogtatott a barnára festett szobaajtón, aztán benyitott.

— Jó napot adjon Isten, — áradt tele erőteljes hangjával a szoba.

— Adjon Isten, komám, — erőtlenkedett a sarokból egy fáradt hang.

Viaszsárga arcú, csontig lesóványodott ember feküdt ott az ágyon. Valamikor nagyerejű, híres verekedő legény volt Piszze Oroszi József, hiszen az orrát is fokosütés törte össze, azóta ragadt rá a pisze név. Hanem aztán, most mult esztendeje, a kubikolásnál maga alá nyomta a földomlás. Azóta mindig sorvadt, talán már a végét is járja.

Atlátszóvá vékonyult kezét kézfogásra nyújtotta, az asszony meg széket tett az ágy elé. János arra ereszkedett, aztán megcsendesedett hangon kérdezte:

— Hogy vagy már, Józsi?

A beteg embernek keserű mozdulatra lendült a keze. Behorpadt melle zihálva emelkedett.

— Rosszul, János, rosszul... Hiszen láthatod... Nem is viszem már soká... De bár adná is az Isten, hogy minél hamarabb bevégezhethném már ezt a keserves életet...

— Nono, komám, — szólt közbe csillapítólag János.

Oroszi félkönyökre emelkedett. Suttogóra gyengült a hangja.

— Így van ez, János... Nincs már ezen takargatnivaló... Nem sok időm van már nekem hátra... Egy-két hónap mulva eljöhetsz a temetésemre...

Visszahanyatlott a csikos cihájú párnára. Jánosnak az eléje döbbszent nyomorúság torkára fojtotta a szót... Nehéz csend feszült az idegekre. Az asztalnál ülő asszony felzokogott.

— Megvert bennünket az Isten, — bugyborékoltt lelkéből a keserűség áradata. Tizenhárom hónap óta szüntelenül csak a doktorra meg a patikára költünk... Mégis hiába...

— Hát a betegségyelő? — érdeklődött János.

— Arra kellett volna a földet rászakítani, — csattant ki az asszonyból. Semmit sem adnak... Azt mondták, az ő hibája volt, miért nem vigyázott... Voltam én már ezer ügyvédnél is, de hát az se tud mit tenni velem...

A beteg ember újra megmozdult.

— Ez bánt legjobban, komám — reszketett a hangja. — Az, hogy a házat el kell adnom a családom feje felül...

János már szinte bánta, hogy idejött. Bátoratlan restelkedéssel szólalt meg:

— Én is épen emiatt jöttem pedig...

— Tudom... gondoltam... De hát inkább te vedd meg, mint a zsidó...

— Úgy gondoltam én is, bólintott könnyebbülten János.

— Ezerötszáz pengő az ára. Ennél alább nem adom. Csak úgy nézd meg, ha ezt az árat meg akarod érte adni... Megéri... Magam csináltam mindenét... Őt esztendővel ezelőtt... Úgy csináltam, hogy majd a gyermekeimnek is jól esz, de hát...

Utána lendült a szónak a keze, aztán erejevesztetten ejtette maga mellé... Mélyen ülő két szeme elfelhősödött és két nehéz könnycsep buggyant ki belőle...

Jánosnak kiszáradt a torka. Rekedten szólalt meg:

— Akkor hát megnézem... — s bizonytalan mozdulattal fordult az asszony felé.

— Jöjjön... megmutatom.

Kimentek és János elkezdte vizsgálni a házat. A pítvar és a belső vége után az ólakra kerítette a sort, azután felment a padlásokra, megnézte a nádkévék kötéseit, megrázogatta a szarufákat, hogy nem lazult-e meg valamelyik; majd lement a kertbe, kifordított egy ásónyomnyi földet, aztán a tenyerébe vett egy marokkal, megszagolta, szétmorzsolta; onnan a kúthoz ment, felhúzott egy veder vizet, letette s amikor mindennel meg volt elégedve, úgy jó óra múlva, visszament a betegágy mellé.

— Hát, komám — kezdte, — úgy igaz, ahogy mondd... Jól fundált ház. Minden rajta van a kezéd nyoma. Nem is alkuszom rá. Megadom érte az ezerötszázat...

Amikor kimondta a döntő szót, elhallgatott. Kicsit riadtan figyelte magát... — Sok-sok álmatlan éjtszakán, amikor az egésznap munkától kimerülten sem tudott aludni és maga elé idézte azt a nagy-nagy pillanatot, amelyekben egy ház az övéké lesz, mindig azt hitte, hogy abban a szent pillanatban valami földöntúli halleluját harangoz a szíve... és most, itt van a pillanat... már megígérte az árát... már az övé lenne... és mégsem érzi... nem hallja a halleluját... inkább valami keserűségféle ül a torkán...

Az asszony csendes szipogással ült megint az asztal mellett, Józsi sem felelt a szavakra, csak feküdt mozdulatlanul és csak nézett konok keményen a szemközt levő sarokba.

Ujra János kezdte hát. Torkát megköszörülve ejtegette a szavakat:

— Hanem egy kis baj is van még, komám...

Elhallgatott. A másik kettő meg nem kérdezte, hogy mi az a baj. Ugyis tudták, hogy annál nagyobb baja senkinek sincs, mint ami nekik van.

— Az a baj, — kezdte kis szünet után magyarázni, — hogy nincs most nálam annyi pénz, amennyivel lefoglalózhattam... Most csak úgy tíz pengő körül van nálam, az pedig semmi... De délután hozom a foglalót... Kétszáz pengőt... Ugy gondolom, annyi elég lesz...

A másik kettő még mindig nem szólt. Rá sem néztek Jánosra. Csak mozdulatlankodtak lélekvesztett zibbadtsággal... Pedig szerettek volna felugrani és odakiáltani ennek a szörnyű embernek, aki el akarja venni fejük fölül a házat, hogy: nem adjuk!... menjen innen, bitang, rabló!... de nem ugrottak fel, nem sikoltottak fel... csak észvesztett rémülettel birkóztak a döbbenetes valósággal, hogy odavan a ház...

János megérezte, hogy ezzel a két emberrel valami szörnyűség történik most s szinte menekülő mozdulattal állott fel. Odafordult a beteghez:

— Én most elmegyek a pénz után... Míg vissza nem jövök, engedd meg, komám, hogy a két lovam itt maradjon az udvaron...

Gyors léptekkel indult kifelé, mert úgy érezte, hogy mindjárt megfojtja a szoba levegője... Már a kilincsen volt a keze, amikor az asszonyból szinte sikoltva szakadt ki a szó:

— János!

Riadtan fordult hátra:

— Mi az, Erzsi?

Az asszonyból minden erő kiszaladt. Leejtette fejét az asztal lapjára, nehéz léleksírás buggyant fel az ajkán, aztán zokogva tördelte:

— Azt a tíz pengőt... adja ide... mert egy falat kenyér sincs a háznál... Nem tudok ennek az embernek, meg az öt gyereknek enniük adni...

Farkas László

Hajduszoboszlói gyógyfürdő

ma már európai hírű. — Fedett gyógymedencék, ivócsarnok, inhalatórium, strandfürdő. — Páratlanul eredményes fürdő-, ivó és belégző kurák. — A fürdőt Hajduszoboszló 73 és 78 fokos sós — jódos — brómos — hidrocarbonatos hévvizei táplálják. 3000 liter forróvíz percenként. — Magyar és németnyelvű ismeretével készséggel szolgál a fürdő

IGAZGATÓSÁGA.

GRADAVA VÁRA ÉS A HALHATATLAN SZERELMESEK

„Hallani vágysz, vagy szólni akar ajkad?
Beszélünk mi, vagy figyelünk igédre...“
(Dante, Pokol V.)

Az etruszk Adria partján Ravenna és Ancona között a tenger szelíden mossa a homokpartokat. Nagy hajók nem érkeznek ide, de annál több színes vitorlájú halászbárka rajzik a kék hullámokon. Mindegyiken más jel van. Furcsa iromba rajz a sárga vagy vörös vitorlán. Kis halászgyerek Mariléná-k és Silváná-k már messziről megismerik apjuk bárkáját erről a vitorla-rajzról.

A part síma, homokos. Ez a homok temette be lassanként Ravenna híres kikötőjét. Dante különös fenyőerdői, a pinetá-k, még ott búslakodnak a parton. Furcsa délvidéki fenyők. Feketés-zöld, sátoros lombjukat kétségbeesetten, sötétben nyújtogatják az ég felé. Szomorú és boldogtalan fák. Dante szerette őket. Őrzik is ravennai sírját hűségesen.

Az etruszk Adria partján fürdőhely, fürdőhely mellett: Rimini, Riccione, Cattolica, Viserba, Bellaria, Igea Marina. Ahol meg-megszakad a fürdőhelyek egymásutánja, bámulatos, modern üvegpaloták, napfénypaloták sorakoznak. Az olasz városok balilla kolóniái. Itt nyaralnak tízezerszámra az olasz gyermekek. Sohasem láttam még gyerekeket ilyen óriási tömegben özönlenni. A part síma, csak két kékes sziklafok ködlik észak és dél felől. San-Marino, az apró sziklavár köztársaság és Gradara, a Malatesták vára.

... A Malatesták. Akármerre megyek az etruszk Adria partján, összetalálkozom a Malatestákkal. Ők a vidék Medici családja. Van közöttük is „il Magnifico“, van közöttük „il Bello“, van „il Beato“.

Riminiben Augustus császár diadalívet emelt. Sigismondo Malatesta a diadalív formáit beletervezttette a Malatesták templomának homlokzatába Leon Battista Albertivel, a quattrocento nagy építészével. „A templom“ — így emlegetik a rimini-i olaszok — kicsit pogány. Jól megférnek benne a pogány istenek is. Vénus hullámok felett gördülő fogatát madarak vontatják. Mars száguldó lovait kardjával és dárdájával ösztökéli. Juppiter ostorral suhint, Saturnus sarlóval, Diana félholdat tart a kezében, Mercur frígiai süveget visel. Kentaurók nyilaznak, kövér Amorkák rendetlenkednek, vízben lubickolnak, delfíneken lovagolnak, vadkacsákat buktatnak, sípolnak, dobolnak, furulyáznak, kövér arcocskájukat még kövérebbre fújják. A fínom, fehér márvány-domborművek rendkívül elevenek, életteljesek. Mindenütt ott van a Malatesták címer-állata, az elefánt és a jelmondat: „Tempus loquendi, tempus tacendi.“ Ideje vagyon a szónak, ideje vagyon a hallgatásnak.

És a templom befejezetlen. Ötszáz esztendeje hiába várja, hogy óriási kupolája elkészüljön. Vajjon tud-e emiatt nyugodtan pihenni hideg kősirjában, a nagy mecénás, Sigismondo Malatesta?

Tiberius császár Rimini alatt a Marecchia folyón pompás, ötívű márványhidat építtetett; Sigismondo Malatesta hatalmas várkastélyt száz láb széles, harmincöt lábnyi mély várárokkal, számos felvonó-híddal, százhatvan ablakkal. Igaz, hogy Tiberius hídján ma is zajlik a forgalom, csak éppen a quadrigák vájta keréknyomba most autók kerekerei illeszkednek. A Malatesta várkastély már csak rom. De lenn, Riminitől délre büszkén, épen áll a Malatestá-k sásfészke, Gradava.

Gradava valamikor „Grande Ara” volt, nagy oltár az istenek tiszteletére. Neptun a közelben lakott. Birodalmának, a tengernek hajjai nem messi mossák a partokat. A szirtfok kelet felé fordul szembe Apollo érkező tüzes szekereivel. Vulcán még sokáig igényt tartott oltárára. Utóljára 1916-ban rázta meg alatta a földet. Vénusnak kedvenc helye lehetett. Még ma is ott kísért a zordon falak között.

Dante a Pokolban (V. ének) csodálatosan szép strófákban örökíti meg Francesca da Rimini tragédiáját. Francesca Gradava várúrnője volt.

A Pokol második körében szörnyű szélvész sodorja, üzi, hajtja, ostorozza a szerelem bűnöseit. „Pokol szélvésze, mely sohase nyugodt itt, örvényében vitt sok béna lelket s gyötörve őket és forgatva bűgött.” (Pokol V.) Dante itt találkozik Francescával és Paoloval, a két boldogtalan, bűnhődő szerelmmel.

... Francesca Giunciotto Malatestának, Paolo fivérének volt a felesége. Paolo mellékeve a krónikák szerint „il Bello”, Giunciotto mellékeve „lo Sciancato”, a sánta. Giunciotto sánta volt és csúf. Paolo és Francesca szerették egymást. Giunciotto megölte őket. „Szerelem vitt kettőnket egy halálba, ki vérünk ontá, azt Kaina várja”. (Pokol V.) (Kaina a testvérgyilkosok helye a pokol fenekén) ...

Gradava kicsi város. Az óriási, hegynek dülő bástya-monstrumok jól őrzik. Apró, öreg házak lapulnak a sötét falak mögött. Meredek utcákon kapaszkodom fel a belső várhoz. Gradava nem idegenforgalmi érdekesség, egy darab eleven mult. Nem szednek belépti díjat a látogatóktól. Büszkén mutogatják. A fascista vezető lelkesen magyaráz. A tökéletesen helyreállított falak között csak a mult kísért. A felvonó-híd kizárja a jelent. A szűk várudvarban hosszú árnyékok nyújtózkodnak, a mély várkútból jeges hűvösség árad. A kis kápolna oltára gyönyörű Andrea della Robbia terracotta. A Madonna arcán sugárzó, boldog anyai mosoly; a kis Jézus fürgén tapiskál apró kővér lábaival és vígan szopogatja ujjacskáját... A várórség termében, a katonák szállásán öreg fegyverek, cinkupák... Az igazság terme. Itt ítélkeztek a Malatesták. Kemény, könyörtelen bírák lehet-

tek. A terem egyik ajtaja a szabadulás, a másik 'a halál útja. A halál útja borzalmasabb volt mint maga a halál. A sülyedő csapóajtó a földalatti kínzókamrába visz. Hátborzongató hely. Láncok, bilincsek. Megemelni is alig bírom őket. Hatalmas fatuskó, fáján a hóhérpallos vágásának nyomai. Tűzhely, ahol a hosszú, dárdaféle kínzóeszközöket tüzesítették. Akasztófa és mély akna, ahová a kivégzettek holttestét dobták . . . Talán itt haltak meg ők is, a halhatatlan szerelmesek.

A Malatesta vár füstöstorkú kandallói elé odakészítették a gyujtóst, a fahasábokat; az ebédlő-terem terített asztalán ezüsttálak, serlegek, kupák. És itt a szoba, ahol Paolo és Francesca Lancelotról olvasgattak, Arthúr király vitézéről, aki a királynét szerette. Vajjon Paolo olvasott? Nem. Francescát képzelem el. Halk, puha, meleg hangja lehetett . . . De átadom neki a szót.

„Egy nap mi ketten egy könyvet lapozva olvastunk benne Lancelotto szerelméről, nem is gondolva rosszra.

Szemet ez gyakran szememen felejtett s arcunk az olvasásba belesápadt; de főleg egy pont lett, amely megejtett.

Szent mosolyáról olvasván a vágnak, mely csak egy osókra szomjazik bolondul, ez, aki tölem többet el se válhat,

ajkon csókolt, remegve izgalomtul . . .
 . . . Aznap többet nem olvasánk azontúl.”

(Dante, Pokol V.)

A boldogtalan szerelmesek históriája apáról, fiúra száll Gradava falai között. Megénekelte Dante, Boccaccio, D'Annunzio. A felvonóhidon túl a múlt már összekeveredik a jelennel. Öreg néni merít vizet a kútnál; mintha Michelangelo cumae-i sibilája szállott volna le a Sixtus-kápolna mennyezetéről. A kéményeken hosszú rádióantennák ágaskodnak, a tetőket villanydrótok hálózzák be. A városkapuval szemben Mussolini-mondás a falon: „Hinni, engedelmeskedni, harcolni, győzni!” Az ódon falakból a múlt muzsikája árad. A nyitott ablakokon át éppen a Duce beszédét dörgi a rádió. Lenn a tengerparton tízezer és tízezer kis olasz balilla zsongása hallatszik...

„Mint Classe partján, a fenyőligetben,
 zene gyűl ágról-ágra, ha a déli
 szél Aeolus barlangjából kirebben.”

(Dante, Purgatórium XXVIII.)

Molnár Rózsi.

A HARLEMI MULATOZÓ

Műtörténelmi miniatűr.

Irta: Z. SZALAY PÁL.

Sötétszürke, lompos fellegek lógtak Harlem álmos jegenyefái felett. Esőcseppek fénylő gyöngysorai szegélyezték az utakra hajló

Franz Hals önarcépe. Festette 48 éves korában. Eredetije olajfestmény. Rathaus-múzeum, Harlem.

sárga meg piros levélcsomókat. Vöröstéglából épült házacskák és paloták karsú kéményeiből szürkés-kék fátjol-kígyók nyujtózkodtak a felhögombolyagok alá. A szűkebb utcákban már megvillant a mécsesek sárgás fénye és aranyos szegélyeket rakott az ajók és ablakok fakereteire. Fekete madarak vitorláztak a cserépfedelek felett. Pergament hangon hullottak a falevelek a kanálisok csücsögő vizébe. Az emberek javarésze földél alá húzódott. Üresnek és kihaltnak látszott a város. Néhány pásztorgyerek kolompос teheneket terelgetett a legelőkről hazafelé. A házak

elé rakott deszkajárók félig sárba nyomva meredeztek a falak mentén. Nedves, bánatos, szürkés-fekete este lett.

A jobbmódú polgárok házának útranyiló ajtait kövér szolgálók gondosan elreteszelték. A konyhákban égő venyige-tűz kesernyés füstjét, a halzsír elpörkölt szagát künn az utcákon is lehetett érezni. A halászok most fogtak egyszerű vacsorájukhoz. A kereskedők és előkelőségek fehérkötös szakácsnéi sült burgonyát készítettek a vendégeik számára.

A sajtkészítők székháza mellett egy emeletes ház utcaajtáját gorombán bevágta valaki, és káromkodásféle, érthetetlen szavakat dűnyögött magában. Kardos, fehérgalléros férfialak lépett ki az utcára, kalapját mélyen a szeme közé húzta, bársonyköppenyét a felvállára csapva, dühös léptekkel megindult a nedves deszkapadlón. Fordulónál egy sovány eb került szembe vele, felnézett a mogorva legényre, kinek csak az orra látszott ki a felhajtott bársonygallér mögül, aztán kivert kutyához illendően, kényelmetlenül bár, de odébb állt a keskeny deszkajárdáról a hideg, locsakos sárba. Emberünk a kutya felé fordítva fejét halkan fűtlyentett. Az eb félénken és fázósan, kissé távolabb felugrott a járdára és eltűnt egy deszkakerítés nyitott ajtaján.

A főtér peremén alabárdos őr tereferélt a gyertyakészítő szolgálójával. Ahogy megpillantotta a jövevényt, vigyázzállásba vágta magát, s bárdjával tisztelgett a bársonyruhás felé. Bár teljesen besötétedett, de a házak ablakaiból kiszűrődő fény gyöngé világánál rögtön felismerte „A harlemi mulatozót”.

A cselédleány értelmetlenül nézett az örre, aztán a mellettük elsurranó idegen legényre.

— Frans Hals, a festő-céh elnöke, — szólt sűgva a muskétás. — A notórius csendzavaró. A magát mindég diáknak képzelő filiszterellenség. Iszákos, könnyelmű, de aranyszíve van. Lelke angyali. Szegények gyámolítója. — Nevetni kezdett és éppen egy jó kis történet elbeszélésébe fogott volna, de a cselédleány sietve elköszönt.

A festő az Aranyökör fogadója felé igyekezett. Felnézett a kivilágított ablakokra, derűs mosoly ült az arcára. Kalapját homlokán illendően megigazította; karcsú cseréppipát húzott elő a zsebéből, apró dohánnyal megtömte és délcegen befordult a fogadó nyitott ajtaján.

Az Aranyökör régimódi, de jóhírű vendégfogadója volt Harlem városának. Valamikor a város védelmezésénél fontos szerepet töltött be. Azóta állandóan látogatják a harlemi nemes urak, kereskedők, városi polgárok, idegen átutazók.

A kocsiszínek előtt szolgálégények üldögéltek. Hangos és mozgalmas volt az egész ház, amelynek udvarát a középen álló nagy eperfa derekához kötött szurokfáklya világította meg.

A lépcsőház melletti söntésben halászok, matrózok és parasztlégények iddogáltak. A falusiak sült hurkát, meg füstölt húst falatoztak. Az eléggé tágas helyiséget egy jókora olajmécses fénye világította be. Kellemes meleg áradt a kandalló belsejéből. Italt egy rikácsolóhangú, fehérkötös, fehérgalléros, fogatlan nőcseléd hordott széjjel a vendégeknek. A duhajkodók állandóan „Hárlemi boszorkánynak” szólították Hille Bobbet, de az ügyet sem vetett a csúfolkodókra, vigyorogva járt-kelt a teremben, sűrűn cserélgette az önkupákat, hol ide, hol oda integetett és híhélkelve mutogatta hiányos fogsorát.

Hals úgy érezte, hogy most minden gond nélkül, egyedül élheti világát. A lépcsőnél egy pillanatra megállt és jól szemügyre vette a serényen felszolgáló Hille Bobbet. Olyan kitartoán figyelte mozdulatait, járását, mintha Hollandia legszebb leányzóját akarta volna meghódítani. Megelégedetten, mosolygósan tovább ment. A falépcsők nyikorogva recsegték lépteí nyomán. Az első ajtón benyitott. Tágas, jólfűtött és faggyúgyertyákkal tisztességesen kivilágított teremben sokan voltak, urak és nemes polgárok. Testületnek, társaságnak más-más színű gyapjútakaróval volt az asztaluk letakarva. Vidám, hangos beszéd, zajos tereferelés fogadta a belépőt. A falmelletti asztalnál legényemberek meg diákok ültek, Hals közéjük telepedett. A fiatalság zajos éljenzéssel fogadta. Tollas kalapját a homlokán feljebb toltá, kardját leoldotta, köpenyét a válláról ledobta, megrázta sörényét, bajuszkáját legényesen megpödörte és borért kiáltott. Az

A komédiás, festette Hals 1633-ban.
Az eredeti Rijks-múzeumban,
Amsterdam.

egyik asztalnál szídták a spanyolokat, meg a katolikusokat. A diákok a feltalásokat meg a felfedezéseket számolgatták. Nagyon dícsérték az élvezetes dohánypalántákat, meg a pompás burgonyát. A fiatalok asztalánál Frans volt a senior, „a harlemi mulatózó”. Mindenki őt nézte. Egy háromliteres ónkupa volt előtte, megragadta az italt, magasra emelve éltette Hollandiát, másodszer a művészetet, harmadszor a szép asszonyokat. A zenészek és a dudások azon pillanatban rázendítették a „Muskétások dalát”. Énekelni kezdett az egész terem, fiatalok, öregek, csaposlegények, szolgálóleányok egyaránt.

Aztán csendben és nagy érzéssel megindult az italozás meg a lélekemelő politikai véleménynyilvánítás. A jobbmódúak és divatózók apró cseréppipákból pöfékeltek. Dohányfüst, fokhagymáshús és fűszerezett forraltbőr édeskés szagával volt telítve a nagyterem minden zuga. A levegő nehéz volt, sűrű. A festő sokszor a terem egyik végében álló emelvény felé nézett, ahol vándorkomédiások meg énekesek osztozkodtak. Közben állandóan jöttek-mentek a vendégek. A szt. György lövészegyleti tagok, tengerésztisztek, orvosok, kereskedők.

Frans Hals elmélázott valamin. Talán egy pillanatra hazagon-dolt. Vándorlásaira, Amszterdamra, ahol valamikor diákoskodott és csapta a szelet a lányoknak.

— Mi az, Frans — szól az egyik csipkegalléros, piros arcú úr és szemével intett a városi jegyző felé — talán csak nem vert meg a feleséged?

Az asztalnál ülők felnevettek.

Frans nem felelt. Csendesen a kupa után nyúlt, megitta a borát, aztán haragosan az asztalhoz ütötte. Abban a pillanatban egy puklis, forzonborz legény nyúlt a kupa után és egy színgített másikat állított a festő elé.

A kupák újra megmozdultak, mindenki ivott.

Kís idő múlva megszólalt Pieters Olycan: — Ha így tartod a tempót, Frans, a vendéglős vágja zsebre az Albert van Nieroptól kapott szép honoráriumot. — Ujra ittak és nevettek. Frans Hals nem mozdult. Maga elé meredt nézéssel, halkán megszólalt: — Kirúgott a

feleségem. A saját házamból. De engem többet nem lát — kezdett beszélni Frans. — Engem, Halst!? Kesernyésen felnevetett. — Nyolc gyermeket nevelek, tanítatok. Dolgozok, hiszen tudjátok. Nemes úrhoz illő módon élünk. — Így vegye el az ember egy falusi filiszter özvegyét. — De nem adom be a derekamat. — Most káromkodni akart, de a szomszéd asztalnál ült egy vidéki predikátor, hát lenyelte a mondanivalóját. Hosszas pihenőt tartott. Megint a zenészek csoportját kezdte figyelni, ahol most helyezkedett el az emelvényen egy szélesvállú, simárorovált, csontosarcú énekes. Tarka matrózsapkáját hetykén félreecsapva állt a nemes vendégek elé, gitárját ölébefogta, öntelten szétnézett az ivóban. — Kellemes lágy bariton hangon énekelni kezdett. Előbb véres csatákról szólt az ének, aztán bátor, tüzes ifjúságról, végül pajkos és nem éppen épületes asszonyhistóriákat szedett elő. Mindenki nevetett. Az énekes leszállt a hordóról. Nyomában egy feltűnően kecsesjárású leány vidám, eleven mozdulattal körbejárta az asztalokat, csörgős-dobját kérően fordította a vendégek felé. Pieters Olycan odasúgta a szomszédjának: Ezek itt Frans modelljei — a gitáros meg ez a cigánylány. Műtermébe járt fel mind a kettő. — Ezért van aztán még mindig a sok családi perpatvar. — A cigánylány most Franshoz került, de itt már lefordította a dobocskát és kacér mozdulattal magát meghajtotta, aztán kacagva tovább röppent. A festő befelé mosolygott. Ezt látva Olycan szomszédja, könyökével oldalbalökte az egyik ábrándos diákot.

Hals gondolatban felidézte magában az ötév előtti antverpeni bucsút, ahol ezeket a komédiásokat megismerte. De hirtelen feleszmélt és hangosat kiáltott. — Bort ide az asztalra, mindenkinek. Bort a zenekarnak! Bort és vacsorát a művészeknek! — Hajrá mulassunk! Bársony ujjasát gyorsan levetette, csipkés gallérját a székre lökte, nagyokat kurjantva kiugrott a terem közepére. — Nem gondolt semmire, sem a korára, sem a polgári rangjára. Nem törődött avval, mit mondanak holnap róla a tinnyás és előkelő harlemi családok. A zenészek és dudások szívet felvidítő muzsikájának ütemei elragadták, mint 25 évvel ezelőtt Amsterdamban, ahol diákoskodott. Elkezdett táncolni, jókedvvel, vidáman, pajkosan ugrált. Feneketlen jókedvében végül a dudásokat is ölelgette.

Mindenki jól mulatott. A vidámság elragadta a vendégeket is, csak a terem hátsó felében ült fáradtan, bánatosan, elérhetetlen távolságban Mary, a szép cigányleány. Aztán a festő is elhallgatott. Fáradtan, de mosolyogva, székébe vetette magát. Az asztalról fogai közé kapta karcsú pipáját és idegesen szipogatta. A társaság lassan széledni kezdett, az ajtóban is egymás után megjelentek a „Luciferek”. A jobbmódúak szolgaszemélyzetét csúfolták így. Az volt a teendőjük, hogy gazdájuknak az úton lámpással világítsanak a sötétben, esetleg támaszul is szolgáljanak, ha éppen alkalom adódik. Lisbeth asszony is elküldte az egyik szolgáját a javíthatatlan dorbézoló elé. Ezt úgy hozta az illem és polgári rend. Hals rögtön megismerte rőtvrös hajáról. Ez az ajtóban megállt és türelmesen várt.

Lassan-lassan mindenki elkészönt már a fogadóstól. A gyertyák alig pislákolnak, a komédiások is sietve és hangos beszéddel elhagyták a termet.

A vereshajú legénynek csak most intett a festő, ki pár lépéssel előtte a lámpással megindult hazafelé. Hals pedig utána, de csak a becsület és rend kedvéért, mert nem tűrt semmiféle gyámolítást. A sok bor egyáltalán nem ártott meg neki, csupán keserűségét nyomta el lelkében. Az utcán már délcegen lépkedett a vöröshajú nyomában. Néha-néha nótázásba is fogott.

A várárok hidjánál álló őrt tudatosan megtaszította, aztán megállt előtte és tisztelettudóan megemelte magas kalapját. A gazdag Haneman portája előtt bekiáltott az utcaajtó kémlönyilásán: — Halló szép Alletta Haneman, — Üdv neked, a legszebb lánynak. Izeni Frans Hals a vidám festő. Öklével megdöngötte a ház ajtaját, aztán tovább loholt. Mindenki ismerte már a hangját és csinytevéseit, de senki ügyet nem vetett rá. Kiváló polgár, jeles festő, elsőrangú vívója volt Hollandliának. A rendőrség néha megfenyítette, aztán hagyták őt a maga útján tovább büntetlenül.

Haza értek. A lámpást kivette a szolgálja kezéből, s puha, csendes léptekkel felosont a műtermébe. Meggyújtotta az asztalon álló kétkarú gyertyást. Kényelembe vetkőzött. Vásznat meg szenet vett elő s percek alatt szépen fedrajzolta „Hille Bobbe”-t bagollyal a vállán, ónkancsóval a kezében. Csak durva vonalakat rajzolt és ott volt a vásznon „A harlemi boszorkány”. Mellette egy nagyobb méretű kész kép, a házassági évfordulóra szánt festménye: Felesége és saját arcképe a nagy diófa alatt. Akkor még nagyon tetszett neki, most ügyet sem vetett rá. Leült, fáradtan és únottan pihent egy kicsit. Lerúgta nagycsattos félcipőit, végigdőlt ágyán és azonmód ruhástól elaludt. A vöröshajú szép csendesen a szobába lopódzott és puha gyapjú takaróval betakarta a vidám mulatozót. A még mindig égő gyertyákat eloltotta, aztán visszaosont az istállóba aludni egy kicsit reggelig.

Reggel egy szolgálta várta az előszobában, nagy pecsétes levelet és egy kis csomagot hozott gazdájától. Vilhelm van Heythuysen úrtól. Felvidult és régen elfeledte a tegnapi napot. Amikor a reggelivel belépett a műterembe élete pár-

A cigányleány, 1629. Az eredeti Louvrebán, Paris.

ja, Lisbeth Reyniers, mintha semmi sem történt volna az éjjel. Ujra szelíd volt és alázatos „A harlemi mulatózó”. Együtt bontották fel a Heythuysen által küldött előleget. Frans a pénzt teljes egészében odaszámolta felesége kötőjébe, Lisbeth asszony pedig 10 aranyat kedveskedő mozdulattal, huncutkás mosollyal Frans zsebébe csúsztatott. A szobába most egy vidámtelketű fiatalember tolakodott befelé, egy csomó vásznat cipelve a hóna alatt. — Jó, hogy jössz, famulusom, Adrian Ostade, éppen téged vártalak. Itt van ez a kép, holnap eladod a műkereskedőnek. Van Ostade megismerte a mestere legszebb és legkedvesebb képét és most az is kikerül a műterméből. „A cigánylány” volt. A fiatal legény semmit sem akart érteni a dologból, de hát hogyan is értette volna a 18 éves Adrian van Ostade.

Hals fogta festőszerszámaikat, a famulusa kezébe nyomta és feltrissült lélekkel, peckesen ment a kis Ostade után a postakocsi elé, aztán kőd előttem, kőd utánam, az aranypárás őszi délelőttön diákos örömmel szívében elutazott Amsterdamba arcképet festeni. De főleg, hogy találkozzék egy másik vidám hollandi festővel, Rembrand Harmens van Ryn úrral, akit most fog látni először életében.

PÉTERFY JENŐ ERKÖLCSI VILÁGA

Részlet Péterfy Jenő világnézete című értekezéséből.

A világgal szemben való erkölcsi állásfoglalásban lesz teljessé a világnézet. Az életfelfogás a cselekvés érzületében és beállítottságában is kifejeződik. Péterfy ezen a területen a szilárd idealizmus álláspontján áll. Határozott célok, eszmények irányítják életét, erkölcsi felfogását, azonban ezekben is jellemző rá az immanens, a transzcendens erőforrásoktól való mentesség. Az erkölcsöt az ember maga alakítja ki önmagában, belülről fejleszti ki. Így lesz Kant etikai autonómiájának a hive.

Etikai idealizmusa szigorúan a valóság talaján épül. Itt is rossz néven veszi az erkölcsi világ meghamisítását akármelyik szélsőséggel szemben. Nem tud elismeréssel lenni Jókai hőseinek az erkölcsi életben való mindenhatósága iránt. Számára mélységes probléma az ember erkölcsi világa, nem úgy, mint Jókainak. Itt is alulról kell építeni, az önismeret fájdalmas útjára térni. Ez az előfeltétele az erkölcsi értékrendszer megvalósításának, amelyre oly elhatározóan törekedett Péterfy is. Erre utalnak Riedl Frigyes sorai is: „valami belsőjében élő eszménynek akart megfelelni, magát ennek céljaira kiképezni és tökéletesíteni”.¹²⁹ Egyik barátjának beszámol arról, hogy magányában „elég becsületesen műveli belsejét”. Ennek a belső

129. Riedl F.: Péterfy Jenő. 60. o.

erkölcsi kiművelésnek egyénisége s született sajátosságai segítséget nyújtottak. Így sem volt könnyű dolga. Nehéz szenvedésen vezetett el az út ide is: az önismeret emésztő tűzén, s nem az érzelgésen. Az önismeret nemcsak a megismerésnek, hanem a jellemnek is forrása. Kemény Zsigmond mélyen fejezte ki ezt a gondolatot. „Önismeretre törekedni az Isten parancsa, világvégzet, mely az egyéneket és népeket csalódásaik által bünteti”. Így gondolta bizonyosan Péterfy is. Az erkölcs és jellem megteremtéséhez az érzelmi mámor helyett a férfias elme világa kell. Mert az érzelmi mámorban nemcsak a tények értelme vész el, hanem a jellem is befulladás. Ezért gúnyolja ki maró szatírával itt is Gusztávot (Karthauzi), és kimondja az ítéletet: „Az érzélgés útja sem a tapasztalásnak, se az erkölcsi tisztulásnak nem útja”.¹³⁰ Egyedüli út az önismeret, amely szenvedéssel jár, de a szenvedésben ismerjük meg igazán önmagunkat. Az eredmény: az emberhez egyedül méltó boldogság. Amikor Dante művének alap- eszméjét kutatja s összefoglalja, idevonatkozóan a következőket mondja: „az ember (t. i. Dante), aki messzi tekintetet vetve az életre magába száll s fürkészi a titkot, mi az élet, mi annak célja és igaz boldogsága? Morálját azon szavakkal lehetne kifejezni, amelyeket egy különben szárazabb beszédű filozófus használt: csak az önismeret poklán keresztül juthat az ember boldogságra”.¹³¹ Az önismeret a fájdalmak árán boldogságot ad, mert drága gyöngyöket terem a lélekben. Az önismeret fájdalmait átélt ember igazán a lényeg embere, aki gyűlöli a hamisat, s gúnyral néz a gyarló emberi hiúságra, helyes önérzet, öntudat hatja át lényét.

Az önismeret tűzében ismerjük fel az erkölcsi világ értékeit, a jellem elveit. Amennyire hitt Péterfy az eszmék erejében, úgy hitte, vallotta a jónak mindentől független hatalmát. Morális világának értékrendszerén nem ütött rést a szkepszis. Az erkölcs kérdésében megbonthatatlan hitet vall. Kemény Zsigmond sötét pesszimizmusát, mely szerint az szenved bennünk, ami jó, s az bünhödik bennünk, ami nemes, mély gondolatnak tartja, de kifogásolja az ellenkép hiányát. A meggyőződés erejével mondja: „A jó bennünk le is győzi a sorsot; a nemes bennünk győzedelmeskedik is a végzet fölött.”¹³² Tennysonnal ő is azt vallja, hogyha az emberi természet nemessége a történelem folyamán nem is tud töretlenül megmaradni, a jóban nincs okunk kételkedni, mert az erkölcsi lét alapjai szilárdak. Látni az emberi természet megbotlását, sokszor bukását, de ezek ellenére is hinni kell a jó hatalmában, mert „ha az emberben az erkölcs hatalma sohasem nyilvánulhat tisztán, ellenmondás nélkül, ez nem az emberi törekvés pusztá hiúságát, hanem igazán tragikumát jelenti”. Egyrészt lemondóan, de másrészt hittel teszi hozzá: „E tragédiában résztvenni nem öröm, de azért nem is fonség nélkül

130. P. J.: Br. Eötvös József, mint regényíró. Ö. M. I. 13. o.

131. P. J.: Dante. Ö. M. II. 320. o.

132. P. J.: Kemény Zsigmond. Ö. M. I. 148. o.

való".¹³³ Ez adja meg az emberi méltóság felemelő tudatát, ez jelenti az erkölcsi élet mély idealizmusát. Az erkölcs s az erre való törekvés teszi az embert, mint „csipetnyi port” remekművé, a világot, a kopár hegyfokot „mégis gyönyörű alkotmánná”. Az erkölcsi értékekbe vetett hite tartotta meg Péterfyt is szellemi ifjúságában. Az ember értékét, melóságát az értékek szeretete adja meg.

Kant ismeretére enged következtetni Péterfynek az emberi méltóságról táplált hite, ideális felfogása. Bármennyire is szkeptikus volt az egyes emberrel, — méginkább a tömeggel szemben, — az emberi méltóság ideálja mégis melegen élt lekében. Lelkének ez a féltett ideálja érteti meg velünk, hogy olyan mélyen megvetette az emberi gyarlóságokat, hiúságokat, hogy olyan nagy követelményekkel lépett fel az emberekkel szemben. Az emberi méltóság a mély erkölcsi tartalommal megtelt, a tiszta ész uralma alatt élő emberben valósul meg. Az emberi méltóságot kereste görög tanulmányaiban, erre utal rajongása a Goethe-féle „reine Menschlichkeit”-ért. Sokrates filozófiájának keletkezéséről írja, hogy „egy büszke világ közepén az ember belső értékének aristokratikus érzetéből fakad. Az ész függetlensége, az ember belső méltósága nyilatkozik meg benne s pedig ily tisztán, minden hagyománytól s vallási kényszertől, Sokratesben először”.¹³⁴ Ezt látja Kemény Zsigmondban, a „lényeg emberében”, aki néma, szótlán lélek volt, csakhogy ez a némaság a „léleknek természetből való nemességét” mutatta. A hangos szenvedőket, minden pillanatban expansiv lelkeket egysorba helyezte azokkal a nőekkel, akik egyformán ájuldoztak, „akár gyermekük ful a vízbe, akár a kémény gyulad ki”.¹³⁵ Kemény inkább titkon vérzett, semhogy ott könnyezzen, hol egyformán olcsó a könny és mosoly. Péterfy is így volt vele. Az emberi méltóság torzzá válását fájlalja Gusztávban, s vele szemben Gyulai Pál (regényhős) telé vonzódik, aki mellett Gusztáv elhalványul, mint az északi fény bíbor világa mellett a halvány holdsugár. Az emberi méltóságról vallott hite tapalálja a nagy emberek tiszteletében. Ez is Kant tanítása. Az emberi méltósággal szemben az embernek nincs más kötelessége, mint a tisztelet. Felháborodva utasítja vissza azt az eljárást, mikor szenzáció hajhászásból nagy emberek életét túrkálják össze avatatlan kezek. Akiben az emberi méltóság tudata él, az bátran szembenéz az igazsággal, nem úgy, mint a tömeg, ezért mondja, hogy akiben az igazság eszméje él, az nagyon nyugtalanító jelenség, ha a tömeg közé kerül. Ilyen volt Sokrates is. Bajza is azért lesz szimpatikus előtte, mert benne is megcsillan az emberi méltóság, „Büszke ember volt, hitvány hiúság nélkül, kicsinyben már kezdettől irodalmi Coriolan”. Ez a megjegyzés Péterfyre is ráillik.

Péterfy az erkölcsöt vonatkozásban látta az értelemmel is. Ez a görög etikai intellektualizmus hatása, bár ennek túlzásától Péterfy

133. P. J.: Kemény Zsigmond. Ö. M. I. 157. o.

134. P. J.: Platon Georgiasa. Ö. M. II. 219. o.

135. P. J.: Kemény Zsigmond. Ö. M. I. 110. o.

messze marad. Nem ismeri el Sokrates és Platon ezirányú túlzásait, azt azonban vallja, hogy a mélyen felfogott és átértett gondolat, ha erős gyökerű, áthatja az egész egyéniséget, s erkölcsi hatalommá válhat abban. Az igazi kultúra mélyen erkölcsös. Az értelem, a világos ész eredményezi az etikai öntudatot. Ezt az etikai öntudatot a görög világban is a racionalizmus teremti meg a régi, roskadozó, naív hit romjain. Euripidesről a következőképpen ír: „Euripidesnél érezzük, hogy a hősi korszak lejárt, feltűnnek a philosophusok, sophisták; a szintér elejét elfoglaló tömegeből kiválnak egyesek, kiknek külön hitük, más eszméik, egyénibb életük, mélyebb vagy tudatosabb etikai meggyőződéseik vannak”.¹³⁶ Az erkölcsi életnek ez a tudatosabbá tétele itt is a hiú ábrándokkal való leszámolással jár. Ez is boldogság feladást kíván. A boldog naivítás helyébe az elemzettebb, de fájdalmasabb öntudat lép. Pedig nehezen mond erről le, mert másfelől a boldogságnak erkölcsnemesítő erejéről beszél: „aki legalább egyszer, ha pillanatra is, egész teljében boldog nem lehet, a süllyedés lehetőségének jobban ki van téve”.¹³⁷ Ő nem sokszor lehetett teljesen boldog, és mégis megmaradt az erkölcsi értékek állhatatos vallójának.

Az erkölcsi értékek felismerése nem egy azok megvalósításával. Itt az akaratnak kemény tusát kell vívnia a kényszerűséggel. Az ember tragédiája abban van, hogy ebben a küzdelemben sokszor elbukik. Nem tudja akaratával keresztültörni a szükségesség ércfalát. Hogy mi ez a szükségesség? Minden, ami az ember erkölcsi akaratának megvalósulását akadályozza. Az ember erkölcsi világában — különösen művészi vonatkozásban — nagy szerepet juttat a szükségességnek. Örökösen meg-megújuló problémája ez Péterfynek. Ezt keresi még a véletlen játékában is, mert ez fonja, csomózza az eseményeket. Ezzel vívja harcát az akarat, s ebben a küzdelemben roncsolódik össze az ember szívfacsaró látvánnyá. A természet vakon követi a törvényt, „néha Irusba Croesus lelkét oltja”,¹³⁸ ami megakadályozza a legszebb szándékok kiépítésében. Ez a szükségesség a közösség életében a történelem folyamán jelentkezik. Ezt kell megértetni a történetirónak a korok elszórt eseményeiben, a pártok politikájában, az életnek s emberi szenvedélyeknek látszólag önkényes megnyilatkozásában. Emelkedett felfogására jellemzően folytatja: „ha éreztetni tudja, hogy ez a szükségesség nem vak fátum, hanem az események magától kinövő történeti eszmék fejlődése”, akkor fogja fel legmagasabb filozófiai szempontból a történetet. A fátum szerepéről már tragikus életérzésének tárgyalása során szó volt. Hogy miként értette ő maga a sorsot, azt legvilágosabban a tragikumról szóló elméletében olvashatjuk. Az ember véges, s korlátai vannak, s ebben fejeződik ki az emberi sors. A halál csak akkor tragikus, ha nagyot, értékeset, hatalmasat pusztít el, mert az ilyen számára, nem hisszük, hogy vannak az életnek korlátai, de ha ezeken

136. P. J.: Euripides. Ö. M. II. 59. o.

137. P. J.: Kemény Zsigmond. Ö. M. I. 113. o.

138. P. J.: Bajza József. Ö. M. I. 178. o.

a korlátokon mégis megtörik: „kétszeresen érezzük az egyén felett uralkodó sors hatalmát”. Az egyes ember csak hulláma az életnek, melynek örök folyamában éppen úgy elvegyül, mint ezernyi más. Bár a szabadságról hitt, s alább kifejtendő meggyőződése szerint ezen a sorson bizonyos mértékben uralkodhatunk, mégis az ember felett álló hatalomnak látja, mert „mikor a sors kereke forgását halljuk, fontoskodó törpeségünk megszűnik zakatolni”. Akármit is hitt Péterfy végeredményképpen ezen az ember fölött álló hatalmon, bizonyos volt benne, hogy az emberre nemesítő hatása van, mert a fájdalomban, a szenvedésben, a részvétben, ami az emberi sors velejárója, — nemesedünk.

Péterfy erkölcsi felfogására a legmélyebb hatást Kant etikai autonómiája tette. Ez az előzmények alapján természetes is. Idealizmus, mely az ismeretelmélet terén kiábránduláshoz vezette, gyakorlati életének irányításában, etikai felfogásában találja meg a kibontakozás lehetőségét. A cselekvés törvényeit Kant etikai felfogásában az emberi szellem adja, amelyben a priori léteznek az erkölcsi világ tényei. Nem a tapasztalat nyújtja a kötelező erőt, hanem az emberi szellem, mert hiszen a tapasztalatból nem származhat kötelező érvényű erő. Az emberi szellem önmagától követi a jót, nem valami más tényező teszi kötelezővé, mert ez esetben vége lenne az erkölcsi törvénynek. Ez az egyetemes törvény autonóm törvény, az embernek, mint szellemi lénynek a törvénye. Az emberben van más törvény is, amennyiben az ember érzéki lény is. Az erkölcsi törvény követése kategorikus imperativus, rideg, kemény kötelesség.

Kant szelleme élő erő volt Péterfy életében, de annak „formalizmusát”, „rigorizmusát” nem tudta elismerni. „Sokkal nagyobb művész volt, semhogy formalista lett volna és sokkal jobban szerette az életet és szánta az embereket, hogysem a rigorizmussal egyetértethetett volna”.¹³⁹ Kant erkölcsstanának formalizmusába élő tartalmat adott az erkölcsi értékekbe vetett hite.

„Artista látásával” az erkölcsi életben is drámát, tragédiát látott. Az emberi sors tragikus, amelyből fenség árad. A tragédia kifejlődését a szükségesség és erkölcsi szabadság motívuma szüli az emberben. Amint látjuk, itt is a dualizmus híve, hiszen a szükségesség az anyagi, az érzéki világ törvénye, a szabadság a szellemi lét kritériuma. A szellemi és anyagi világ az emberben lép egymással tragikus kapcsolatba. A test, az anyag, az érzékiség pártot ütnek az ember szellemi törekvései ellen. Hogy lehet tehát szabad az ember? Ugy, ha kivívja a szabadságát, mert a szabadságát mindenki önmaga szerezheti meg önmagának. Az embernek „csak annyi szabadsága van, amennyit magának az élet háreában — ha van rá ereje — megszerezhet”. Hozzá teszi: „ez a resignatio nincs am mély idealizmus nélkül” . . .¹⁴⁰ A szellemnek, a személyiségnek a szabadsága ugyanis egyfelől tény, de másfelől feladat, melyet meg kell valósítani, a szabadságot ki kell vívni a hajlamokkal, határtalan vágyakkal, csapongó fantáziával, túlaradó érzelmekkel szemben. Ebben segíti az embert

139. Antal L.: Péterfy Jenő. 33. o.

140. P. J.: Schlauch L. O. M. III. 289. o.

a kemény, fájdalmas isteni parancs: az önismeret. Az erkölcsi szabadság tehát megszerzett hajlam és kiművelt képesség a jócselekedetre, ami a szellemi ember törvényei, eszményei szerint való élet kialakítására és fenntartására képesít.

A „természet földszintje” fölé az ember „első emeletet” épített, a szellem világát, azt a szebb világot, amelynek vágya elfojthatatlan az emberben. Csakhogy ennek az „első emeletnek”, a szellem világának kivívása, megtartása nehéz küzdelem, mert a természeti törvények ebben gátolják az emberi szellemet. Kemény Zsigmond jellemeinek tragikumai is abban rejlik, hogy érzéki valójukon nem tud érvényesülni a szabadság. „Ő tulajdonképpen a kedély tragikumát rajzolja, mely mintegy megszületik tetteink előtt, mert alapja örökölt természetünk”.¹⁴¹ Ezekkel az örökölt adottságokkal szabadnak lenni tragikai sors. Ezt a problémát Péterfy saját életében átélte, amint életével kapcsolatban már említettük is. Ibsen drámáit jellemzi a szabadságnak és az ilyen kényszerűségnek viszonya. Ezt emeli ki Péterfy Ibsen Rosmerholm c. drámájának ismertetésében. Örökségünk és életünk tényeinek kapcsolatából adódnak a belső konfliktusok. Ezek az érzéki énhez tartoznak, s ezek hatalma alól csak az erkölcsi megváltó erő szabadíthat fel. Ez a Kant terminológiájával jelölt intelligibilis én szabadsága. Erre az énrre nem áll a természeti világ kauzalitása, itt az ember intelligibilis lényéből fakadó, az erkölcsi értékekre beállított szabadság — a kategorikus imperetivus — a meghatározó tényező. A megkötöttség és szabadság feloldása ez. Ez amegváltó erkölcsi erő. Az erkölcsiségnek csodálatos erejét bámulja Sokrates halálában, amikor rokonérzéssel s némi sztoicizmussal így ír: „Elméjének egész fönsége, érzéseinek minden büszkesége akkor éri el tetőpontját, mikor a méregpoharat szájához emeli”, — sokatmondóan folytatja tovább — „éreznünk kell, hogy Sokrates valóban úgy halt meg, mint aki győzött az életen s a halálon”.¹⁴² Kemény Zsigmond írásában is a szabadság győzedelmét, a lelki összpontosulás eredményét látja a kényszerűség felett. Bár a pszichológiai és fiziológiai tényezők s az akarat és kényszerűség harcát nem lehet felfedni Keményben, de ennek a szörnyű küzdelemnek győztese: „roncsolt ember”, megdöbbenő szánalom, néha a könnyelmű gúny tárgya. Az ilyen szívfacsaró látványt nem tudja az ember megérteni.

A kényszerűség és szabadság fentebbi fogalmában nincs ellentmondás. Kant értelmezésében láttuk a megoldást: az empirikus én kötött, az intelligibilis én szabad. Szabaddá pedig az erkölcsi értékek tesznek. Ezt a felfogást alkalmazza Grünwald Béla Széchenyit magyarázó elméletének bírálatában. Grünwald mindent a beteg idegre vezet vissza, azért súlyos kritikában részesíti. Van ugyan fiziológiai kényszerűség, de ezt a démoni hatalmat nem lehet erkölcsi elvvé tenni, s nem lehet vele a lélek világába rontani, s minden gyöngeségnek, következetlenségnek, rossznak forrásává tenni. „Mert végre a

141. P. J.: Kemény Zsimond. Ö. M. I. 133. o.

142. P. J.: Philosophiai mozgalmak. Sokrates. Ö. M. II. 190. o.

jónak, a következetesnek, jelességnek is megfelel testiségünkben, az idegek működésében valami physiologiai szükségesség. Ez a szükségesség tehát magában se jó, se rossz", — „a testre épen olyan kevésbé tolhatjuk a jót, mint a rosszat s a rosszat, az erkölcsi hibát épen oly kevésbé azonosíthatjuk idegbetegséggel, mint a jót, a következetességet, lelki jelességet egészséges ideggel".¹⁴³ Vagyis mi tesz tehát jóvá vagy rosszá? Az értelmes, szabadakaratból származó szándék. A fiziológiai és pszichológiai jelenségek párhuzamosságát az élet egysége követeli meg. Péterfy itt semanyagelvű, sőt Széchenyiben azt látja, hogy szellemi egyéniségének dialektikája, lelkének beteges elemeit is magába szívja, átváltoztatja értéké.

Az erkölcsi büntetést is a kényszerűség és szabadság szemszögéből nézi. Ez a felfogása tűnik ki a következő idézetből: „Ha ma a vétkest sokszor mentjük, sajnáljuk inkább, mint elítéljük, annak abban rejlik oka, hogy a vétek mögött az illetőben valami acuttá vált disharmoniát, organikus hibát gyanítunk, melyet részben így beszámítunk neki, de részben az egyén akaratán kívül más tényezőben keresünk. Igazán gyűlöletesnek, démoninak tartjuk a vétket, a gonoszszágot, mely maga magát élvezi abban a kárban, bajban, melyet vad önösségből másnak, a világnak okoz.”¹⁴⁴ Ez esetben vége szakad Péterfy humanizmusának is, s majdnem helyesli a „szegetszeggel” elvet.

Péterfy mély erkölcsi felfogásában megveti az önzést, a számítást, az egyéni érdeket. Erkölcsi életének tiszta meleg fénye a közönségre is átsugárzik. Így értjük meg, hogy Eötvös álláspontját a Karthausiban — a regény minden hibája ellenére is — értékeli: „ez álláspont evangéliuma: a szeretet. Ne magadnak, kicsinyes terveidnek élj, hanem családodnak, hazádnak, az emberiségnek! Mert annál tökéletesebb vagy, minél nagyobb a kör, melyet szerelmed átölel. Csak az önös boldogtalan”.¹⁴⁵ Mintha Széchenyi örök szavait mondaná: „Csak a gyöngye szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében”. Ha a fentebbi örök sorok egyben Péterfynek is önvallomásai, úgy rámutatnak arra a szemszögére, amelyben Péterfy az egyes és közösség viszonyát látta. Itt a legtökéletesebb, legműveltebb ember a legszociálisabb is. Így az egyes legyőzi önösségét. A tragikai érzésnek is abban áll erkölcsnemesítő hatása, hogy benne a mély részvét, mely emberi voltunk tövéről fakad, lelkünket fölírzza önös elszigeteltségéből, s szinte beleolvastja mások sorsába.

Hogy Péterfy mély erkölcsi idealizmusának nem volt megtartó ereje, hogy benne a szükségesség és erkölcsi szabadság az ember tragédiáját okozta, annak az a magyarázata, hogy erkölcsi világa is immanens jellegű volt.

Dr. Kiss Lajos,
II. tanítóképzőintézeti tanár.

143. P. J.: Egy új könyv Széchenyi Istvánról. Ö. M. III. 240. o.

144. P. J.: Dante. Ö. M. II. 328. o.

145. P. J.: Br. Eötvös József. Ö. M. I. 13. o.

A XIX. SZÁZADVÉGI MAGYAR TÁRSADALOM MIKSZATH KALMÁN MŰVEIBEN

A XIX. század utolsó harmadában a magyar társadalmi élet olyan hatalmas változáson esett át, mint talán sem azelőtt, sem azután soha; társadalmi rétegek kicserélődése és összeolvadása, új elemek bekerülése a magyar életbe: mindez szinte évek alatt ment végbe a kiegyezés után s ennek a gyors átalakulásnak a nyomai még ma is megérezhetők.

A mai magyar ember fokozott érdeklődéssel tekint azokra a történelmi, irodalomtörténeti, társadalomtudományi munkákra, amelyek a korszakot tárgyalják. Az hiszem, ezen állításom igazolására elég Szeffkú Gyula: Három nemzedék és Farkas Gyula: Az asszimiláció kora a magyar irodalomban című könyvére utalnom. Miért e nagy érdeklődés? Miért emlegetik nálunk olyan sokan a XIX. század utolsó évtizedeit, öregek és fiatalok egyaránt? Hol sóvárogva beszélnek róluk, mint a „régii jó időkről”, a „tejjel-mézzel folyó Kánaánról”, hol szidva-szidják, átkozzák, mint a mai magyar bajok gyökerét. A téma népszerűsége, a magasztalások, átkozódások sűrűsége azért van, mert való, igaz, hogy mindaz, ami a modern magyar életnek természetes velejárója, ebben a korszakban alakult ki. A magyar életnek hirtelen, egy pár évtized alatt kellett behoznia azokat a nagy késéseket, amelyek évszázados önvédelmi harcunk, függőségünk miatt minden téren előállottak. Az 1867-es kiegyezés épen ezért sokkal nagyobb hatással van a magyar fejlődésre, mint ahogy a felületes szemlélő az első pillanatban elképzelné: mindaz, ami társadalompolitikai, kereskedelmi, ipari, stb., stb. téren a nyugati, független államokban lassan, a békés, természetes fejlődés törvényszerűségével alakult ki, nálunk egyik napról a másikra született meg. Ebből a szempontból Budapest kialakulását és hirtelen világvárossá növéstét említjük meg mint példát. Buda és Pest: a XIX. század elejének ez a két, európai viszonylatban igazán kisvárosa, egyesül és hirtelen, a világtörténelem szemüvegén keresztül pillanatok alatt világvárossá nő. Páratlan teliesítmény ez, büszkén, minden nagyobb hivalkodás nélkül mondhatjuk: nem volt rá példa s méltán bizonyítja nemzetünk rendkívüli életrevalóságát és alkotóerejét. Aki ma a forgalmas, és a világvárosok között is csodaszép Budapesten jár, büszkén tekinthet az ott zajló életre s még büszkébben emlegetheti, hogy száz évvel ezelőtt csak nagy lángelméink gondolhattak rá: hová fejlődik Magyarország két kisvárosa . .

De ha összehasonlítjuk a mai Budapestet Nyugateurópa nagyvárosaival, egy szempontból érdekes különbséget látunk. Budapest építkezése, építési módja élesen elüt európai városaiétól. Egy-két történelmi épületen és a modern, tárgyias stílusú házakon, ház-sorokon kívül épületei nagyiából ugyanazt a képet mutatják: a XIX. század második felének, a XX. század elejének stíluskeresését. A szecesszió, a szóban forgó korszaknak ez a kevés ízlésre

valló stílusa, rengeteg vakolat-díszítésével, a történelmi stílusok felújítása: a neogótika, a neoromán, stb. építkezés uralkodnak Budapest mai arcképében s ez azonnal föltűnik annak a látogatónak, aki először pillantja meg fővárosunkat. Nem mond-e nekünk valamit ez a tény? Nem mondja-e, hogy a hirtelen világvárossá-fejlődésnek a hősiességén „a fényes oldalán kívül árnyoldala is van? Kétségtelen, hogy nem a mi hibánk, de Budapesten, a világvárosban alig-alig található meg egy város életében oly fontos szerepet játszó mult patinája s ez sejtetni engedi, mi volt a rohamos fejlődés hibája. Budapest világvárosi jellegének nincsenek mély, a multba visszanyúló gyökerei, a gyors fejlődés nem engedte meg, hogy élete valóban belegyökerezék a magyar talajba, és szilárdan meg tudjon állni rajta; az a szerves összefüggés, amely pld. egy München, Nürnberg, Párizs vagy London és a német, francia, illetőleg angol vidék között megvan az említett városok lassú, történelmi fejlődése folytán, Budapest és a magyar vidék között egyáltalán nem található meg. A nagyváros rohamos, de épen ezért felületes fejlődése okozta, hogy Budapest megtelt idegen elemekkel, ipara és kereskedelme jórészt idegen kezekbe került s ezért nem tudta megteremteni természetes kapcsolatát az ország életével. A „jó vidék“ elmaradt a rohamos fejlődéstől, de nemcsak azért, mert nem tudta követni a pesti iramot, hanem azért is, mert a valódi, gyökeres magyar lelkiség számára a budapesti lélek mind a mai napig idegen maradt. Ha meggondoljuk, hogy a tárgyalt korszakot megelőző évtizedeknek szellemi és politikai vezetői a vidéki nemesi kúriákról és a parasztházakból kerültek ki, azonnal megérthetjük, hogy már maga ez a tény is *törést okozott* a magyar fejlődésben. Talán az öregedő Arany János utolsó évei szemléltetik a legjobban állításunkat. Arany Jánosnak, a köréje csoportosuló szellemi és politikai vezéreknek, akik mind a mai napig a legneme-sebbveretű magyar iskolát teremtették, — ezért is nevezzük őket magyar klasszikusoknak: — egész életprogramjuk volt, hogy a modern, polgári életet a magyar faluból neveljék, a magyar faluról írtak a magyar falunak. Arany János öregkorát az új Budapesten töltötte: sohase érezte jól magát a nagyvárosban, a margitszigeti tölgyek voltak egyedüli vigasztalói . . .

Igy áll elő a modern államiasodás hatalmas lázában az a tragikus szakadék, amely a főváros és a vidék között mind a mai napig megvan. Sokan próbálnak és próbáltak már segíteni rajta, egyesek szerint a szakadék a vidék elmaradottságának köszönhető és épen ezért elsősorban azon kell segíteni, mások igen nagy éleslátással azt emlegetik a szakadék okaként, hogy egy aránylag kis országban Budapest túl nagy, minden energiát fölemészti: ezek azonban mind csak féligazságok mindaddig, amíg meg nem értjük: mi okozta, hogy Budapest nem valósíthatta meg az aranyjánosi álmot s fejlődésében a legősibb magyar rétegnek, a magyar parasztnak volt a legkevesebb szerepe?

A XIX. század második felében az iparosodás „a technikai fejlődés, a kereskedelmi élet fellendítése a jelszó. A materiális világnézet

s az ezzel járó technikai fejlődés, a pénz világalma, a kereskedelem mindenhatósága Európa, sőt, a túloldali világrész valamennyi országában a polgári osztályt tolja előtérbe. Ez az osztály, amely alkalmas arra, hogy a kor eszméit megvalósítsa, az irodalomtól kezdve egészen a közgazdaságig az élet minden megnyilvánulásában a vezetőszerpet átvegye s elfoglalja azoknak az osztályoknak a helyét, amelyeket történelmi osztályoknak nevezünk. Miniszterelnökök, államelnökök, írók, zeneművészek, stb., stb. kerülnek ki a polgári osztály soraiból s ha társadalmi szempontból akarjuk összehasonlítani Európa XIX. századvégét a megelőző korokkal, azt kell mondanunk, hogy nagy őrsgévváltásnak lehetünk tanúi: a vezetést a polgárság csaknem mindenütt kiragadja az arisztokrácia és a közép-nemesség kezéből, sőt, egyes országokban már az u. n. alsóbb néposztályoknak: a proletáriátusnak és a parasztságnak is hely jut. Kétségtelen, hogy a nagy nyugati országokban ez az őrsgévváltás könnyen, minden nehézség nélkül megy végbe: hiszen az a polgári osztály, amely a vezetést a kezébe veszi, hosszú történelmi fejlődés eredménye, amely már megfelelő hagyományokkal dicsekedhet, mikor az állam kormánykerekéhez jut. Nálunk másképp áll a helyzet. Magyarország viharos történelme nem engedte meg, hogy tősgyökeres magyar polgári osztály alakuljon ki: az állandó katonai és közjogi harc egyrészt a török, másrészt a Habsburg-ház ellen két magyar típust avatott történelmi osztállyá: a katonát és a nemesség két osztályát, a fő- és köznemességet. Az utóbbiak mind a mai napig magukban hordozzák azt az ideológiát, amely a rendi Hungáriát avatta a magyar függetlenség eszményképévé, s amelynek mindenki tagja volt kivétel nélkül, aki a nemesi osztályhoz tartozott. A nemzeti eszme feltűnése után, a XIX. század elejétől kezdve, ez volt az az osztály, amely nagy közjogi harcait a Habsburg-házzal megvívta s ennek az osztálynak túlnyomó többsége hosszú ideig azonosította a magyar függetlenség eszméjét a maga nemesi előjogainak az elvével. A már említett magyar klasszicizmus lángelméi bámulatraméltó éleslátásával fedezték föl, hogy az idők másfelé fogják a magyar életet is vezetni, akárcsak Európa többi nemzetéét s megláták azt is, hogy a fejlődés a polgári osztály előretörését fogja eredményezni. Ezért volt korszerű az aranyjánosí program: a tősgyökeres magyar polgárság megalkotása a nép, a parasztság föleszméléseivel. Hogy ez a program nem valósulhatott meg, abban sem a negyvenes évek, sem a kiegyezés utáni kor nemzedéke nem hibás: a parasztságnak a fölemelése, belőle a magyar polgári osztály kialakítása hosszú időt vett volna igénybe, csak lassú, szervezett munkálkodással vált volna lehetségessé; ezzel szemben a kor szelleme, mint már említettem, gyors iramot parancsolt, — pár évtized alatt hosszú, harcban eltöltött századok mulasztásait kellett pótolnunk. Az ország általános társadalmi helyzetében tehát ugyanaz a kép, mint amit Budapesttel kapcsolatban említettem.

Ime, a magyarság tragédiája ebben a korban: a kiegyezés megteremtette az önálló, boldog Magyarország kialakulásának lehetőségét.

geit; a korszellem parancsa azonban nem kedvezett adott viszonyainknak. A korszellem a polgárságot helyezte a XIX. századvég politikai, gazdasági és szellemi kormánykerekéhez: szintiszta magyar polgári osztályunk pedig a már bemutatott előzmények után nem volt, mert nem lehetett és nem is alakulhatott ki. A történelmi osztály, a nemesség, amely szintén ismertetett ideológiája folytán a kiegyezés után is úgy érezte: reá vár a vezetés feladata, fonák helyzetbe került. Hagyományai, az „Extra Hungariam non est vita” sírva-vígádós, földhöz és közjogi harcokhoz szokott élete mást parancsolt neki, mint amit a kor szelleme diktált. Máról-holnapra földesúrból, táblabíróból, diétai követből — polgárrá vedleni, még a friss, élelmes, könnyöklő népek számára is lehetetlenség, mennyivel inkább az a mi „Ejh, ráérünk arra még”-nemességünknek, aki amellet, mint mondtam, már hagyományaira való tekintettel sem vállalhatta a polgár szerepét. Mi a felemás helyzet eredménye? Kompromisszumok vállalása. Kifelé: a liberalizmus, a polgári demokrácia jelszavainak csillogtatása s érvényesítése mindaddig, amíg lehet, befelé: megőrizni mindazt, ami a régi, kényelmes, jó úri életből megmenthető, megőrizhető. A vezetés szerepét vállaló nemes (dzsenti) osztály talán nem is vette észre felemás szerepét: ma, az adott történelmi távlat nagyor szépen rávilágít erre a szerepre s világossá teszi, mi volt a korszak egyik végzetes hibája.

Mikszáth Kálmán, a kor egyik írója, akit bátran nevezhetünk a kor fényképezőlencséjének is, nagyon szépen bemutatja apró karcaiban, szatírájában a magyar történelmi osztályok e zavart és valljuk meg, kényes helyzetét. (Sajnos, Mikszáthot nagyközönségünk legnagyobbbrészt csak mint humoristát, jóízű, szórakoztató író-t ösmeri. Igaz, hogy Mikszáth a mélyre sohase hatol le annyira, mint ahogy azt pld. egy Tolsztoj, egy Dosztojevszkij, vagy akár egy Justh Zsigmond teszi, mosolya mégse egészen fölületes, — nagyszerűen jellemzi saját korát.)

Éppen ezért a továbbiakban Mikszáth-tal illusztrálom mondani-valóimat. Azt hiszem, ezzel mutatom majd be a korszak vázlatos társadalmi képét a legszemléletesebben.

A nagy mosolygó „Uj Zrínyiász” című szatírájáról nagyközönségünk már csaknem teljesen megfélekedett. Pedig ez a munkája maró gúnnyal és igen nagy éleslátással mutatja be a kornak fonák viszonyait. Zrínyi, a szigetvári hős feltámadt: bele kell illeszkednie a polgári korszak kereteibe. Nagyszerű alkalom arra, hogy az író saját korát összehasonlítsa a magyar történelem hősi korszakával, persze, csak azért, hogy jelenkorát ismeresse.

Zrínyi: a feudalizmus magyar főura. Elképzelt alak és mégis reális. Feltámadása az első pillanatban az írói fantázia merész játékának látszik: de ha jól végiggondoljuk mindazt, amit a századvég nemességéről mondtam, alakja realitássá s egyszerűen a már ismertetett fonák helyzet jelképévé válik. Ki ő tulajdonképen? A nemes, aki magával hozta heroikus korszakának minden jó- és rossz-tulajdonságát s most bele kell illeszkednie korának polgári szelle-

mébe. Ugye, hogy nem is olyan abszurd gondolat Zrínyi feltámasztása? Sőt: mintha az író Zrínyit látná korának minden közéleti porondon vezető szerepet vállaló főnemesében és dzsentrijében, akinek épen az adott viszonyoknál fogva balul üt ki minden vállalkozása.

Zrínyi minden lépése: összeütközés a kor liberális, polgári törvényeivel, jogszokásával. Minden összeütközés: újabb és újabb ellentét a polgári mentalitású szereplőkkel. Magával hozott egyenes gondolkodásmódja csak egy megoldást ösmer: a saját pincéjébe csukatja az ellenszegülőket. Kítör a botrány. Lássuk csak meg, hogy oldja meg a kérdést az állam vezetősége:

„Bent a miniszteri szobában pedig ezalatt nagyban főtt a korifeusok feje. Az eset igen súlyos. Eltussolni nem tanácsos, mert hátha kislül utólagosan. De el nem tussolni sem tanácsos, mert akkor mingyárt kislül.

Zrínyi még most is félvállról vette a dolgot s gyanakodva fürkészte a miniszterek arcát nem csak bohókás játék-e az egész, meg akarják ijeszteni. Hlába olvasták föl előtte a büntetőtörvénykönyv idevonatkozó paragrafusait is. Hanem Tisza neki is imponált. „Van benne valami — mondá — az öreg Werbőczyből“ és nagyon meghökkentette, hogy Tisza is súlyos hibának tartja az elfogatásait.

— Nagy hibát követtél el, de talán még jóvá lehetne tenni.

— De kérlek, — védekezett Zrínyi — hiszen töletek függ és ti beláthatjátok, hogy igazam volt.

— Tőlünk? — szolt az egyik miniszter. — Túlbecsülöd a mi erőinket és hatalmunkat.

— Nos, akkor legalább mondjátok meg, kitől félték?

— A lapoktól, a törvénytől, a közvéleménytől.

— De hiszen nekem arról beszéltetek, hogy a királynak egy millió katonája van.

— Az igaz is.

— És mégis félték a könyvektől és papirosoktól?

— Hja a század, a XIX. század. Te azt nem érted. A jogállam, barátom. Ugy kell ehelyezkednünk, hogy mindenkinek egyenlő joga van s mindenkié meg legyen teljes épségben óva.

— Süssétek meg az ilyen állapotot. Az én időmben csak egy személyt kellett respektálni: a királyt s már az is kényelmetlen volt, de tizenhatmillió emberre lenni tekintettel, hisz ez teljesen tűrhetetlen. Ez maga a pokol.

Hanem lassan-lassan mégis beadta a derekát, elfogadván a Tisza tanácsát, kivált miután megértették vele, hogy ha a napfényre kerül a dolog, a kormányt is nagy kellemetlenség éri. Erre engedett.

A nagy debatter egész életében szerette a kompromisszumokat, tehát most is kompromisszumot ajánlott a rabokkal.

— Hát jól van mit tegyek? Mit kívántok tőlem?

— Hivasd fel őket éjjel a szobádba, egyenként, és egyezz ki mindenikkel. ahogy lehet, aztán ugyancsak egyenként ereszd őket szabadon. De lehetőleg végy tőlük egy frást, amelyben elismerik, hogy önként tartózkodtak a házadban.

— Megteszem a kedvedért — mondá nehéz sóhajjal Zrínyi Miklós — ámbár jobb kedvem volna összevagdalni a rendőreiteket, akiket elfogatásomra küldték.

Sohase érezte magát oly levertnek, tehetetlennek, mint most. Láttá, a kedélye hogy süllyed lejjebb-lejjebb. A miniszterek hangjában, modorában volt valami pártfogói, valami mélyen sebző. E nagylelkűség minden csöpp vérét lázadásba hozta. A hatalmas régi oligarcha ki akart belőle ugrani, de visszafojtotta:

Bánffy kihúzott egy szivart a zsebéből, lecsettintette a végét egy picike nyaktülkövel és azzal feloslattá a tanácskozást:

— El van végezve. Mi semmit se láttunk, semmit se hallottunk, semmit se tudunk.

Ezzel eloslottak, de kifelé menet az írószobában még félrehúzta Darányi egy szóra, hogy ő is meggyötörje:

— Ez hiba volt tőled, Miklós. Neked egészen másképp kellene élned a te tradícióiddal. Engedd meg, hogy valamire figyelmeztesselek. Látod, már közel egy éve vagy itt és még mindég nem voltál Berlinben. Pedig a tapintat megkívánja, hogy megköszönd a német császárnak a rád vonatkozó szavait a toasztjában. Hát nincs igazam?

Zrínyi szórakozottan morgott valamit, hogy az ő esze nem jár az ilyeneken.

— Pedig látod, te szép karriert csináltál volna, ha felfogod a szituációt.

— Hagyd el kérlek. Elég karrier neked a szigetvári kirohanás, — jegyzé meg Zrínyi ünérzetesen, meg vagyok vele elégedve. Lm

— Hiszen szép, szép, felelte Darányi szokott enyelgő modorában, magázásra fordítván a dolgot, — meg lehet méltóságod elégedve. De hát még más dolgok is vannak a világon. Tudja azt maga, Szent István-rendek, aranyszőrű bárányok a király aklában, stb. Ugy bizony, kapitány bácsi, magának csak jót akar a Náci bácsi — s egy kedves mosollyal otthagya a rosszkedvű dallát...

Végeredményképen a két vitatkozó lelkisége között nincs különbség: mintha ugyanaz az egy ember vitatkoznék itt sajátmagával Zrínyi és Tiszáék képében! A főcél: Zrínyinek, a bajtársnak, a velük egy társadalmi osztályba tartozónak a megvédése s nem az igazság. A jog, az egyén szabadsága csak jelszó, amelyet meg kell védeni — a presztízs érdekében. A nemesi hagyományok még ott élnek ennek a vezető osztálynak a lelkében, de a kor szelleme elhalványította, presztízskérdést állított a régi dicsőség helyébe. Mesterien jellemző, hogy Darányi nyaktülköje — szivarvéget vág le az ellenség feje helyett s hogy ő Zrínyi szigetvári dicsősége helyett aranygyapjúra, Szent István-rendre pályázik. Ez a kis jelenet önmagában véve megmagyarázza: miért vezet ez az osztály zsákutcába a XIX. századvég fejlődő magyar életét.

Zrínyi, a főúr, úszik az árral. A kor merkantil szelleme, mint láttuk, tapintattá halványította a hajdani dicsőségvágyat, annyi hősi tett szülőjét, külszín hajhászásává azt a „csakazértis“-szellemet, amely hosszú évszázadok alatt sem engedte megfórni a magyar ellenállást. Perényi Miksa, a hírlapíró, tanítja meg Zrínyit az új viselkedésre:

Egyszerre kopogtatást hallott egy belső ajtón. Összerezcent és indulatosan fordítá arra fejét. Ki merte a parancsot megszegni?

Az ajtó megnyílt és belépett — Perényi Miksa.

Egy percig sem tudott szólni az ámulattól, hogy jöhetett be az az ember egy orosz seregen, a vár becsukott kapuján, a palotatermek őrein keresztül?

— Hogy jutott ön ide? kiáltá mérgesen.

— A saját leleményességemmel — felelte Perényi hajlongva és a szemét hunyorgatva; — hírt adtam Boborné ő méltóságának, hogy divatos szövegetek árulok s tetszik tudni, milyenek az asszonyok? Bizony kíváncsi volt a szöve-tekre és kitalálta a módját, hogy idejőjjen.

— És mit akar?

— Meg akarom excellenciádat interviewolni.

— Haggyon békét, mert ledobatom a bátyjáról.

— Azt én nem hiszem. Excellenciádnak sokkal jobb szíve van, mintsem egy szegény gyámoltalan fickón töltse a haragját. Azonfelül excellenciád méltányolni tudja az ország közvéleményét, mely remegő aggodással csügg sorsán és nem fogja ellenezni, hogy informálva legyen.

— Mit akar tudni? — szólt türelmetlenül.

— Igaz-e, hogy ki akar rohanni?

— Holnap reggel megtörténik.

— Igaz-e, hogy megint az ünneplő ruhájába öltözik, mint hajdan?

— Igaz. Ott van a ruha a széken kikészítve.

— Igaz-e, hogy excellenciád megint száz aranyat tesz a zsebébe?

— Azt én úgy szoktam — felelte keserű mosollyal Vajda-Hunyad ura.

— Szabad kérdenem, milyen aranyak azok: húsz- vagy tízkoronás aranyak?

— Húszkoronások.

Perényi Miksa most közelebb lépett Zrínyi felé, mintha ösztönszerűleg érezné, hogy valaki hallgatózik (aminthogy ott volt a kulcslyukon a Boborné rózsaszín fülecskéje.)

— Tudja mit, excellenciád — mondá szemtelen vigyorgással, halkított hangon. — Ne tegyen a zsebébe semmit; mit ér, hogy az az ostoba kozák, aki levágja, meg fogja találni. Hát megérdemli azt az a kozák? Én tudom azt, hogy a gróf úr a történelemre dolgozik, és ha én be fogom írni, hogy száz arany volt a zsebében, méltóztatik engem érteni, hát akkor az úgy lesz a történelemben és nem másképp. A felét nekem adja, a másik felét hagyhatja excellenciád valaki- nek. És mind a ketten csinálunk egy jó gseftet.

Zrínyi habozva állt ott, mintegy megszárdulva e hallatlan vakmerőségtől és mégsem tudta hirtelen elhatározni, hogy nevéssen-e nagyot az ötleten, vagy pedig kinyitván az ablakot, kapja fel Perényi urat, mint egy macskát és lökje le a mélységbe.

De éppen ebben a szempillantásban belépett Boborné, még mindig fiatalos, nyúlánk alak, csak az arca halovány, és a szemel bánatosak, kislrtak.

— Akar valamit? —kérdé szelíden Zrínyi.

— A mentegombokat jöttem berakni — felelte tompa, remegő hangon.

Ime: a két szellem találkozása. A nemesé, amely mint már láttuk, tragikus dilemmában vergődött és a merkantil polgárságé. A nemesi virtus áldoz: a polgár megtalálja benne a maga hasznát. Nézzünk ennek a kérdésnek is a mélyére.

Az a polgári osztály, amely a korszellem parancsára mind jobban és jobban megnövekedett, és lassan-lassan elfoglalta az államvezetésnek azon helyeit, melyek a mind hatalmasabbá és hatalmasabbá váló pénzt juttatták a kezébe, nem az Arany János által elképzelt, tősgyökeres, magyar polgári osztály volt. Mint említettem, ennek a kialakulására nem volt idő: a nemességet hagyományai, a parasztságot elmaradottsága hátráltatta. A XIX. század második felében új polgárság alakul ki a magyar földön: idegen elemekből, idegen lelkiséggel. Ez az osztály, amely az ország nemzetiségeiből és a külföldről hatalmas tömegekben beözönlő idegenekből rekrutálódik, fellendíti az ország kereskedelmét és iparát, behatol a szellemi vérkeringésbe is s ezzel megjavítja a statisztikát, de törést okoz a lelki fejlődésben és a várost szinte megváltozhatatlanul elválasztja a falutól, a magyar hagyományoktól. Nyelvében, sokszor nevében is: asszimilálódik, de a kor irama nem engedi meg, hogy asszimilálódása gyökeres és mély legyen. Hogy szerepét teljes mértékben megértsük, ismét az Új Zrínyiasz egyik mesteri fejezetéből mutatok be részeket:

„Rózerék egyike a legvagyonosabb, legelőkelőbb polgári családoknak (lakásuk Zöldfa-utca, saját ház), a polgári erényeknek és a demokrata műveltségnek azon fokán, mikor a nemesség után kezdenek úhítozni. (Ha jól tudom, már ott is fekszik a dolog a belügyminiszter előtt.)

Régi patricius polgárok, de a jelentékenyebb vagyonhoz a család mostani feje jutott.

Rózer Nep. János. fiatal korában patikárusnak készült és be is fejezte a gyógyszerészeti tanfolyamot. (Rózer-mama hálószobájában függ a rámajába foglalt diploma.)

Azonban épen mikor már segédi alkalmazást akart vállalni a Kígyó-patikában, egyszerre meghalt egy nagybátyja, a nagytokájú Schramm József és egy kisebbfajta vendéglőt hagyott az unokaöccsére.

Rózer úr megsíratván az öreget, így okoskodott:

— Bizony, boldog volnék én, ha herbateákat, utálatos színű zsírokat, keserű koktumokat főznék a Kígyó-patikának a laboratóriumában, mikor fölséges töltöttkáposztákat, mosolygó túrós csuszákat főzhetek a saját vendéglőmben.

Költől kedély lakozván benne, vendéglős lett. Ugyancsak ebben az esztendőben meg is házasodék, vevén/magának hitestársul háromszori kihirdetés után egy nyugalmazott sótári tisztnek: Kós Ferencnek Krisztina nevű becsületes hajadon leányzóját, akivel ma is boldogul él.

Meg kell adni, igen tevékeny és takaros emberek voltak. Rózer maga vásárolt be mindent a piacon, maga nézett újána a vendégeknek, a csinos, ropogós menyecske pedig reggeltől éjfélig sürgött-forgott a konyhában és ugyancsak tudott a főzőkanállal is bánni. A vendéglő igen jól ment (sokkal jobban, mint néhai Schramm-apó alatt), úgy, hogy Rózerék szemlélatomást gyarapodtak anyagiakban.

Mert értett hozzá Rózer úr: nemcsak költői kedély volt, hanem praktikus ember is, bővelkedő hasznos hajtó ötletekben.

Mikor már volt vagy ötvenezer forintja megtakarítva, hirtelen eszébe jutott gyógyszerészeti mestersége, és megvett a vendéglőjéhez közel fekvő külvárosi patikát, eképen okoskodván:

— Miért készítem én ki az emberi gyomrokat az én tulajdon vendéglőmben más emberek patikái számára? A vendéglő csak előszobája a patikának. Hát miért tartsak én előszobát a mások lakásának? Legyen patikám magamnak is.

A gonoszabb nyelvű törzsvendégek arra biztatták, hogy már most okozati összefüggésből és logikai folytatás gyanánt megfelelő tőkével csináljon egy temetkezési vállalatot is.

Roppant elfoglaltsággal járt a két üzlet. Éjjel-nappal be voltak fogva feleség és férj. Pláne mind a két üzlet belenyúlik az éjtszakába. A polgári munka embereinek igazán örömtelen az élet. Dolgoznak, egyre dolgoznak és ha strapától kimerülten leteszik késő éjjel fejüket a párnára, még álmodni sem érnek rá. Nekik sietve kell aludniok, mert megint mindjárt virrad. Az üzlet nagy zsarnok, az félrácigálja az embert legédesebb álmából: „Kelj fel, dolgozni!”

Ez óriási tevékenységben, és szorgalomban, mellyel kölcsönösen támogatta egymást a házaspár, minden szaporodott, csak maga a család nem. Néhány év alatt vagy háromszázezer forintot szereztek s ekkor így szólt Rózer János:

— Hallod-e, Kriszka? Voltaképen miért törjük mi magunkat tovább is? Ha a patikát meg a vendéglőt eladom, vagyonunk innen-onnan egy félmillióra rúg. Annak ötpercentes kamatja huszonötezer forint. Épen húszezerrel több, mint kellene. Mert én, fiam, három rostélyosnál nem tudok vacsorára megenni többet. Hát te ugyan, tudsz-e?

— Nem tudok, — felelte Kriszka.

— Ennyit pedig ehetünk az eddigi vagyonunkból is. Vonuljunk vissza az üzlettől a nyugodt polgári életbe. Nekem több pénz nem kell. A gondviselés nem adott gyereket. A pénzből nem kérünk, igazam van-e Kriszka?

Kriszka igent bólintott s Rózerék eladván vendéglőjüket és gyógyszerertárukat, a megérdemelt nyugalomba vonultak. Mert ez az igazi polgári vonás. A zsidónak semmi pénz se elég, még Rotschild is mindig játszik. Az arisztokratának semennyi föld, még a királyok is új földterületekre vágynak, hanem a polgár, az megelégszik a jóléttel és a Herkópáternek sem mozdul a jólétnél tovább.

Azonban mi nem történt? A gondviselés ügylátszik komolyan vette és megapprehendálta a Rózerék szemrehányását és ilyenformán szólhatott magában:

— Ohó! Hogy nektek nem kell a pénz, mert gyermekeitek nincs? Hát jól van! Adok egy csomó gyermeket!

A tunya, dologtalan élet kényelmei közt egyszerre csak szülni kezdte Krisztina asszony a kicsiny Rózereket. Első évben a Pali született, aki jelenleg önkéntes a dragonyosoknál. A második évben ikreket szült Rózer né; a harmadikban szintén ikreket.

— Semmi az — mondta Rózer úr. — Mégis mindegyiknek lesz még száz-ezer forintja.

De mikor aztán a negyedik esztendőben hármasakat hozott napvilágra a derék asszonyság, erre mégis megriadt a derék Rózer úr:

— No, no, mi akar ez lenni?

A rokonok, szomszédok és az eddigi gyerekek számtalan keresztapát és mamát gúnyolódni kezdtek. Mégiscsak szörnyűség, hogy valakinek a felesége kubus szerint szülje az örökösöket.

Valóban csodálatos volt ez a nagy szaporaság a meddő esztendőök után. Ki látott már ilyen örült gólyát? Ötödszörré egy szép kislányt hozott. Ez Nina volt, aki most a Sacré-Coeur-öknél van, de a vasárnapi diner-kre hazaeresztik.

Kilenc gyerek volt már s mind virgonc, eleven, mint a halcsik, az egyik csinosabb, mint a másik. Rózer úr elkezdett kalkulust csinálni:

— Ötvenezer forint se jut egyre, mert elfogy a nevelésüre valamelyest a tőke is, koldusok lesznek a gyermekeim. Ezt a gondolatot sem bírta meg az ő puha polgári szíve és imígy szólt egy napon a feleségéhez:

— Hallod-e, jó Kriska? A vagyon nem elég többé anyniunk számára. A biblia utolsó lapja tele van írva gyermeknevekkel. Ami azután következik, az már csak a margóra juthat. Azt mondom én, Kriska, hogy újra üzlethez kell látnunk.

Krisztina, aki most is üdött állapotban volt, csendes mosolygással egyezett bele az új tervekbe. Rózer úr egy parkettkocka-gyárba fektette a tőkét Szlavóniában és ezzel megint figyelmessé tette a gondviselést, mely ilyformán okoskodhatott magában:

„Ördögös Rózerék! Először pénzt adtam nekik bőven, akkor gyermekek kellettek. Aztán adtam nekik bőven gyerekeket, most megint pénz kellene. Hát jól van, visszaszedem a gyerekeket és adok nekik még több pénzt.“

A gyár káprázatos haszonnal dolgozott, az ezresek örült szaporasággal kölköztek, mint az egerek, de míg a vagyon nőtt, nőtt, addig a Rózer-gyerekek elkezdtek egyre fogyni. A difteritisz, a skarlát jöttek-mentek egymásután, a piros cédula le sem ment az ajtóról. Öt esztendő lefolyása után nem maradt az életben kettőnél több: a Pali úrfi, meg a kis szőke, boglyos Nina.“

(Rózer a Gondviselés büntetését látta a sok halálozásban, abbahagyta az üzletet. Nyugalomba vonult. Élte a csendes polgár mindennapját. Egyszer azonban a feleségének felpuffadt a mája, Karlsbadba ment. Visszajövet elcserélte a bőröndjét egy urasági inas táskájával.)

„Rózerék írtak a vasutakhoz, reklamáltak mindenféle úton és módon az elcserélt holmit, de soha nem került az vissza, minél fogva a mindent értékesítő polgári ész ügyet kezdett vetni a szép, előkelő libériára:

— Hallod-e Kriska? Ha már megvan ez a szép inas-ancug, miért ne fogadnánk bele egy fickót, amelyikre épen ráillik.

— Nem bánom, János.

Csakhamar akadt is egy dzsentrí-klubból elcsapott species, aki bevált a ruhához; csak a bajusz leborotválása miatt merültek fel némi nehézségek. Georges (valódi nevén Szabó Gyurka, Révkomáromból) ragaszkodott a bajuszához. Wlada házidoktor pedig, akitől tanácsot kértek, ragaszkodott ahhoz az állításhoz, hogy a harisnyás inas meghagyott bajusszal egy lehetetlen látomány.

Mint egy igazi polgár, soha nem enged abból, amiye már egyszer megvan, s minthogy a harisnya tényleg meg volt, Georges-nak kellett engednie a bajusszal. Sok huzavona után ötvenöt forintért végre is megvált tőle.

Rózer úr kerekében ötvenet akart csak adni, de Georges makacsul ragaszkodott a summához.

„Azt az ötöt a borbélynak kell adnom“ — mondá bántosan sóhajtván, egész életében hadd emlékezzék a gazfickó, hogy mit semmisített meg ezen a napon.

Csinos és méltóságteljes lett az ember, amint fölvette a livrét. Mily bámulatos volt, midőn megjelent a küszöbön és meghajtotta magát Rózer-mama előtt. Valami új, csodálatos és előkelő levegő kezdett lengeni a szűk szobákban,

a ripszel és kanavással bevont bútorok között. Ezek a bútorok szégyenlősen látszottak összezsugorodni, meglapulni az ő tekintete előtt és a kinyitott ablakon valami különös, előkelő illat ömlött be.

E derék polgárokat, kiket meg nem szédített a hozzájuk röppülő millió, elbódította Georges ezüstgombjainak csillogása. Valóban félték-e Georgetól, amint megjelent, hideg, merev arcán a hódolat némaságával, zajtalan, csendes, egy kissé ringó lépéseivel, miképen a színpadon a márkik komornyikjai, e jó emberek összerendeztek és végignéztek öltözékeiken, hogy nem talál-e rajtuk valami kifogásolnivalót Georges. Rózer úr nem merte többé kiverni a pipája hamúját a földre, mert Georges egyszer ukaratlanul így szólt a hamú láttára: „Pfuj!” Az asszonyosság, aki a díványon fekvé szerette elolvasgatni a Neues Pester Journal kishirdetéseit, ijedten helyezkedett illő, úriás pózba, ha a komornyik lépteit halotta közeledni.

Feszélyeztette őket és egyszersmind csiklandozta egy eddig szunnyadó érzéküket. Félték tőle és mégis örültek neki, mint egy szokatlan játékszernek, mely öreg gyermekek számára van kitalálva, s amint beteltek vele apródonként, egyszersmint egy olthatatlan vágy kezdett magának nyílást keresni.

— Mit ér az előkelő inas, sóhajta egy napon Krisztina, ha senkisé tudja és nem látja.

— Nem értelek, dadogta János úr, de értette.

Egész nap gondolkozott valamin, nyögött, szuszogott, estefelé végre megszólalt:

— Mit szólnál hozzá, Krisztina, ha egy fogatot szereznénk, egy szép fogatot és valahányszor kikocsiznánk, Georges ott ülhetne a bakon?

Az asszony szemei felragyogtak.

— Ó, be szép lenne, János!

Egy hét múlva megvolt a pompás hintó két szép almássziürkével s a következő vasárnap Georges-szal kikocsiztak a ligetbe.

Boldogok voltak, de csak kevés ideig.

— Mit ér, pattant fel Rózer úr egy alkalommal, hogy szép kocsiban ülünk, hogy megbámulják kocsinkat, inasunkat, ha sem ők nem tudják, kit irigyelnek, se mi nem tudjuk, kik irigyelnek.

No, ez igaz volt. Rózerné azonban megtalálta a medícínát.

— Az kellene János, hogy az ismerőseink hozzánk jöjjenek.

— Valami ilyesmi, — mondá az öregúr komolyan.

— És hogy az inas szolgáljon fel az asztalnál.

— Természetesen.

— Miért ne adhatnánk hát diner-eket?

— Persze, hogy persze. Adjunk diner-eket, feleség.

Az asszony homloka elborult.

— Nem, nem, hová gondolsz. Hiszen ahhoz szakács kellene.

— Ej no, úgy beszélsz mintha csak egy szakács lenne a világon, s az is Rotschildnál szolgálna, ahonnan nem lehet elcsalni. Meglesz a szakács, Kriska, meglesz, ha mondom.

— János, te vagy a legnagyobb gavallér a világon.

Most azonban Rózer úr homloka borult el:

— Papperlapap! Bolondságokat fecsegünk, lelkem, mind a ketten. Hiszen a diner-khez nemcsak inas szükséges és ebéd, hanem előkelő ismerősök is, azt pedig nem lehet pénzre venni.

Rózerne elgondolkozott:

— Karlsbadból egy Bobor Károly nevű nyugalmazott ezredessel és ennek nejével utaztam hazafelé. Olyan derék emberek, olyan udvariasak voltak irántam, hogy azt hiszem, eljönnének az ebédünkre, ha szépen meghívnök őket.

— Bah, kiáltott fel egyszerre János úr örvendezve. — Tegyük össze, amink van! Most jut eszembe, hogy Bibithy Gedeon országgyűlési képviselő is eljönne.

— Ki az?

— Az ő erdejéből vettem a parkettkockákra való fát. Egy eladósodott ember, de képviselő. S egy képviselő, egy igazi, eleven képviselő nélkül nem is képzelhető, fiaskám, elegáns ebéd.

— Az egyszer úgy van, — mondá meleg meggyőződéssel Rózer-mama. — S milyen párti?

— Fájdalom, kormánypárti.

— Ejh, hadd el János, még talán jobb. Hátha valami érdemrendet szerezhetne neked, olyan pompásan illenék ebédjeinkhez a frakkodra.

Rózer úr fülig vörösödött.

— Hallgass Kriska, hallgass... lesüté a szemeit szégyenlősen, a tenyerét pedig felesége szájára tapasztá.

Dictum-factum, az ebédek tartása határozattá vált. Persze mindez nem ment olyan könnyen, egyszerűen: a régi, kopott, patriarchális bútorok közé nem lehetett oly előkelő személyeket hívni, — tehát új, pompás garnitúrákat kellett rendelni Bécsből, s e fényes holmit nem lehetett bevinni azokba a szűk zugokba, át kellett alakítani az egész emeletet, felmondani a lakóknak és szalonokat, szellős termeket csinálni a bérlakásokból s mindehhez sok idő kellett, sok gond, sok pénz.

Most már tehát megtörtént szívük vágya. Ebédek voltak náluk, amelyeken csakugyan részt vett Bobor nyugalmazott ezredes szép, fiatal nejével; némelykor a képviselő is megjelent, de ez mindég sok utánjárásba került. A többi vendégek az elhalt gyerekek keresztszülőiből és azok családjaiból kerültek ki. Ismerőseik közül ott lehetett látni Sártory Pált is, — aki azonban fejét csóválta a látottakon s gúnyos megjegyzéseket gyártott a polgári körökben a híres ebédekről.

Ezenfelül igen megszólták Rózerékat a régi ismerőseik, hogy kígyót-békát kiáltottak nagyravágyásukra: „Bolondok, tönkreteszik a lányuk jövőjét.“ Nagyúr el nem veszi, ha csak a pénzéért nem, az pedig keserves. — Onnan, ahol tisztelnék őket, kilépnek, oda, ahol kinevetik. Mondom, azonfelül nem hoztak ezek az ebédek nagy örömeket, sőt.

Az ezredes nem volt jó anyagi viszonyok között, s igen gyakran szerette mondogatni, miközben Budapest piacainak drágasága jött szóba:

— Grácban kellene laknom, de túlságosan szegény vagyok arra nézve, hogy egy koldús városban megélhessek.

Ebben a mondatban pedig sekszpiri mélység lakozott és Rózer úr, bár nem volt tudományosan művelt ember, megértette azt, mivelhogy Bobor ezredes minduntalan apró köksönöket szeretett kérni ismerőseitől és azokat soha vissza nem adta.

Bobor ezredesék tehát az igaz, hogy szépen festettek az asztalnál, mert az asszony, született Plichta Mária, gyönyörű volt vörhenyes hajával, tejfehér arcával, élveteg piros ajkaival és Mária Terézia-szerű természetével, az ezredes pedig sokat mutatott uniformisával és rendjeleivel, de sokba kerültek Rózernek.

Eleinte még volt valami charme-ja a dolognak. Az első baráti kölcsön után az ezredes pertu lett Rózerrel s ez Rózernek jól esett; de a te csak állandó kellemetlenségek forrásává változott, mert most még szabadabban mondhatta, vagy írhatta le az ezredes: Rózer, vén cimborá, adj hamar 50 forintot. A második nagy kölcsönnél az ezredesné lett pertu Rózernéval, ami Krisztina asszonyt kétségtelenül boldoggá tette. Apródonként pertu lett keresztül-kasul a két család; Boborné Rózerrel, Bobor Rózernéval és mindnyájan a szépen kifejtett, deli Rózer Annával és a fiatal Rózerrel — ami Boborék részéről olyan bensőséges és különös viszonyt pecsételt meg, amely bizonyos vagyonközösséget is természetessé tett, a következő észjárás szerint:

„Rózeréneknek többjük van, mint kellene, nekünk ellenben kevesebbünk van, mint kellene: ilyen viszonyok közt aljasság volna Rózeréktől, ha nem segítenének rajtunk.“

Segítették is, mert hát miné lennének az ebédek az ezredesék nélkül? Az ebédeket nem lehet többé abbahagyni, ez csúfság tárgyává tenné őket az egész városban. Nem, azt nem teszi Rózer János, inkább meghal. S az ezredesnéét lehetetlen pótolni. Oly szép, oly előkelő és kápráztató, (Anna tanulhat tőle), sokat látott, sokat tud, sokat hallott, nemhogy elfelejtene abból valamit, inkább hozzáad. Nem, az ezredesnéét nem lehet nélkülözni az ebédeken.

Ah, ezek az átkozott ebédek! Mennyi bajt, keserűséget hoztak! Bárcsak sohase fogant volna meg ez a gondolat.

Bobor a legcsekélyebb összekülönbözésnél gögüsen vágja a szeme közé:

— Utoljára voltunk nálatok, Rózer, utoljára.

Amely esetben az egész Rózer-család megrémül, Krisztina asszony fájdalmasan emeli szemelt az ég felé.“

Ez a rész nagyszerűen megvilágítja az idegen származású és fölfelé törtető polgárság asszimilációjának kérdését. Arra, sajnos, nincs elég helyem, hogy a bemutatott rész minden kis ötletét, apró megfigyelését megvizsgálva, Rózer-úr teljes arcképét megrajzoljam: csak az asszimiláció problémáját ragadom meg, mint a számunkra most legjelentősebbet. Az idegen polgári osztály igyekezett asszimilálódni: mint mondtam, nyelvében és nevében hamar magyarrá lett; lelkiségében azonban idegen maradt. Ösztönös lelki asszimilálódása nem a magyar egyetemesség felé vitte, hanem azok felé, akikben, mint a politikai- és közélet vezetőiben ideálját látta: a dzsentri felé. Gondoljunk csak a bemutatott részlet első soraira, mikor Rózerék jólétéről van szó: „... a polgári erényeknek és a demokrata műveltségnek azon fokán, mikor a nemesség után kezdenek áhi-tozni...“ Mily sokat mond az elmondottak után ez az egy mondat! Nyilvánvaló, hogy az asszimilálódás csak a formák utánzását keresi, a gyökeres alkalmazkodás csak ritkán, kivételképen történik meg.

Tragikus bajok előszelét érezzük meg a felvázolt képben: a nemesi rend, eddig Hungária töretlen és győzedelmes vezető rétege meghasonlik önmagával, a polgárság gyarapodik anyagiakban, de legnagyobb részét idegen marad.

Néha-néha a dzsentri is megpróbálja, hogy teljesen átvegye a polgári életformát, szakítson hagyományaival. De, mint mondtam, ez

nem megy, mert nem is mehet máról-holnapra. Mikszáth ezt is bemutatja „Két választás Magyarországon” című szatirájában.

Szegény magyar dzsentri, annyiszor hallja élehetetlen voltát, hogy elszontyolódásában neki durálja magát egyszer-egyszer, egy-két ugrással utána szökni azoknak (vagy esetleg meg is előzni őket), akik a boldogulás útján előljárnak.

A tekintetes szülők hályogtalan szemmel nézván az idők folyását, nagy határozatot szűrnek le. „Ha a zsidó úgy, mi is úgy. Csak a kúriánk gyepesedett be, de az eszünk nem. Mi is megeljük a pénzgyűjtő pályákat és eleibök vágunk a gyermekeinkkel.”

S a pulya, aki még ott röcsög az anyja szoknyája körül s a szűnes babszemeket csórikálja, nem egyszer hallja, amíg felnő:

— Most már semmi se a szolgabíró. A viceispán se nagy úr már. Sőt a képviselői pozíció is besüppedt, mint a kis tűznél sült pampuska. Az Isten verje meg az országgyűlést, sok jó nemesi birtokot felfalt, mint a fekete posztóval bevont országokban sok szűzet a sárkány.

Ej, no, hiszen a magyar nemes szeme is elől van, mint a többi emberé, miért ne láthatna velök ő is előre?

S látott is valamennyire. Csakugyan akadtak szörványosan példák, hogy a dzsentrigyerekek is elindultak a jövedelmező pályákra. Furcsa volt az, kivált kezdetnek. Mintha a sas elvinné a maga fiait a pocsolóházhoz: No hát, most ti is úszatok versenyt a kis kacsákkal!

A hatvanas évek vége felé voltak a határtagosítások (a Felvidéken legalább akkoriban kommasszálták a határok zömét), a mérnökök dolga roppant jól folyt; harminc-negyvenezer forint ára munkája volt egynek-egynek.

Jó nemes atyánkfiai vérszemet kaptak erre és a fiatalja, akár mekkora nagy „ypilon” kolonckodott a neve végén, mind a mérnöki pályára lön terelve, küzködvén a szinusz-koszínusszal, a logaríthmusokkal, meg a körzövel.

— Ez legalább nem szégyenteljes pálya — így gondolták és így legyezgették a címerükben levő állatjaikat, a griffeket, a sárkányokat, gólyákat, gémeiket, stb. Nem egészen előkelő, az igaz, de nem is egészen lealacsonyító. Ebben is földdel dolgozik a fiú, a föld önti neki a pénzt, ha nem is épen búza alakjában.

Igy lettek az akkori dzsentri-sarjak majdnem kivétel nélkül mérnökök, de mire a diplomát elnyerték, már akkorra minden határ fel volt méricskélve s a spekulációra készült „matyikusok” jó része mint díjnok és írnok körmöl ezidő-szerint szerte a különféle kancelláriákban.

Szóval elkéstek. De semmi az. Végre is maga kárán tanul a magyar (még szinte jól esik nekik, ez a kár — amikor már elfelejtette). Egyszerűen nem volt „zsidósmánjok”. De hogy is lehetett volna mindjárt *előszörre*? Pedig különben evidens volt, hogy a tagosítások elmúlnak. Ostorbaság nyírótt nevelni egy olyan báránéhoz. (még ha aranyból is van a gypja), amelyik már nyúzás alatt van. Nem mérnököké immár a jó pálya, hanem a prókátoroké. Prókátornak kell a gyereket nevelni, mert ameddig magyar ember lesz, addig a pörpatvar otthon lesz ezen a sárgolyóbison.

A következő generáció tehát ügyvéd lett; de amíg ezek ott bllliárdoztak az egyetlen körül fekvő kávéházakban, addig egészen átformálódott az ügyvédi állás: tisztségből mesterség lett. Más törvények lettek, más bírák és más életviszonyok. Eddigelé a fiskális ügy odakuporodott egy-egy uradalomhoz, vagy sokszor egyetlen pörhöz, mint a borjú a tehén alá, ott szopogatott, amíg vastagra meghízott.

Most megszüntek a hosszú pörök, a lusta bírák, akiknek az a szeme is be volt húnyva, mely az igazságot meglátná, meg az a másik is, mely most az ügyvédek körmeire van meresztve.

Minden megváltozott. — A méh többé nem szimbóluma a gyűjtésnek, csak az ostobaságnak: a méh maga röppkódi be a virágokat, s nagy fáradsággal eszedi fel csápjaira az édes anyagot, hogy átdolgozza. — Ma már a hőrség az igazi akvizitőr, akinek két zacskója van a pofáján s két cikkázó szeme, melyekkel meglátja a kész magot.

Az ügyvédséggel is elkéstek tehát a dzsentri-fiúk. Ez se jó pálya már. Bizony nem egyik szorult le körjegyzőnek közülök, — ha ugyan rosszabb is nem történt némelyikkel . . .

Mint látjuk, a próbálkozás mélyén ott lappang a felemás élet-felfogás, — de ott lappang az anyagi kérdés is: a vagyoni épűgy átcsúszik a felnövekvő polgári osztály kezébe, mint nyugaton a hatalom a nagy őrségváltás pillanatában.

S a paraszt? Arany János tősgyökeres magyar parasztja, akiről ő a magyar polgár alakját álmodta meg? A szociális kérdés nagyon, de nagyon elhalkult a kiegyezési korszak oly sokszor ismertettet közjogi vitájában. Jellemző, hogy Mikszáth is csak tréfálkozva, csipkelődve beszél róla: nem tartja fontosnak. A falu eltávolodott a magyar várostól, élte a maga elzárt, különvilág-életét: már láttuk, hogy miért. Az új vezetőség, a polgárság hirtelen-csöppent magyarsága idegenkedett tőle, exotikumot látott benne, a népszínművek és a cigánymuzsika exotikumát. A nemesség pedig a jobbágyot, hiába szabadította fel pár évtizeddel azelőtt. Az aranyjánosi álomnak vége szakad a polgárosultság korában . . .

Igy fest a boldog békeévek tejjel-mézszel folyó Kánaánja, ha egy kicsit a történész és társadalombúvár szemüvegén keresztül vizsgáljuk meg. Talán kissé túl szomorú képet rajzoltunk róla, de nem tudunk megszabadulni attól a gondolatától, hogy a felvázolt bajok, fonákosságok készítették elő tragikus bukásunkat a világháború után.

Nem beszéltem a nemzetiségi kérdésről, nem beszéltem arról: hová fejlődött ez a helyzet a trianoni Magyarországon. Most csak, tanulságképen, azt a kérdést vetem föl: megváltozott-e ez a helyzet mai életünkben? Oly sokan hirdetik már az új, életrevaló magyar réteg nevelését, oly sokan állnak ki a szociális gondolatért: lesz-e, van-e kiállításoknak, az ígehirdetésnek látható eredménye? A viszonyok megváltoztak egy fél évszázad alatt, más a kor szelleme: de úgy érzem, a speciális magyar kérdés azóta is egy: kirántani a magyar szekeret a kátyuból, továbbvinni az igazi magyar cél, a tősgyökeres magyarság érvényesítése felé!

Dr. Sziklay László.

Az első idézetet l. Mikszáth Kálmán: Uj Zrinyász. Mikszáth Kálmán munkái. V. kötet. Közrebocsátotta az író negyvenéves jubileumára alakult országos bizottság, Budapest, 1910, 148—151. l.; a másodikat u. o. 212—214. l.; a harmadikat u. o. 73—87. l. A negyediket: Két választás Magyarországon. Ua. kiadás, XVII. k. 12—16. l.

KRÚDY GYULA

(I. közlemény.)

Ennek a mukának nem célja a filológiaiag értelmezett eszményi életrajzírás, nem adatoknak hiánytalanul aprólékos sora szeretne lenni, egyéni vélemények szaltómortáléja még kevésbé; egyszerű tükörkép arról, amit átélt és amit leírt a szürke betű, a jelentéktelen acéltoll katonája. Egyetlen becsvágya, ha lehet: kerek, logikus, következetes képet nyújtani élete és művei közös hangulatáról.

I. Ösei, rokonai, szülei.

A nyírségi hétszilvafások krónikása, a saját nyilatkozatai és a kutatások bizonyítékai szerint, nem is szabolcsi származás. Nemesi levelet és címet a tizenhetedik században nyert a Krúdy-család, s ekkor a nógrádmegyei Szécsény-Kovácsiban közbirtokos. A legrégibb ős, akiről közelebbit tudunk, Krúdy Judit, egy oklevél szerint 1671-ben Steffanides János evangélikus lelkipásztor hitvese. A családot különben már korábban is említik reánk maradt oklevelek, Crudi-nak írva a nevüket. Címerük pajzsának kék mezőjében fészken ülő pelikán melle vérével táplálja fiait, fölötte pedig a paizs két szögletében egy-egy arany csillag ragyog, mintha ezzel is kifejezésre juttatná a Krúdyak anakronisztikus sorsát és előre megjövendőlné annak a késő utódnak az életútját, aki egész életében kettős oszmények ködképei után fog bolyongani a vidék és a fényes nagyvilág, a ködös, borongós félmult és a modern jelen, kényelmes megnyugvás meg a hajszolt bohémélet, eldobált aranyak és praktikus körmöléssel összeszedett fillérek útjain. A sisak koronáján, a paizs fölött, könnyöklő fédfikar kivont kardot tart, a foszladék balról ezüst-vörös, jobbról arany-kék.

Az említett Krúdy Judítot mellözve, családjuk fája¹ Györggyel kezdhető. Ennek fia, Pál, a prókátor költözött Zólyomból, ahol a család legősibb fészke volt, 1775 előtt Nógrádba, dédunokája, II. János pedig már nógrádmegyei várnagy volt 1832-től 1846-ig. Ime a nemzetség fája:

Ezen az ágon kívül, amely végig katolikus maradt, van még egy másik is, amely — úgy látszik — még a nemesség elnyerése előtt különvált a főtörzstől. Ebből származott 1735. október 26-án Zólyomban² Crudi Dániel, Crudi János szabómester és Búrián Zsuzsanna fia. Tudjuk róla, hogy 1763-ban beszercei, 1872-től kezdődőleg pedig pozsonyi evangélikus lelkész, sőt 1802-ben már a dunán-innen kerület szuperitendense. 1815. december 18-án halt meg.

A szécsénykovácsi katolikus ág több kiváló embert adott, akik a tudomány fránt érdeklődést mutattak akár közvetlenül, akár

1. Nagy Iván: Magyarország családai (1860) VI. k. 471—472.

2. Haan Lud. Jena Hungarica 69.

közvetve. Krúdy Jenő dr. például luzerni csillagdája egész berendezését hazája iránti szeretetből a magyar államnak ajándékozta, s ezért az önzetlen és ritka hazafias cselekedetéért a kormányzótól a magyar kir. kormányfőtanácsosi címet kapta. Míg a korábban elkülönült ág a lelkeszi pálya iránt mutatott hajlandóságot, addig a katolikus Krúdyak között a prókátorok vannak túlnyomó számban. Mindjárt az első Krúdy Pállal kezdődik a sor, György fiával; az író nagyatyja és atyja hírneves ügyvéd volt, ő maga is hallgatott jogot, szülei legőszintébb óhaja lévén, hogy megmaradjon ezen a pályán, ami azonban — mint tudjuk — nem teljesült.

Ismertebb történetük tele van kalandokkal, ősi nemesi katonavirtussal és hétszilvafás porlekedéssel. Az író nagyatyja, a legöregebb Krúdy Gyula, a nagyindulatú honvédkapitány feleségéstől került várfogságba, s ugyancsak feleségével együtt szökött meg lóháton. Ez a választékos megjelenésű, délceg férfi még nógrádi kiejtéssel beszélt, büszke volt a pléhtáblára festett címerre, sőt levelezést is folytatott e tárgyban Nagy Ivánnal, a híres nógrádmegyei leváltárossal. De ápolta a családi pört is (a legtöbb magyar családnak volt ilyen akkoriban), a Babics-féle milliókat akarta visszaperelni Arad városától. Ugyanazt a szenvedélyt keretezi be az író a bűvöserszénybeli Baracska bácsi esetében, akinek megrajzolásánál nagyon valószínű, hogy a nagyatyja volt a mintakép. Idevonatkozik a megjegyzése is: „Ézért lett nagyatyám s atyám is ügyvéd, ugyancsak fiskálist szándékoztak nevelni belőlem is. Téli esteken szél és tűz zúgása mellett megjelentek a Babics-milliók, amelyek után a grófnak csak a kezét kellett kinyújtani. De a gróf még vár a perrel, Nagy Ivánnal levelez. S egyik esztendő múlt a másik után.”³ A „gróf” a nagyatyjával azonos, így nevezte őt családja elvei és megjelenése iránti tiszteletből. Megható az a csodálat és kedves az az enyhe, hamiskás pajzánság, ahogy az unoka, az író megemlékszik erről az öreg emberről: „Nagyapám negyven szivart szívott el napjában, meg is halt csaknem százesztendőskorában. De korcsmába nem járt, inkább a cselédszobák körül settenkedett.”⁴ Katonás, nyalka, keménytekinetű úriemberként jelenik meg előttünk. Szerelmes volt a múlt század asszonyaiba, összegyűjtötte képeiket a Hölgyfutárból, divatlapokból és medalionokból. Öregségében is mindig választékos külsejű volt, trombitaalakú kézelői, fehér mellényei, karcsú kabátjai, gombos cipői, strufflis nadrágjai kellő hatással voltak a nőkre. A hölgyeknek, akár valami kedves rokokó figura, szép szavakat, ritka bölköket, finom udvarlásokat sugott. Csak akkor vált komorrá, ráncolta össze bozontos szemöldökét, nézett haragartóan, ha temető került eléje gondolatban, szóban vagy éppen valóságban. Bizony ez a rokokó-lovag nem is volt mindig annyira franciásan finom. Vadmagyar sörtés, kerek, törökös fejét leszegve rosszkedvében, öregeesen krákogott, köhintgetett, dohogva káromkodott, talán titokban

3. N. N. 22.

4. N. N. 19.

kissé azért is, hogy annál katonásabbnak lássék. Ilyenkor szeret eldicsekedni honvédkapitányi mivoltával és dicső multjával, amikor a komáromi sáncokon a menyecskéket táncoltatta, az ellenség meg ágyúzott. Talán maga is elhitte, hogy egyebet sem tett a negyvennyolcas időkben, mint darázderekú leányzókat táncoltatott. Különben a szabadságharc katonai részéről nem sokat beszélt.

Mint híres asszonycsábító gavallér is mintakép maradt a gyermek emlékezetében az a választékos férfiú. „Ugy sohasem láttam mosolyogni nőket — írja —, mint nagyatyámra ragyogtak fel . . . s irigyen gondoltam nagyatyámra . . . Általában minden nővel úgy bánt, mintha legalább is a szeretője lett volna . . . (Be sokszor lestem messziről . . .) Vajjon hova lettek azok a különös varázslószavak, amelyeket ez a dohogó, portorikószagú, káromkodó öreg honvéd a nőknek osztogatott, hogy elbűvölve hallgatták? Legalább ezeket a csodatevő szavakat hagyta volna nekem örökségbe.”⁵ Felesége is, Radics Mária, aki körülbelül negyven esztendőskorában vált el tőle felháborodásában és féltékenységből, élete végéig bolond szerelmes rajongója maradt e férfiúnak. A családi körben különben csapodársága miatt sokat neheztek rá. „Edényt tört még hetven esztendőskorában is; egy csésze törött darabkáival volt tele a szobája, mikor unokái tisztelgését fogadta.”⁶ Mindig egyedül sétált, egyformán, nyugodtan, hidegen, lenézően. Ez a viselkedés különben végig öröklődik férfi ágon a Krúdyaknál, ilyen volt az író, ilyen az atya is, mint később látni fogjuk. Nem igen volt bizalmas barátja, s otthon a házában arcán valami mélységes unalom, söt undor ült. A büszkesége egy pillanatra sem enyhült, bort ivott mindig, szivarozott és újságolvasáskor meggyőződéssel állította, hogy mindenki gazember. Halála egyszerű. csendes távozás volt a nagyorosi-utcai nádfedeles, bádgcímeres házból nagy bánatára legkedvesebb unokájának, aki benne sokszor csodált kedves történetek kedves mesemondóját vesztette el, s aki majd a melankólia könnyű szálaival szövö körül gyermekkori eszményképének ezt a külön alakját.

Nagyanyjáról, erről a mindig nyugodt asszonyról már nem emlékezhetik meg ilyen melegen. Egyénisége inkább a romantikus nagyapa felé vonzotta, annak a felesége túlságosan józan és kissé rideg is volt. Tisztelni is később főként az önuralmát tudta ennek az asszonynak, mert elvált a férjétől, akit halálosan szeretett; meghalt egy fia, éppen az, akiért mindenét feláldozta volna, Béla, meghalt korán, mint déceg, fiatal katonatiszt, sokaknak szemefénye; utolsó gyermeke, egyetlen leánya, Ilonka pedig egészen fiatalon került a nyiregyházi temetőbe. Mindenkit elvesztett, aki szeretett; élete egyike volt azoknak az apró, néma, hétköznapi, éppen névtelenségük miatt megható tragédiáknak, amelyek oly misztikus szépséggel ötlenek majd fel az unoka egyhangú regényeiben, mint mosolygó lemondás és az elzárt balladai szenvedés képei. Egyedül volt ez az asszony és

5. N. N. 23.

6. N. N. 22.

mosolytalan arccal kötözgetett az ablaknál, kerülte az embereket, úgy mutatta, hogy senkit sem szeret. Temetőlátogató lett és mindig a családi sírboltot javíttatta, amikor unokájával kiballagott a temető-kertbe. Ez nyitott szemmel, ámuló lélekkel nézte a kriptát, hol nem látott és nem ismert rokonok aludtak már. Párisból hozatta hajdan ruháit, de közömbös volt neki a világ. A múltból is csak az érdekelte, ami a negyvennyolcas időkig történt, s ami elvált férjével volt kapcsolatos, azon túl és ettől függetlenül megállt számára az idő. Csendes tekintettel szemlélte a világot, melyen szerinte semmi sem változik. Krúdy Gyula késői öregségében is sajnálta, de a kényelmetlenség bizonyos érzésével gondolt vissza erre a szóltan, büszke, boldogtalan asszonyra.

Ennek a házaspárnak a fia, az író édesatyjának az öccse volt a szomorú emlékezetű Krúdy Kálmán, akiről Mikszáth „Krúdy Kálmán csínytevésai” c. könyve szól, és akiről Krúdy Gyula „Álmok hőse” címen írt. Ő is végigharcolta a szabadságharcot, de amikor Görgey letette a fegyvert, kisdéd csapatával továbbra is folytatta csatározásait a Felvidéken az osztrák csendőrökkel szemben. Az osztrák főurakat többször megdézsmálta, mígnem unokatestvére, Paczolay, a vadkert-erdőben tőrbeeslalt, és keresztüllötte.

Az író édesatyja, Krúdy Gyula a pesti jurátusi évek után ügyvédi oklevelet szerezvén, Nyiregyházán ügyvédi irodát nyitott. Népszerű, gazdag, komoly, szép, gavallér ember volt. Keveset és ritkán beszélt, szerette a lovat, az agarat, a vörös frakkot és az asszonyokat, vendégszerető háza mindig készen állott a vendégeskedésre. Rengeteg összeget nyert és veszített kártyán, sűrű vendég volt, mint híres kártyas a debreceni Arany Bikában a környékbeli urak társaságában. Bizonyos mértékben cinikus modorát, kártya- és lóversenyszeretetét fia is örökölte, mindketten igazi bohémek, a pénzzel egyik sem tud bánni. „Az apámra, az úrra, gavallérra, a nagyszerűre olyan büszke voltam lányos házaknál, — írja —, mintha az apámon kívül több férfi nem is lett volna a világon. Minden nő előbb volt szerelmes belé, minden férfi-barátom neki köszönhettem... Jobb és drágább ember nem volt nála”...⁷ Súlyos szívbaj gyötörte sokáig, és a három megtermett, életerős Krúdy Gyula közül éppen ő, a legkomolyabb, legderekabb, legcsendesebb és legvigyázatosabb ment el elsőnek az akácós Morgó-temetőbe.

Édesanyjáról így emlékezik: „Anyám szegény pórleány volt. De a legszebb nő, akit valaha láttam. Hollófekete haja volt, igen fehér arca és könnyes, barna szeme. A lényéből valami csodálatos melegség áradott... Napsugár és humor jött vele, bár mindig csendes és kevésszavú volt”...⁸ Mint jó gazdasszony és gondos anya örökké emlegetett mintaképe. Gyakran mondja, hogy pihenni sohasem látta őt. Hajnalban kelt, példaadással elsőnek a munkában, s mindenkéhez csak jó szava volt. Igyekezett beleilleszkedni férje társadalmi életébe,

7. Erdékes Ujság Dekameronja I. 122.

8. N. N. 33—34.

s unalmas óráiban szorgalmasan tanulmányozta az illetanító könyvecskét. Sokat adott a társadalmi szokásokra, de az élet kemény küzdelmében is megállta a helyét. 1900. óta, amikor férje elköltözött az élők sorából, bizony gondok között éli életét özvegy Krúdy Gyuláné, s Nyiregyházán a Közép-utca egy kis házában könnyes szemekkel emlékezik daliás férjéről, nagy hírre vergődött anakronisztikus sorsú fiáról.

Ime, ez a sor összegezi azt a vérbeli predestinációt, amely Krúdy Gyulában, a hétszilvafás nemesemberek anakronisztikus fiában érvényesült, állandóan kettős célok felé rángatva élete hajóját. A férfiak gavallérsága, szótlan bölcsesége, gögös, nagyúri elszigeteltsége, vágyaik a nagyvilágba, kártyaszenvedélyes, véletlenre vadászó merész életük a vér forró áramlásával állandó útra, az új, a szokatlan keresésére hajszolta, az asszonyok adta szeretete az egyhangú, békeséges életnek, az élet maradandó értékeinek pedig a pihenést, a hétköznapi nyugalmat mutatta meg időnként csábító színekben. A kettős végzet élénk példáit látta ősei, rokonai életében, a szülői házbán. Minthogy a gyermeknél inkább az anyai nevelés hatása a döntő, gyermekése idején jobban is vonzódik a múlt régi alakjaihoz, az élet nyugalomához. Az asszonyi ráhatások, melegének lankadásával hajlandósága átalakul a bohém keresés, a tragikus célküzüések láza felé, kibontakoznak belőle a Krúdyak kényszerű kérdései az élet értelmé hiányában. Ezek az ellentétek férfikorában érnek a delelőre, attól kezdve, amint öregedik, visszatér a nyugalom, a csendességhez való vonzódás, mind kevesebb az óhajta és mindig hevesebben csatáznak vele a bohém hajlamok, hogy végül mégis csak pihenés-vágya diadalmaskodjék. Amint a küzdelem hullámmását munkái és cselekedetei tükrében figyelem, a szülői házbéli emlékek, vágyak, eszmények mindig összekapcsolódnak benne a múlt, a csendes megelégedés, a régi idők, emberek szeretetével és ábrázolásával.

II. Régi idők, emberek.

A magas töltésen kávédarálónak csúfolt vicinális kúszkodik a mérföldekkel, a piac közepén régi torony áll. A sötét utcákon csak itt-ott lobog egy-két olajmécses, a sár viszont jó mély ősszel és tavasszal, nyáron pedig hosszúak és porosak az utcák. Zsalugáteres, sárgafalú földszintes házakra parádéból sokszor tornyot épít a hétszilvafás, hogy kastélynak lássék. Köröskörül akácok, benn az üveges tornácon virágszerepek és kalitkák. A régi tárgyak, emlékek között, a sarokban kakukos órák alatt üldögélnek a szótlan vén emberek, és bámulják a füstkarikákat, melyeket a lámpa a menyezetre vet. Hosszú téli alkonyatokon, amikor még nem érdemes lámpát gyújtani, a kandallóból nagy fénykévek törnek elő. Sötét, rezgő hajnalokon a vén toronyból a róráté hívogat, és jó cselédek, jószágos öregasszonyok indulnak téli kendők védelmében a hajnali misére, topognak a hóban, vagy az alvó kertek fekete sövénye mentén. Kézi lámpással keresik az utat az aludni már nem tudó öreg emberek és áhíthatos szűzek. Elmennek örömeikkel és bánataikkal az egyszerű emberek,

elmennek megszokásból, unalomból és babonából az extratóik és ambóik kedvéért. Bűnösök és jámborok ülnek össze a félhomályos templomokban.

Ugy élték ezek az emberek az életet, ahogy jön, a maga valóságában, de nem annyi hazugsággal, gonoszsággal, nyomorúsággal, mint a maiak. S ahányszor Krúdy emlékeibe és elképzeléseibe téved a régi időkről, szeme elfátyolozódik, füle csak a nyárfák romantikus zizegését hallja, és az esti sétákra gondol a kivágott liget helyén. Akkor falusi templomok szilveszteri miséin mindenki kedvére sirathatta elmúlt kedveseit, nappal meg a vándormuzsikusok rikatták meg a lányok szívét.

Régi számlák és hervadt virágcserepek, elsárgult névjegyek, meghívók, régolvasott levelek, színházjegyek és fotográfiák nagyhajjú, játékpuskás fiúkról és fehérharisnyás leányokról egész sereg emléket ébresztenek majd az unoka szívében és számos való vagy kigondolt történetet fog regélni róluik. Ebből a szempontból elegendő neki egy fából faragott emlékszipka, valami színes kő, mint levélnehezék, dohányszita, megzöldült kalamáris, régi bálú kesztyű, vénségtől elgörbült bútorok, lepréselt virág, pezsgősüveg dugója, amelynek hátára megtüzesített hajtűvel dátumot égetett valaki. Vajjon ki volt egykor a keretben? Kérdezi az arckép nélküli rámatól. Rég elhalt asszonyok ruháiból visszaállítja az asszonyokat, szeretteti, beszélgeti, mosolyogtatja őket. Évek óta lezárt ládák és dobozok titkait ellesni a legnagyobb vágya, az ezüst gyertyakoppantó a nagyatyjára, az elefantontamult pedig a nagyanyjára emlékezteti.

Régi képeskönyvek, festmények, komortekintetű, szakállasbajuszos, régi divat szerint öltöző urak világa ez, pléhre festett címereké, arcképalbumoké a horgolt terítős asztalon. Kisvárosi, falusi vizitszobákba vezet bennünket, látjuk Kisfaludy Regéit arany-papirosba kötve, Petőfit kék vászonban és Barabás rajzaival, s az Eszter szerzőjének regényei sem hiányoznak. A képek a falon Damjanicsot, Kossuthot, Széchenyit ábrázolják, s régi fametszetek bámulnak le ránk. A franciás-rokokós fotójokban szelíd asszonyok kötetnek, a szabadsághősökre emlékeznek, míg az óra a falon a Klapka-indulót muzsikálja. A szabadságharc sírvirágainak, múzeumi zászlóinak, koszorúinak az illatát hozzák felénk nagyatyjától ellesett történetei. Romantikus kis nefelejtkszoszók, guirlandok, kulccsal elzárható naplókönyvek s üveg alatt őrzött Garribaldi-ereklyék kerülnek ilyenkor érdeklődése középpontjába. A valcer hangulata, ódon kottafüzetek melódiai álomvilággá teszik a múltat, a kalitkában feketerigó fiútyúl, s a magasgallérú uraságok, főkötős asszonyok érzelmesen hallgatnak a félhomályban.

És a régi tárgyak, kedves emlékek mintha mindig ugyanazok volnának, nem öregednek. A hűvös és tágas szobákba visszatérnek a vén emberek és kedves öregasszonyok, rajtuk sem látszik meg az idő nyoma. A hatalmas bútorok, termetes szekrények mintha örök időre készültek volna. Képük mindenhová elkíséri az anakronisztikus Krúdyt, és mődön a világ ezer csillogása után fut, akkor is élnek

benne tudat alatt, míg a körülmények kedvező alakulásával azonnal előtérbe lépnek.

A régi férfiak óraláncaikon szíveket, kereszteteket, lyukas pénzeket hordtak, az avult órák egész sor történetet zenéltek el az idők folyamán reájuk tapadt sok kétségbeesett pillantásról. Megkoptak és megszíntelenedtek a régi tárgyak, de a gyermek színes fantáziája annál romantikusabb mázzal vonja be és a mesék, a csodák világába iktatja őket. Különösen kedvelte nagykallói-utcai kuriájukban azt a zenélő órát, amely — ha zsinórját meghúzták, — eljátszotta a nagyanya kedvenc nótáját. Emlékeiben is jóismerőseinek tekinti atyja régiművű ingaórájának rézből készült katonáit, mintha csak zsoldosokat látna hanyagul odatámaszkodni valami ódon város kapujához.

Az öreg emberek ajkáról sokszor hallott régi meséket a régi tárgyak között a csillogószemű, élénk szellemi képességeket mutató unoka paposkülsőjű, veresarcú ősapákról, kardos ősanýákról, akik erélyesség és megjelenés dolgában is nem nagyon különböztek a férfiaktól. E mozdulatlan, hangtalan és szigorú vének tiszteletet neveltek belé a múlt, a régi idők, tárgyak és emberek iránt, fogadalmat és titkos örök hűséget, hogy ha naggyá nő, sem fog elfeledkezni ezekről a dolgokról.

Hogy is volt csak a régi időkben? Lutrin játszottak, s a számot széndarabbal írták fel a falra. Háromkirályok napján eljött az egyházfi, felírta az ajtóra M. B. Fotografiát csak fontos alkalmakkor csináltattak, de nagyon felkészültek hozzá. A megyei hivatalnokok vadászkalapban, a doktorok szemüveggel, az ügyvédek komoly redingótban ültek a kisvárosok fényképész kirakataiban. Az emberek életében az evés volt a legfontosabb, fontosabb mindennél: betegség-nél, leánynál, csizmánál vagy szép szeretőnél. Ettek-ittak, ameddig a gyomruk bírta. Krúdy valósággal legendákat sző a régi jó kisvárosi ebédekről. Az öregedő emberek nem tartották figyelemre méltónak a sovány vagabundokat, nekik csak az volt rendes ember, aki hasat eresztett; csakis ez lehetett ravasz ügyvéd, bölcs bíró. Az étkezés kultusza nem egyszer felülmúlta a nő és a szerelem jelentőségét. A férfiak hosszúszárnyas Ferenc József-kabátja kényelmes megyei hivatali jelentett, csendes szívelzsirosodást, esetleg úri gutaütéses kimúlást. A keszegtermetűek még a nőknek sem tetszettek, különösen nem a gazdag özvegyeknek. Nem volt tekintélye az agárhátú fiskálisnak, s ezért nem becsülték sokra a heptikás írói nemzedéket, a bánatos tintanyalókat. Ha a koszorús költőt megbecsülték, mindig azt remélték, titokban, hogy majd megtér, és oly jó természetes magyar lesz egykor, mint Arany vagy Vörösmarty volt. Krúdy azt hiszi, hogy éppen ezért nem volt része osztatlan népszerűségben Virág Benedeknek és Tompa Mihálynak. Gyakran hallott lesajnáló véleményyt róluk, természetesen nem költészetük színvonala, hanem fogyó-holdszerű arcképük miatt. Ez kiábrándította a régieket a verseikből is. A soványság a betegek, a mihasznák, az elvetemült lumpok öröksége ebben az időben. A pajkos Krúdy gyermekes csúfondórossággal méltatja ezt a divatot: „Milyen szép hasak voltak! A főtisztelendő kléruz körében a kerek, cipó hasak voltak föltalálhatók.

L9.

míg a bírónak, ügyvédeknek, hatósági embereknek hegyes hasuk volt... Mint tömlők lógtak a mamelukok hasai.”⁹

Kedvenc szokása volt a magyar uraknak a szakállnövesztés bizonyos korban. Ősi dolog volt ez, és nem lehetett volna elképzelni tábla-bíró vagy alispánt szakáll nélkül, Csak a vándorénekesek meg a pincérek borotválták az arcukat. A parkettáncosok magassarkú cipőben jártak, a pénztelen szélhámosok színes nyakkendőt viseltek, s a pesti csepürágón krémszínű nadrágot láthatott az ember. Az öregek minden komoly intelme ellenére, akkor is ábrándoztak a kerté holdvilágnál ifjú leányok hozzájuk illő ficsurak karján. A nők hajlékonyak, üdék, illatosak voltak és a férfiak boldogan meghaltak értük. Fittyet hánytak minden olyan jóslásnak, hogy aki az éjszakát álmatlanul tölti, annak előbb-utóbb rossz vége lesz. A Duka Máté által írott „Szerelmesek könyvéből” leveleztek a nők és a szerelmes férfiak. Pedig az öregek már akkor se szerették a szerelmet, futóbolondnak tartották, aki elérhetetlen csók után áhítozott, s úgy vélekedtek, hogy a nőknek való udvarlás nem egyéb céltalan semmittevésnél. Nemcsak szerelemből élt az ember, bor, búza, egészség volt a fontos, az asszonyoknak pedig úgy kell a verés, mint az orvosság a beteg embernek, tanácsolták a vén korhelyek. Amikor későbbi élete folyamán az öregeknek ez a vélekedése eszébe jut, el is határozza — annál is inkább, mert ezekhez az ősi, szülői, atyafiságos emlékekhez visszatérvén, mindig vanitatum vanitatos hangulatban volt, — hogy nem törődik többé a nők csacsogásával, emlékebe adott hajával, elcsent zsebkendőjével, kézzszorításával, hangjával, felejtethetetlennek hitt pillantásával, hanem az élet vaskosabb, józanabb, nyugodtabb és realisabb javaival fog törődni, ahogy régen, gyermekkorában, a „magyar hasak” világában látta. Mert ha gúnyolódik is felette, nem egyszer valósággal meghatónak tartja a testi pihenés és nyugalom e régi Magyarországot. Ekkor talán senki sem volt beteg, mindenkinek volt ennivalója, bora és kényelmes ágya. Nyáron nem volt elég zsák a terménynek, ősszel nem volt elég hordó, s a bort gödrökbe engedték, az embereket gyakran meglátogatta a harmadnapos hidegjelés, a gyomortágulás; kenőasszonyra, piócára volt szükség s szívvelszírosodásban haltak meg az emberek. Századokon át részeg volt Magyarországon mindenki, mert a hegyek bőven eresztették az áldást. Bort ittak a régi magyarok reggel és késő éjszaka, duhajon vagy rezignáltan folytatják életüket. Még az öngyilkosság sem jutott eszébe senkinek, mert a bor mindenért kárpótolt. A régi házak gondtalan levegőjében, pompásan terített asztalok mellett sehogy sem lehetett végképpen megöregedni. Krúdy különösen akkor tudta igazán értékelni ezt az oldalt a régi magyar életnek, amikor az életvezetelmek megviselték, a magyar író száraz kenyerét kellett ennie, szántani a tollal rosszagú szerkesztőségek bicegő lábú asztalai mellett. Ilyenkor igazán meg tudta becsülni a gyermekkorában látott és hallott méhesekbéli nyugalmat, ahol a jó vidéki hétszilvafás a szomorú romantikáról, boldogtalan szerelemről kizárólag régi divatlapokból,

9. Márciusi vecsernye.

élces újságokból, a Vasárnapi Ujságból és egyéb megsárgult lapok tárcarovataiból értesült ebédutáni csendes emésztései alkalmával, s utána fejcsóválva tette le a bolondos füzeteket. A jóságos hosszadalmasság volt a fontos. Nem a változatosság boldogított, hanem a jóltevő egyformaság. Bizonyos munkáknak, kötelességeknek meghatározott ideje volt. Az álmoskönyvben keresték álmaik magyarázatát, s a pozsonyi zsidók újévkor hízott ludakat vittek Ferenc Józsefnek. Az asszonyok gondja egész életükben: az ebédfőzés és ez a gondolatvilág nem alkalmas a léhaság és könnyelműség ébredésére. Hűségük zálogai a spájak, kamarák, konyhák, gondosan megfoltozott fehérneműek voltak. Mindez valóban kitöltötte az asszonyok lelkét és fizikai idejét. A legszélsőségesebb mulatságaik voltak: a kártyavetés, a tánc, esetleg az ólomöntés. Férfikorában gyakran elgondolkozott Krúdy: Vajjon milyen lehetett a régi, múlt századbeli nőknek csókja, szerelme, ölelése?

Általában mindent tudtak, ami mulatságos és érdemleges az életben. A férfiak időtöltése, a politizálás otthon, a borbélynál, vagy a serházban egészségi szempontból is szükséges volt, mert különben talán valamennyiüket megütölte volna a guta a jólétiől. A régi világban mindenki kapitány volt negyvennyolcból vagy későbből. A politizáláson kívül első sorban a gazdasággal törődtek. József napján fogadták a cselédeket, s megújították velük a régi megállapodásokat, bejegyezték a fontosabb eseményeket a szegen függő kalendáriumba. Az öreg asszonyok és öreg emberek, akik már elfelejtették kiegészített ifjúságukat, nevelték a fiataliságot az örömré és a bánatra, noha ők már csak az élet hiábavalóságát, értelmetlenségét látták. Nem voltak nagyigényűek, a csendes élet romantikája volt az örömük, az élet legnagyobb kelletlenségei ellen is vigasztalást tudtak találni. Szerettek hosszadalmasan elbeszélgetni, szerették a verset, a vitézi hazugságokat, de az adott szó szent volt, s főbelőtték magukat, ha tisztességtelen dologba keveredtek, mert a társadalom egy nagy család volt, ítélete megfélebbezhetetlen. Bizalommal várták öregségüket, mikor visszavonultak a hivataltól, elhordták a régi ruhákat, ünnepelték függetlenségüket. Függetlenség és szabadság volt minden napjuk, esetleg valami rendjelre is szert tettek, ha nagyon fűtötte őket a hiúság, s elnökök lettek valami asztaltársaságban. Kedélyes butaságokkal telt az idő, és egy kaszinóelnökség nagy elégtétel, hatalom és tekintély volt ebben az időben. Tudtak örülni a szép időnek, a borongó ősznek és a hamiskodó tavasznak. Nem siettek, pedig öregségük sokszor belenyúlt már a kapkodva siető, rohanva élő új világba. Fényesre kefélt cipőben, vasalt nadrágban élvezték az utolsó napokat, s hosszú életkort értek el. Vagyon, gazdagság, jóság közepette ment-mendegélt az emberi élet, az öregek mintha sohasem akartak volna meghalni; a dáridókat, ünnepeket mindenki igyekezett megtartani, bármilyen vallás szerint dicsérte is az Istent. A végzetes szenvedélyek, csodabogarak, babonák is csak amolyan szükséges bolondságok voltak, nélkülük nem lett volna teljes az élet. Nem lehetett beléjük halni, s az álmodozások is bizonyos józan programmszerűséggel következtek egymás után.

„Szemügyre veszem — írja Krúdy — bánatos, vagy víg tekintetűket, amellyel a múltak kertjeiből, a lugasokból, borházakból, báli termekből és hallgatag sétányokból visszánézegetnek... A férfiak mind úgy tünnek fel nekem, mint a szabadságharci nemzetgyűlés képviselői a debreceni nagytemplomban,... mint a régi arcképalbumok magyarruhás, fűrtös-frizurás, álmatag-szemű férfiai mind a hazáért éltek, szenvedtek, haltak volna — a vértanú Batthyány arcvonásai derengenek e néma férfiarcok mélyében, a Kossuth szemei.... Pelófi büszkesége... és a hetyke fejtetés... Széchenyi fiatalkori arcképeiről való. Mintha egy nagy család lett volna az egész magyar nemzet a múlt század derekán.”¹⁰ Az asszonyok az ágyútűzben is bátran táncoltak a nemzetörökkel, a Laborfalvy Rózák, akik felkeresik a költőket bújdosásukban, a nagyasszonyok epekedve várják férjük szabadulását Kufstein felől. A bújdosó szent fogalom volt ebben a korszakban, az elhagyottnak látszó vidéki kúriákba reményt, titkos lelkesedést, halk ébredézt vitt, mert eltitkolta az üldözött vad csüggedését, nem akart rossz hírek hordozója lenni. Szép álmodozásokat mondott a hajnalodó jövőről, pedig a fejére vérdíj volt kitűzve. Ebben az időben rejtegették Rózsa Sándort, a Bakony szegénylegényeit és a kapcabetyárokat a regényes, színészkedő, kedves Magyarországban, a rossz komédiások, híres cigányprimások és álmodozó honfiak hazájában. Azután jönnek a hatvanas évek furcsa vígalmai, redut-bálak, szívlövés a városerdőben. Mintha csupa regényhős lett volna az, akinek a fotografiáit a gyermek Krúdy az ősi házban végignézegeti. A ruhájuk, a hajuk, a fejtartásuk egy messzi, szépséges ábrándvilágba való. Az asszonyok rajongtak a vándorszínészekért s a velük csaknem egy csapáson járó Lisznyaiért, Tóth Kálmánért, Náray Ivánért, Bartók Lajosért és Komócsy Józsefért. A férfiak a nőkről Vörösmarty könyveiből merítették maradandó véleményét. Nemesi kúriákon és fogadóknak: mindenütt tárt karokkal fogadták a poétákat. A csizmájukon két ország pora, szájukon mesemondás, hízkelés, fufang, tréfa, csábítás és teletüdejű kacagás. Az unalom egyik ellenszere volt a kúriákban a poétázgató ember, és bizvást töltötte egész életét utazgatással egyik nemesi háztól a másikig. A női szívek értük dobogtak, egy-egy híresebb vándorpoéta jöttére a vidéki urak öszegyültek a környékről és a legegyszerűbb fűzfapoéta láttán a vénasszonyok Petőfiről álmodtak. Igen tisztelték Kármán Józsefet is. Bár éjtszaka duhaj danolásuktól visszhangzottak a szobák, nappal mégis szomorú, sápadt emberek voltak, behorpadt kalappal, téli szélről panaszkodó malaclopó köpenyegben. Borostás arccal vonult át az életen a fűzfapoéták szomorú karavánja.

A nemesek Aranyt és különösen Petőfit olvasták. Arról mindenki tudott, hogyan viselkedett Kisfaludy Sándor szerelmében Szegedy Róza iránt. Az öregek csóválták is eléggé a fejüket, hogy miképp hozhatta hírbe annyira ezt a nemes kisasszonyt. A hanvai kálinista pap viszont inkább csak az érzelgősöket: asszonyokat és fiatalokat hatotta meg, mivel Virágregéiben egykor szép szerelmeknek

10. Márciusi vecsernye.

és törékeny virágoknak volt betegszívű lantosa. Az érzelmes nők régi költők verseiből, régi írók regényeiből meg a holdas éjtől kértek tanácsot, kertekben, ligetekben merengtek. Valóban, mintha a múlt században sokkal ifjabbak lettek volna az emberek: szerelmesek, ábrándosak voltak ifjúságukban, de nagyon bölcsék és nyugodtak, ha már megöregedtek. A költészetet pártoló emberek külsejükkel, Petőfi-szakállukkal, bozontos nagy hajukkal is kifejezésre juttatták rokonszenvüket. Kemény Zsigmond báró a komoly hazafiak eszményképe; mivel végzetek oly tragikus volt, ő lett a mintája a szenvedő magyar íróknak is. A dühös Tolnai Lajos, a vén regényíró csak akkor békült meg, ha kiírthatta ellenségeit a regényeiben, Nagy Ignác viszont azzal gyógyította meg csúf arcát, sántaságát, hogy regényeit önmagáról írta és bennük Pest legszebb férfiaként szerepelt. Jósika Miklós volt a régi házak finom szakértője, s Eötvös Károly halálával az utolsó táblabíró eltávozását síratták a múltszázadbeli az ősök által kitaposott országúton. Az úri házakban soha nem fogtak többé annyit unatkozni az emberek és az agarak.

Igy jönnek visszafelé a múltból, hozza őket a delizsánc, a furmányos szeker, a falusi bricska, jönnek a régi furcsa vendégek, öreg urak széles csizmaszárbán. Szüzdohányt szívznak, otthoni bort, kisüstönfőttet isznak, szalonnát esznek. Utazáskor valóságos éléskamrákat pakkolnak fel a tekintetes asszonyok. Járják a sáros vidéki utakat, és betérnek a vendégfogadóba, útszéli csárdákba, sokszor egyedül, sokszor egész „udvartartással”. Megelevenednek előttünk a régi, tisztújításkorabeli szállodák cigánymuzsikával és pohárcsengéssel; benn híres mulatozók, a színes függönyökön Kossuth és Rákóczi képe. Ilyenkor mindig visszatér Krúdy Gyula emlékezetébe a legüríbb cigányprimás, Benczi Gyula alakja. Ahogy a róla szóló történetekből hallotta, és maga is látta még: valóságos cigányprimás. Földjei, házai voltak, három aranyórát hordott mindig a mellényében, s dehogyan is fogadott volna el pénzt a régi világbeli tönkrement gavalléroktól. Összekeverültek a messze földön híres korhely urak és az ország legjobb cigányai. Ezek vitték dárídóval a nemes urakat a könnyelműségekbe, váltókhöz, csődökhöz, anyagi és erkölcsi bajokba, tévedésekbe, és ezek fogják kezébe adni a vándorbotot a nyolcvanas évek hétszilvafásainak. Mert ebben az időben nem a hazafias bánat a részese az eltűnéseknek, mint a szabadságharc idején volt, hanem inkább a fedezetlen váltók és a tönkremenés szégyene. De azért, amíg tehették, ezerforintost ragasztottak a cigány homlokára. Ezek a régi jó vendégfogadók szinte nem is voltak bérszállások és korcsmák, annyira otthonosan érezték magukat benne a nemesemberek. A jólét bősége itt látszott a legjobban meg. Mindenkinél meg volt a törzshelye a kisvárosi kedvelt vendégfogadóban, megyei és városi urak gyűltek egybe, de külön asztala volt a színészeknek, hírlapíróknak s a széplelkű polgároknak, külön ülnek a tanárok s a feszes és ünnepélyes katonatisztek. A vidéki vendégfogadók életét hasonlónak találja Krúdy azokhoz a postaállomásokhoz, amelyekről a nagy orosz író, Turgenyev tesz említést regényeiben, vagy amelyekről Tolsztojnál olvashatunk. Az utasok lármásan,

csendbontó, életteljes kedvvel érkeznek meg, leszállnak a lomhán döcögő omnibuszról. Egyszerű, vidám emberek, miközben az elkészített nyúlból esznek, az eltűnt kandúrral ugratják a fogadóst. Jól érzik magukat a homályos szobákban, melyek a sör- és pörköltzagú folyosókra nyílnak, jól alusznak a nyikorgó ágyakban, a rosszul záródó ajtók mögött. A sötét ebédlőkben krakogó, köpködő elbizakodott öreg törzsvendégek ülnek.

Valami különös érzékenyüléssel nézi a múlt századbéli öregeket, szerelmeiket hüebbnék tartja a Rómeóénál, tisztelettel emlegeti a kenőasszonyokat, a kedves babonákat, a kártyavetőnőket, akik állítólag kezükben tartják az emberi jövődőt, a felcsert, aki madárfejjel ül, és hallgat az életéért kétségbeesetten könyörgő beteg mellett. Az élet csendben múlt, az évszakok fordulása nem hozott rendkívüliségeket, sohasem történt olyan, ami váratlan lett volna. Az élet jól körülrajzolt, kész feladat, amelyet el kell viselni, teher is kisé, de nem túlságosan igyekeznek tőle idő előtt megszabadulni. Úgy élik végig az emberek az életüket, mint az esztendő szakaszai következnek egymás után, tökéletes pontossággal. Mindenkinnek van tavasza, piros nyara, hosszadalmasan ásitó ősze, megnyugtató tele. Az életük pontosan igazodik a kalendáriumhoz. A körszakállak, a fodorított nagy bajszok, sarkanytús csizmák, divatját múltott asszonyosságok, krinolinós szoknyák, családi ünnepek, divatos kávézások idejében nem siettek élni. Mindennek megvolt a maga ideje, nem kellett elhamarkodni semmit, a házasság époly pontosan bekövetkezett, mint a váltófizetés napja. A farsang? Egy nappal sem tartott tovább, mint ahogy a kalendárium előírta. Mindenki zúgolódás nélkül ment haza a feleségéhez a kúriába vagy akár a családi sírboltba, ha az ideje elkövetkezett. Dehogy is dolgozták agyon magukat a férfiak, alig volt kopasz ember vagy ideje előtt megfehéredett hajjú, korán rokkant, fáradt, öreg. A régi táblabírói világ utolsói voltak ők, a szabadságharc fejlesztette, és színezte ki jellemüket. Sok gyermek volt minden háznál, sok megtartani való ünnep volt minden ember életében. Nem igen fűtötték őket nagy ambíciók, nagy tettek, tervek, vágyak, igazán dolgozni talán eszükbe sem jutott, agarászbálokat tartottak, ittak, kártyáztak, s ilyesmiben vetélkedtek. Mind ezt Krúdy megértéssel állapítja meg, sohasem rosszalólag, hiszen véreiről van szó és gyakran bizonyos vágyakozással, mint ahogy mindenki vágyik az olyasmi után, ami az övé lehetett volna egyszer, de vétkes könnyelműséggel elszalasztotta a lehetőséget, s tudja, hogy többé vissza nem tér. E letűnő aranyvilágban is tovább jártak cifra kocsin, hajdút tartottak, párbajoztak, barátkoztak, kaszinótagok voltak, bizalmas konferenciákat, becsületbírói ítéleteket tartottak, duhajkodtak, és kegyetlen szigorúsággal vették a párbajtörvényeket. Hangosak voltak a kurjantásaik, de már mindnyájan tudták, hogy vége a kedves jó régi világnak, a magyar vidék és múlt romantikája lassan halódik. Mindenki bizonyos vérbeli kollektivitással élt a nemesi rendnek, amely ezek fölött az emberek fölött, mint valami szent eszme lebegett. Már beköszöntött az új idők szele, ők mégis úgy őriztek mindenféle okmányokat királyok aláírásaival és pecsét-

jével, végrendeleteket, okleveleket, bírói ítéleteket, évszázados és végeláthatatlan pörök iratait, Lassanként zsidókézzre kerül a vagyon, és a nemesség sajátmaga juttatja magát tönkre. A magyar nemesi házak azonban még ma is tele vannak álmodozásokkal a dicső múlt feltámadását illetőleg, és minden útat-módot megpróbálnak, hogy a tisztelt családnevet megóvják a pusztulástól. Mindnyájan a múltnak élnek, s nem akarják észrevenni, hogy az új emberek kiszorítják őket az életből.

A nagy hallgatások, hosszú, kényelmes elgondolkozások és szélsőséges, félországra szóló mulatozások ideje volt ez. Mai szemmel nézve, furcsák voltak a hatvanas-hetvenes évekbeli emberek. Külsejükben méltóságteljesek, sohasem sietők. Nyugodtak, meggondoltak voltak az arcok, a léptek, lassú a beszéd, alapos, talán nehézkes, de mély elhatározású emberek ülték körül az asztalokat. A házakban kopott úri bútorok, vagy paraszti alkotmányok. A múlt vasfoga kezdte őket, és az enyészet állandó tanúságtételei voltak a fakó, kopott, széltépte kúriák. A pipatórium nem igen hiányozhatott a nemesi házból, s ezeken a halk helyeken gonosz szavaknak és indulatoknak nem igen lehetett nyomát találni. Jó emberek laktak itt, talán azért, mert nem tartották érdemesnek a fáradságra, hogy gonoszak legyenek. Születtek és éltek egy álmos, kimerült, szenvedélyeit kiélt korban, mikor minden ember bölcs, megalkuvó, innyes, lelkiismeretlen és kényelmes volt. Miután Ferenc Józsefet megkoronázták, nem ismerték tovább a fájdalmat és a nyugtalanságokat. A férfiak megbocsátottak mindenkinek, hogy nyugodtan szívhassák tajtékpipáikat az udvarházakban, vagy csendesesen csibukozhassanak a pesti társaskörben. Az ellenségek luteránus-csókot váltottak egymással, a királyi kegy csodálatos ragyogással sugárzott végig Magyarországon. A sovány bujdosóknak, az egykori honvédeknek a megmaradt táblabíráknak már csak az volt a gondjuk, hogy szép hasat erresszenek. Önző és realista világ volt ez. Azért még mindig maradtak olyanok, akiknek a régi csízióskönyv és kártyacsomag közös szövetségben mutatta a jövőt, és az öreg Biblia minden vigasztalást megadott a nehéz órákban. Társadalmi tanácsokat az Illik; nem illik? könyvecske adott, s mindenben az egyszerű, a kényelmes, a kézzel fogható volt a fontos. Sok melankólikus elbeszélés, tünődő regény, öregemberek sok keserű visszaemlékezése maradt fenn ebből a korból. S ahogy az élet később megvisele az írók, egy másik ország, egy messze eltávolodott tartomány alakjainak látja ezeket a régi barátságos házakat, ahol mindenki jól érezte magát, krinolinós asszonyokat, fátermörderes gavallérokat. Boldogok voltak, mert nem lehettek tanúi a virtusok hanyatlásának, agarak pusztulásának, a régi kedves mulatságok elmúlásának, ásító éjszakáknak, a régi duhaj uraságok tönkremenésének. Boldogabban éltek az életüket, mint az utódok az övéket, s ezért ilyen hangulatai idején az írónak minden vágya, hogy felújítsa a gyönyörű múltat, felidézze a halottakat a neki napról-napra tündénibbnek látszó tizenkilencedik századból, akik békeben és megerőltetés nélkül, agyvelőjüket, energiájukat, munkakedvüket takarékosan beosztva éltek, s akik piros arccal, izmo-

san jártak el késő öregségükben is a kuglizóba. Ha szegényebbek is voltak tudományokban, dicsőségekben, emberi jogokban, politikai szabadságokban, volt mit enniök, volt meleg tűzhelyük és erős fölgyiakoporsójuk. Krúdy szelíd majálisnak látja az életüket, tündérországbeli műdolgalásnak. A nemesek felesége csupa fejedelem-asszony volt és a komorhangulatú ősi magyar házak ebédlőiben ezüst hangon játszott bécsi valcereket a verkli. Esténként, vacsora után, az egész társaság sétára kerekedett a bokrok között, a virágos fák alatt a messzi liget felé. Ők voltak a képzeletvárakat építgető, a múlthoz ragaszkodó és a rokokó-álmokért rajongó ember és író számára az utolsó hiteles források az elmúlt kedves idők felidézésére. Olyan dolgokat láttak ezek az emberek, amelyekről az ifjúság legfeljebb memoárokból olvas. Látták Napóleont, Petőfit, Kossuthot. Megbámulta őket mint kivételes lényeket, mesemondásaikat vég nélkül elhallgatta volna. Hányszor emlegette például nagytyja Szemere Miklóst, aki fiatalon Rómában, a nemesek kaszinójában egy este tízezer forintot eljátszott. Ezek a modern ember szemében már legendák és valószínűtlenül ködlő történetek. Mert, sajnos, az idők megromlottak. Hova lettek a vadszölős verandáról a vendégek, akik piros borral üdvözölték a nyári hajnalokat? A cigány mégegyszer tust húzott, és ők elindultak pörgő kocsikerekeken. Ami megmaradt belőlük, az már csak fájdalmas, nevetséges paródiája a régi kedves időknek, szokásoknak. Az agarászatokat esernyőben nézi végig a közönség, alig akad egy-két jókedvű ember a bálakon, akinek a tréfáinál fel lehetne melegedni. „Szakállak, vérték, szívek elvonultak... Elhangzottak a történelmi lépések, új lépések közelegtek, tavasz lett, tél lett, betegségek, szerelmek jöttek-mentek, a nők megérttek, majd megöregedtek, a férfiak köhögtek, kiáltoztak, koporsóba feküdtek.”¹¹ Ime az elmúlás csendes balladája: az öreg asszonyoké, tavaszamúlt gavalléroké, elmúlt barátságos vidéki vendéglátásoké.

(Folytatjuk.)

Varga Károly dr.

ELVEK ÉSCÉLOKASZABOLCSI MŰVELŐDÉSI MUNKÁBAN

— Az irodalmi szakosztályban 1939. november 6-án tartott előadás. —

Nehéz olyan időkben, amikor körülöttünk, mindenütt jóformán, állig fegyverben várja minden nemzet a parancsot az indulásra, nehéz akkor a művelődés kérdéseiről még helyi vonatkozásban is komoly értelemben beszélni. Mert ki ne érezné, hogy manapság kulturális tervezgetések, célok csak igen egyoldalú beállítottságúak, vagy pedig teljesen irreális szempontúak lehetnek. Nincs ma kedv, akarat ahhoz, hogy a kulturális élet mégis csak „elvon” mesgyéin járva, megszerezzük azokat a gyakorlati feltételeket, melyek a kulturális életünk előmozdításához mindenkép szükségesek. S legyen ez akár anyagi alap, vagy erkölcsi segítség, avagy épen tervező, alakító képesség: mindenkép nehéz ezt megkívánni és várni *ma* épen általában a kulturális életet élőkötől is, hát még azoktól, akiknek élete és életfeltételei nem is ezen a területen határozódik meg.

Ha mégis merünk elvi alapon elindulni, s haározott elveket, célokat leszögezni, ezt azért tesszük, mert meggyőződésünk, hogy megérkezett annak az ideje, amikor határozott elvi alapot kell teremteni és komoly célt kell kitűzni az alap értelmében. Az idő milyensége ebből a szempontból kevésbé befolyásolhat, mert vannak még kulturális vonatkozásban is időpontok, időszakok, amelyek elmulasztása mérhetetlen károkat okozhat, figyelembe nem vételük pedig annyit jelenthet, hogy előlről kell kezdeni a munkát, s akkor kérdéses, vajjon meglesz-e még az a lehetőség, hogy hasonló körülmények közt hasonló eredményeket érjünk el.

Ilyen időszak ez a mostani, mely kifelé, a magyar élet egyéb vonatkozásait tekintve, nem épen kedvező alkalmat ígérget kulturális szempontból. De ha kifelé nem is kedvező az alkalom, a kulturális helyzet sürgeti az alapvetést. Elvileg legelőbb is meg kell alapozni ezt a kulturális életet, irányt kell jelölni a számára, most, mert itt van az idő, s ezt elmulasztani nem lehet. Lehetőségek előtt állunk kulturális szempontból, s ezeket a lehetőségeket kiaknázatlanul hagyni annyit jelentene, mint a szabolcsi művelődés kérdésében megállni. Mik ezek a lehetőségek? Elsősorban komoly Bessenyei-kultusz teremtése szempontjából bizonyos történelmi alap kialakítása, a művelődést tekintve pedig a népművelés és zenei élet megalapozásával új fejlődés indulhat meg a vármegyében. A népművelés lenyúlhat a legmélyebb rétegekig, s benyomásokat, komoly élvezetet szerző előadássorozatokon felül a tanyai, a földműves nép művelését állandóbb formában biztosíthatja: népfőiskolák szervezésével. A zenei élet szempontjából döntő fontosságú tényező csak egy városi zeneiskola lehet: ez volt évek előtt is a véleményünk, mít írásban, szóban és beszédben mindig hirdettünk. S ma már ott állunk, hogy ennek megvalósítása biztosított, mert Körünk,

a Bessenyei-kör állami engedélyt kapott zeneiskola létesítésére. S nem lesz a Bessenyei-kör féltékeny erre az intézményére: mihelyt odatejődik a zeneiskola ügye, hogy azt városi rendeltetésének át kell adni, örömmel fogja ezt a szeretett gyermeket is a nagyobb közönségnek átadni, mert jól tudja, hogy a lemondás egyéni céljairól általános, nagy nemzeti célok megvalósítását jelenti. Ez pedig a körnek is célja, illetve ennek megvalósítása szolgálatában áll.

Ime, ezek a lehetőségek a reális értelemben. Hogy ilyen adott helyzetben nem felesleges az alapelveket is tisztázni, s az alapra építendő célokat felmutatni, azt hiszem, természetes.

Egy kulturális testület vagy valamely művelődési munka akkor igazán életképes, amikor határozott alapelveket nyer, és céljait ezekbe tudja beilleszteni. Ennek kialakulásához időre van szükség, — kétségkívül. Az élet kulturális menete alakítja lassan ki azt a formát, képet, amely a maga eszményképét megkeresi, megválasztja, s ez a kulturális menet fogja az eszményt, eszményképet is kialakítani. Legyen ez az eszmény akár csak elvi, akár személy munkája köré foglalt, akkor is, mindenkép idők múlva elvi jelentőségüvé és történeti értéküvé válik. Az idő haladása, forgása, a fejlődés menete a történelmi értékelést itt feltétlen szükségessé teszi, s így nem jelentheti a 200 év előtti eszmény ma ugyanazt az alapelvet és célt, mint az eszmény korában. Nyilvánvaló, hogy Bessenyeink, Széchenyink eszközei, módszerei nem a XX. századba valók volnának a belterjesebb magyarság kialakításához, de a belterjes magyarság eszménye ma is élő, problémát adó és határozott elvet, célt magában foglaló gondolat.

A szabolcsi kultúrelvet eszméjét is ehhez hasonlóan kell kiválasztanunk. Nem felesleges épen ezért mélyebben beletekinteni Szabolcs irodalmi életébe, s a gyökereket felfedve, megnézni és megkeresni a kulturális élet fejlődési vonalát. Nem felesleges, mert az irodalmi élet hű tükre a kulturális fejlődésnek s irányadó vonalt adhat az eszmény megválasztása céljából. Az alapelveket tehát így kell megkeresni, ha a célt épen nem is egyedül az eszmény szolgáltatja.

Szabolcsvármegye irodalmi élete a milleneumig teljesen öntudatlan volt. Voltak írók, akik innen származtak, akik itt dolgoztak, voltak, akik itt értek igaz magyar szellemi tényezőkké, de irodalmi életről beszélni egyáltalán nem lehet Szabolcsban. Mégis, ennek ellenére sajátos módon alakult ki Bessenyei György köré az az „irodalmi mítosz“, amely minden helyi kultúrtevékenység ihlető és megindító tényezője. Ez nem is csodálatos. Hisz ő az első, aki szabolcsi jelleget öltött már magára, aki „par excellence“ szabolcsi író. Ő nemcsak a magyar életnek, de egyenesen a szabolcsi életnek jellemző alakja. (Vö. értekezéseimet a Szabolcsi Szemle 1937. évfolyamában: Bessenyei-problémák, Bessenyei Szabolcsban.)

A nagy Bessenyei-örökség egyszerű fogalmazásban nem más, mint a magyarság lelki újjáteremtése. Legyünk minél műveltebbek, minél európaiabbak, hogy annál magyarabbak is lehessünk. S ha Bessenyeinél ez a műveltség ép a tudományos kultúrát jelentette, mennyivel inkább fontos ma, hogy Bessenyeit a műveltségben épen

abban értsük meg: küzdeni a magyar nép emberi méltóságra emelése érdekében. Valóban, csakis így lehet ma újjáalakulnia a magyarságnak is. (Vö. a fentidézettek kivül: Szabolcsmegye kulturális élete, Szabolcsmegye szociográfiája c. kötetben megjelent értekezés. 288. kk. 1.)

A Bessenyei örökség teljesen kiaknázatlan maradt a milleneumig. A milleneum mozdítja meg szervezkedésre a magyar kultúrelét munkásait, 1898-ban Nyiregyházán megszervezik a Szabolcsvármegyei Bessenyei Kört, melynek hivatása nagy névadó örökségének megvalósítása volna. De a századvégi liberális nemzedék már nem érzi annak szükségét, hogy a Bessenyei örökség Széchenyi nacionalizmusával küzdjön, harcoljon a magyarság jövődjéért. A kultúrelét pompás hangversenyek és reprezentábilis estélyek rendezésében merül ki. Ezek is inkább divatbemutatóknak és előkelő megyei találkozónak illenek be, mert belőlük a megye egészére semmi különösebb nevelőhatás nem árad, s ugyanakkor, amikor Nyiregyházán évenként 8—10 pompás hangverseny és irodalmi est van, sokszor Budapestet is megelőzve, előkelő külföldi művészek mutatkoznak be, . . . Nyiregyházának a „bőségszaru” birtoklásakor nincsen egyetlen zeneiskolája sem, mind a mai napig nincsen egyetlen rendes, az igényeknek megfelelő előadóterme vagy könyvtára. Így a Bessenyei Kör lassan-lassan a felsőbb osztály és a középosztály irodalmi és közművelődési egyesületévé alakul, s mint ilyen, tartani is tudja magát a világháborúig, míg a viszonyok kedvezőek voltak a reprezentábilis kultúra művelésére. Ebben az aranykorban a kultúra valóban függvénye Szabolcsban is a jólétnek. Ezért különösebb megróvás nem is illetheti Szabolcsot, mert nem más a helyzet az egész ország művelődésében sem. A néppel senki sem törődik, akkor, mikor bőségesen juthatott volna anyagi és erkölcsi lehetőség is a néppel való foglalkozásra.

Hatása volt mégis e kornak Szabolcsra. Széles körökben megindul az érdeklődés a kultúra iránt. Amit eddig csak egyes főurak, előkelőbbek házában lehetett találni, kultúrelélet, ez most már egész társadalmi osztályok része lesz. A társadalmi egyesületek egész sora alakul ki, amelyek kulturális feladatokkal is foglalkoznak. Megmozdul a megye vidéke is, mind nagyobb érdeklődés mutatkozik a szellemi élet iránt, a kultúrelélet köre kiszélesedik, olvasók széles rétege, sajtó és különféle tudományos előadások ismeretterjesztő formában igényeknek terjeszteni a kultúrát Szabolcsban. Mindebben természetesen Nyiregyháza jár elől jó példával, ahol a „régij, jó és szép idők” minden gazdagsága a kultúrában is azok elé kerül, akik ebben az időben az anyagi javak birtokosai.

Ennek a kornak irodalma szólaltatja meg a kor első szabolcsi jellegű líróját: Krúdy Gyulát. Minden ihletése, érzése hazai emlékekből táplákozik, minden művén rajta van a szabolcsi „írópatina”. A nyíri csend költője irodalomtörténetünk nagy adóssága. (Vö. fentidézettek kivül: Varga Károly tanulmányát Krúdyról, jelen számkunkban.) Ő az örökségnek, a nagy Bessenyei hagyomány öntudat-

lan hordozója, aki írói mivoltában újat, merészet, szépet, határozottat tudott egyszemélyben adni.

A világháború után változik meg a kép teljesen. Összefogó erőre törekszenek a kulturális irányok, s a Szabolcsvármegyei Bessenyei Kör is a 20-as évek lázas keresése után a 30-as évek elején megtalálja az igazi utat a kialakulásra. Nehézségek itt is vannak, helyzetadta körülmények elsősorban, de a kialakulás folyamatban van, s a Bessenyei örökség betöltése, mint a jelen sorok is mutatják, már határozott irányban haladnak. (Erről a korról azonban jelen sorok írója részletesebben nem számol be, mert egyfelől ez mindnyájunk előtt alakulóban volt és van, másfelől meg azért, mivel a szerző a kulturális élet menetében állandó szerepet vitt és visz.)

Nem kétséges ebből a részletből két körülmény: 1. Bessenyei György köré kell csoportosulnia az alapelvnek. Ő az a mag, amelyből a szabolcsi kultúréletnek táplálkoznia kell. Nemcsak most, hanem örök időkre elkötelezett Szabolcs földje Bessenyei irányában. 2. Minden egyéb kísérellettel szemben, mely a közelmúltban megnyilvánult itt, Szabolcsban is, ma megállapítható: a Bessenyei-kör hivatott arra multjánál és jelen helyzeténél fogva is, hogy ezt a nagy örökséget valóra váltsa és ami még fontosabb ennél: örökké munkálja. Ez a munkásság azonban nemcsak megemlékezést jelent Bessenyeiről, nemcsak emlékünnepegy rendezését, hanem ez a munkásság jelenti mindig az időszerű nemzeti életkérdésekkel való állandó kapcsolatot, határozott munkásságot abban az irányban, hogy a nemzeti kultúra egyetemességének mindenkor jelentős eredményeket biztosítson a Kör.

Ha világossá vált az elv, akkor világossá kell válniok azoknak a céloknak is, melyek időszerűségükben sürgetők, amelyek az alapelv valóraváltását jelentik. Azaz a kérdést így tehetjük fel: milyen céljai lehetnek az alapelv szempontjából, a megvalósítás érdekében a Bessenyei-körnek, mint erre a szerepre leghivatottabbnak? Sőt tovább: Bessenyei-körnek: milyen *célokat* kell az alapelv megvalósítása érdekében a Bessenyei-körnek elérnie?

Nem lehet kétséges, hogy a magyar nép emberi méltóságra emelése érdekében kulturális viszonylatban elsősorban szociális értelemben kell sokat tenni. Ez nem lehet és nem is tartozhatik a Kör életterébe: de azt le kell szögezni itt is, hogy e feltétel komoly megvalósítása nélkül minden kulturális segítség is csak falrahányt borsó lesz.

De vannak kulturális célok is: Nyiregyházán és a megyében évek óta működő népművelés sziszifuszi munkát végez, s kihatásaiban kétségtelenül nagy eredményekre jogosított intézmény. De meg kell vallani, s ezzel nem fogjuk ezeket a munkákat lebecsülni, mégkevésbé a munkásokat aláértékelni: az ilyen előadások, tanfolyamok sziszifuszi erejükkel nem tudtak sokat lendíteni a magyarság összetartozásán, a közös lelkiület kialakítását nem tudták úgy végrehajtani, amint az elképzelhető lett volna. Ideális lelkek teremtik mindig, eszményi gondolatok hozzák létre az ilyen tanfolyamokat, előadásokat, de igazi nevelő értékük eddigelé igen kis mértékben tűnik elénk.

Szükségünk van ezekre az előadásokra, de szükség van arra is, hogy a népet más módon igyekezzük nevelni, s legalább is annak a nevelésnek az előkészítésére a kezdő lépéseket megtenni.

A népszerű főiskolai tanfolyamok mellett népfőiskolát kell szervezni és létesíteni Szabolcsban. Szükséges volna ezeket megszervezni mindenütt, az egész országban. De Szabolcs erre talán a leghivatottabb. Szabolcs népesedési szempontjából hazánk legértékesebb része. Viszont a legsanyarúbb állapotok művelődési szempontból ép itt vannak. Nemcsak az analfabéták száma nagy, de valahogy úgy érezzük és látjuk, nincs is sok lehetőség e felemelkedéshez. A felemelkedést tehát nekünk elő kell segíteni. Fel akarjuk hívni a megye és a város figyelmét erre a kérdésre, s ezért az a terv, hogy egyelőre — anyagi eszközök híján — egy 2—3 hetes tanfolyamot szervezzünk, amely 15—20 szabolcsi parasztfiú (16—20 éves) nevelését, foglalkozását tűzi ki céljául. Közelebről ezt a célt így valósíthatjuk meg: a földműves népet egymáshoz kötni, nemzetéhez felbonthatatlan szálakkal hozzágyökereztetni, a földhöz, a nemzettest életében betöltött hivatásához tartozását, kötöttséget öntudatosítani, nemesíteni. Röviden: jobb állampolgárrá, jobb gazdává, jobb emberré tenni. — A hogyan kérdése, mely mindennél fontosabb, s döntő elhatározású lehet, egyelőre megbeszélés alatt áll, s a népművelés épen engem bízott meg a kérdés kidolgozásával. Céлом, hogy egy legközelebbi alkalommal vitát rendezünk ezt a kérdést illetően is, amikor ezt a kérdést — elgondolásom szerint — behatóan meg fogom világítani. Az anyagot most dolgozom fel, s tervem egyébként is a sárospataki ilyen főiskola vezetőjét, Szabó Zoltánt, egy ilyen nyilvános előadásra ide meghívni, amikor a kérdést alapos tárgyalás alá vesszük. Hasonlóképp keresni fogom az alkalmakat, hogy a nagytarcsai főiskola vezetőjét, és Zászkaliczky Pál ev. lelkészt Főtről, aki hasonló munkával évek óta foglalkozik, ugyancsak ide mielőbb meghívjuk.

A másik egész reális feladat már közelebb van a célhoz: a zenei élet fejlesztése, illetve a zenei alap komoly, megteremtése a megyében régóta vágyunk. Sokan vallottuk és hittük, hogy ezt igazán csak egy városi zeneiskola megvalósításával érhetjük el. Anyagi okok miatt ez a kezdeményezés is az anyagi-tökeszegény Bessenyei-kör számára jutott. Sok megbeszélés, utánjárás után sikerült is a Körnek a minisztériumtól engedélyt kapni arra, hogy zeneiskolát nyissunk. Ma már 46 növendékkel működik 3 tanszakon az iskola, és az agilis vezetője, Vikár Sándor buzgólkodása folytán az a remény is megvan, hogy ezek a keretek bővülni fognak, s a Bessenyei-kör, mint értékes intézményt fogja átadni a városnak rövideken ezt az iskolát, amikor már fejlődése hivatalos kézben jóval biztosítottabb lesz, mint a szegény Bessenyei-kör keretében.

Végül a Bessenyei-kultusz is súlyos feladatokat rótt és ró a Körre. Kétségtelen, hogy kultuszt lehet építeni és művelni anélkül, hogy az eszményképnek állandóbb tisztelete külsőségekben érvényre jutna. De az is kétségtelen, hogy a mi sok álmodásra és romantikára beállított emlékezésünk sokkal mélyebb gyökeret ereszt ott, ahol ez

a külső tiszteletadás valóban is megtörténhetik. Bessenyei és Nyiregyháza kapcsolata sohasem volt mélyebb erejű. Hiába állt itt Bessenyei szobra, ez csak iskolásokat kötelezett, nem iskolások azonban ezzel a kultusszal csak akkor és annyiban törődtek, amennyiben a Bessenyei-körhöz kapcsolódtak. Szükségét éreztük annak évek óta, hogy Bessenyeit ide kell kötni Szabolcshoz, és főképp Nyiregyházához. Így történt, hogy akció indult meg évek előtt földi maradványai hazahozatalára. Ez az akció pedig nemrég határozott eredménnyel is végződött: Bihar alispánja megengedte, hogy Bessenyei hamvait hazaszállítsuk. Most van épen folyamatban a kiadás kérdésének elintézése, s mivel csak külsőségekről van szó: nem kétséges, néhány héten belül itt lesznek a drága hamvak, melyeknek hazahozatala, ideszállítása — nem tagadom életem egyik büszke öröme is lesz. Nem vagyok szabolcsi, de mióta itt vagyok, mindig úgy éreztem, hogy Nyiregyházán és Szabolcsban addig nem lesz igazi Bessenyei-kultusz, amíg Bessenyei hamvai haza nem kerülnek. Mindig azt vallottam, hogy Bessenyeihez egyedül Szabolcsnak van és lehet joga, s ezért feltétlenül el kell érni azt, hogy a hamvak mielőbb idekerüljenek. Hittem mindig, s hiszek ma is abban, hogy a Bessenyei-kultusz lényeges feltétele a hamvak ittléte. Ez fogja magával hozni, emlékezzünk csak, azt, hogy a Bessenyei-kör igen jelentős tényezővé fog fejlődni nemcsak itt, a megyében, de az egész országban is. Ez hozza magával majd a Bessenyei-múzeumot is, ez teszi lehetővé majd a további Bessenyei-kiadásokat is. Én hiszek ebben, én bizonyosra veszem, hogy ez így lesz és ennek első feltétele: a hamvak ittléte és illő elhelyezése. De hálátlan lennék, ha itt nem szólnék arról, hogy ennek a munkának végrehajtásában is, mint minden kulturális munkánál, a Bessenyei-kör segítségére sietett teljes erejével Nyiregyháza városa is, mely legutóbb egy ülésén mondotta ép ki, hogy a Kört teljes erejével támogatja Bessenyei hamvainak hazahozatalában. Boldogok lehetünk, hogy a város élén olyan férfiú áll, aki minden elhatározásával és gondolatával a komoly kulturális, szabolcsi művelődési érdekek előmozdítója. Nem szokásunk erről nyíltan beszélni, mert a *szolgálat* eszméjét tartjuk magunk előtt, de jelen esetben — úgy érzem — hálátlanság volna erről meg nem emlékezni, s ezért innen is köszönetet nem mondani.

Ami már most egészen közéről a szakosztály célkitűzéseit illeti, emlékeztetnem kell a múltévi programadó előadásomra. Megmaradtam azon a síkon, hogy a belső kérdések megvitatása a leglényegesebb feladatunk. A múlt évben néhány előadásban általános alapelveket tisztáztunk, s jelen célkitűzéseim épen azt akarják szemléltetni, hogy a múlt vitáit a valóságban hogyan lehet realizálni. Eljutottunk mi ahhoz a ponthoz, amikor kérdéseinket meg kell válaszítani, s azt hiszem, helyes, hogy a megvalósítás elvileg innen induljon ki, ebből a körből, mely vízvonalzó lehet, s határozott eredményekhez, jó elgondolásokhoz vezethet. De emellett figyelemmel fogjuk továbbra is kísérni a magyarság belső nagy kérdéseit is. Helyi és idegen előadókat szívesen és örömmel fogunk szerepeltetni, amikor ennek szükségét látjuk, s annak megfelelő ideje lesz.

Ami a nagy nyilvánosságot illeti, a körülmények és a jelen idők bizonyos mértékig megváltoztatták a közelmúltban is azt a programot, amit magunk elé tűztünk. Sajnos, ezen nem tudunk segíteni, a mai rendkívüli idők, rendkívüli helyzetek egész rendkívüli módozatokat teremtenek, s így nem csoda, ha most e téren határozott tervekkel elő nem jövök. Lassanként, alkalmakként majd előre mindig jelezni fogjuk a nagyobb terveinket a külső megmozdulást illetően. Általában egyet kérek: ne ítéljük meg a kulturális munkát pusztán a külsőségek alapján. Nálunk szokásos, hogy a köri életet a hangversenyek, előadások külsőségei szerint ítélik meg, s ma pld. általános ítélet az, mely sokszor sajtóban is megjelent már, hogy a Besenyei-kör nem teljesíti feladatát, nem csinál semmit. Akinek a Besenyei-kör zeneiskolaszervezése, a népművelési törekvései (mert ezek is innen indultak és indulnak ki) és Besenyei hamvainak hazahozatala semmi sem, annak a véleményével nem érdemes törődni, mert fogalma sincs a kulturális munkáról. Aki csak hangversenyeken és előadásokon tudja felmérni a kultúra értékét, az még mindig abban a hibás századeleji gondolkozásban szenved, hogy a kultúra felülről lefelé terjed, s nem ismeri azt az alapelvet: minden kulturális törekvés csak alulról felfelé indíthat meg átalakulást, új életet, új jövőt.

Mi nyugodtan és bátran léphetünk előre, mert etekintetben a miénk az igazság. Utaink, csak azok, melyeket most választottunk magunknak, úgy érezzük, a leghelyesebbek, mert alulról fölfelé törnek. Az ifjúság nevelése új területeken, Besenyei hagyomány igazi ápolása és fejlesztése, a kulturális élet minden területén való szervezkedés az igazabb magyar élet felé, komoly és határozott tervek és célok a jövő művelődése érdekében, nem látszateredményeket adnak, hanem komoly értékekkel biztatgatnak. Arra kérek minden igazán kulturális érzékkel megáldott embert, hogy a szabolcsi törekvéseinket ne gáncsolni, de előmozdítani igyekezzék. S arra kérem a tagjainkat, hogy ennek a gondolatnak sorában a Besenyei-eszmék reális értelméért harcosokká váljanak. Legyenek ápolói, de legyenek védői is eszméinknek, s hívják fel mindenki figyelmét körünk működésére, áldásos tevékenységére.

Ezekkel a gondolatokkal nyitom meg ezévi munkánkat, s meleg szeretettel köszöntöm mindnyájukat.

Belohorszky Ferenc.

A nyíregyházi Népfőiskolai Tanfolyamról,

melyet február 19—27 közt tartottak meg, legközelebbi számunkban emlékezünk meg. A tanfolyam munkaközössége külön kiadványban számol be részletesen az eredményről.

MAGYAR NÉZŐ

Ez az új rovatunk magábaöleli az időszerű kulturális, irodalmi problémákat, amelyek mai elesettségünkben rajtunk, magyarokon segíthetnek, s rövid írásokban terjeszthetik azt az irodalmi világnézetet, amely minden írásműnél és kulturális problémánál elsősorban nemzeti jelleget és jellemet keres és domborít ki. Amint Bessenyei is Magyar Nézőjében számot vetett kora kulturális, irodalmi állapotával, s röpiratát azért írta, hogy vele a nemzeti nyelvet felkarolja, mi a nemzeti szellem és érzés irodalmi és kulturális felkarolására nyitjuk meg hasábjainkat. A Magyar Néző ör akar lenni: a magyar szellemiségnek és a magyar kulturális sorsproblémáinak öre rövid, néhányszavas cikkeken. Holminkat így teljesen könyvek és kulturális események ismertetésére szorítjuk.

Tanyai népművelés

A Bessenyei Kör irodalmi szakosztályának 1939. év december hó 11-iki ülésén elhangzott felolvasás.

A népművelés seholsem Szézám barlangja, melyben csak a varázsszóra van szükség, hogy a siker rejtekajtója kinyíljen. *A népművelésnek igen sok és igen nehezen nyíló ajtaja van.* Különösen nehezen nyíló ajtaja van tanyahelyen, ahol a régi jó időkben a kultúra felszínen nagyoló ekéje ugyancsak kemény rögöket hagyott hátra s a szellemi élet elvadult talajának mélyebb szántása szükséges.

A tanyai magyarról elmondhatjuk, amit általában a magyar parasztról tartunk: okos, természetes eszű; valóban a világ legkülönb fajtájából való. De a szobatudósok lelkes szólamaait és a kiragadott esetekkel dicsekvők egyoldalú áradozásait nem írhatjuk alá: *a tanyai magyar nagy átlaga maradi*; nem mindig akar tanulni. Akar itt vagy ott, ahol ráébresztették a tanulásra; akar ideig-óráig, amíg ujság ingerével hat a tanulás; s akar ettől vagy attól, akit éppen szeret; — de tanulási vágya nem állandó, nem mindig magából eredő és nem is könnyen fokozható.

A tanyai magyar, mint általában a magyar paraszt, a tett embere. Azt tartja: *beszélni fekve is lehet.* Érdeklő komédia, külső látványosság, csillogó káprázat, ami egyszerű lelkét kielégíti. Érdeklő tánc, dal és multság és minden, ami szórakoztat, de nem oktat. A tanyai magyart gyakran jellemzi valami szolgai érzéketlenségbe süllyedt vágytalanság minden iránt, ami az anyagiakon — kenyéren, fedélen és ruházaton — kívül szükséges.

Vannak a tanyai magyarnak, hogyne volnának — hibái; még eltorzító csúnya tulajdonságai is. De közismert erényeivel szemben *egyetlen hibája sincs, mely szemünkben érthető és szívünk szerint megbocsátható ne volna.* Azok a hibák nemcsak a háború és forradalom vad ösztöneiből kinőtt fattyúhajtások, hanem a háborút megelőző évtizedek mulasztásainak egyenes kinövései is. *S azoknak a hibáknak felelősei a mindenkori tanyai vezetők,* akik lélek nélkül bántak, vagy nem törődtek a néppel. Akik nem tudták vagy nem akarták tudni, hogy *hazája és önmaga ellen vétkes mulasztást követ el, aki a tekintélyében rejlő erkölcsi erőt nem fordítja jobb sorsra érdemes népünk fölemelésére!*

A kommün bukása után föllélegzett tanyai értelmiség kórusban zúgta: nevelni kell, művelni kell a népet, hogy soha többé méregkeverő és tudatlan vezetők önző hatalmának áldozatául ne essék. De aztán a szárnyas idő elvitte a kórus harsány dalát s elvitte a kórus legélesebb torkú tagjait is. *S jött a magyar élet fekete levese: a fekete közöny.* És mi történt? A nyeregből kiütöttek újból nyeregbe ültek; a kényelmükben megzavartak kényelemben nyugodtak. Délceg magyar paripák büszkén verték a port; jó magyar pipák bőven ontották a füstöt...

A kommünnel sok évtizedes mulasztás égette meg lelkünket, mégis hallottunk a népművelésre ilyen hangokat: minek az? A föl nem ismert erkölcsi önzetlenséggel szemben *föllépett a magától értedődőnek vélt önző anyagiasság,* mely ösztönösen juttatott pénzt gyomorra és torokra, ruházatra és minden külső reprezentációra, de ugyanilyen természetes módon húzódott vissza minden kulturális áldozathozataltól, — helyesebben: kötelelességteljesítéstől! Szomorúan tapasztaltuk ezt éppen kulturális gyűjtések alkalmával és éppen a „jómódúak” részéről!

Szörványosan is szomorú tünetként láttuk, hogy akadtak, a nemzeti eszme nagy ébresztőjének — Bessenyeinek — földjén is *akiknek szemében a haza addig terjedt, ameddig anyagi érdekeik határai nyúltak* — s akik az új magyar honfoglalás jövőbe zengő ágyúdörgésére felneszelve, riadtan kaptak — nem föllelkesülő szívükhöz, hanem — megrázkódtatások repedéseitől féltett zsebükhöz... mert nekik ez, csak ez jelentette nyugodt álmuk teljességét és nem — a nemzeti eszme beteljesülése!

... *Elmúlt lidércnyomásként idézem ezt a szellemet, mint a tanyai magyar hibáinak igazi felelősét.* De a jövőre biztató példaként állapíthatom meg, hogy mindig többen akadnak olyan tanyai vezetők, akik a népművelés reájuk háruló felelősségét átérezve, a tanyai tanítóval együtt köteleességszerűen állanak a népművelés élére. *A magam közvetlen környezetében kiemelkedő példaként említhetek minden tanyai földbirtokost.* S hogy valamelyes sikert értünk el a népművelés terén: ez elsősorban annak köszönhető, hogy a jóságos földbirtokos-asszonytól kezdve az utolsó kis ködmönös tanyai magyariig — minden szív együttérzőn dobbant össze!

Ennek az együttérző szellemnek meg volt a maga fejlődési folyamata s megmaradt az elindulásnak népművelési szempontból jellemző története.

Kerek huszonnégy évvel ezelőtt történt behavazott kis tanyámon s annak is kupaktanács tartására alkalmas műhelyében. Ujdonsült fiatal tanítóként álltam öreg, pipázó magyarok között s izgalmas, ősi vitát akartam köztük eldönteni: *mozog-e a föld?! . . .* S mikor már kimerültem, izzadtan befejeztem a tőkével, ököllel és baltával szemléltetett előadást, megmozdult a sarokban a vén számadó gulyás s — miközben kova-szíkrát csiholt a pipa-taplóra — magabízó hangon csak ennyit mondott: „*Ne tessék azt hinni, tanító úr!*” S nyomatékosan hozzátette: „*könyvből való mese a!*”

Elgondolkoztam: ime, Széchenyi örök magyarja! Nem hitte el Széchenyinek sem, nem hiszi el nekem sem, amit az eszével fel nem ér vagy a papja nem mondja neki . . . De a nagy Széchenyi és a kis tanító ugyanazt érezte: *itt tenni kell valamit*. A kis tanító még egyebet is érzett: neki nemcsak a maradi öregekkel, hanem a hatásuk alatt élő gyermekesereggel is el kell hitetnie, hogy „*mégis mozog a föld — és mozognia kell ennek a kis tanyai földnek is!* . . . különben beteljesedik a nagy Széchenyi keserű jóslata: „Elvész a nép, mely tudomány nélkül való!”

Az elmondott esetből világosan láttam: bármit fogok kezdeni: egyedül semmire sem fogok menni. *Tanyai népünknek tekintélyre van szüksége*. Nem is egyre, hanem többre. Hiába: cégér nélkül a jó bor is megecetesedik . . . S féltettem a megecetesedéstől nemcsak jó magam, hanem a jó ügyet is . . .

Kimondtam magamban az apostoli szót: *adjuk meg a népnek, ami a népé!* A komoly érdeklődésűeket komolyságukkal, a gyenge érdeklődésűeket gyengeségüknél fogva lehet és kell megfognom! Aztán a jóság és a szeretet minden huncutságával meg kell nyernem a tekintélyeket is. Hiszen kétségtelen, hogy valami fölemelő erkölcsi erő rejlik abban: „Ni-ni, ez is itt van, az is eljött! Mégis valami ez!” . . .

Mi kis tanyánkon felismertük azt a népművelési alapigazságot: nem elég követelnünk a tanulást, nem elég kívánnunk az önképző munkát: *minden vonatkozásban ki kell elégíteniünk az egyszerű lelkeket*. Ezért gondoskodtunk rádióról és kuglizóról, melyek visszatartják a tanyai fiatalságot a faluzástól, korcsmázástól, esetleg bicskázástól is . . . Ilyen és hasonló célokra fordítjuk a népművelés különben szűkös anyagi lehetőségeit, — hiszen az egyszerű lélek úgy vágyik az élet örömére, mint a fűszál a napfényre!

A tanyai népművelés, bármilyen zárt világnak látszik, *nem egyszer összeütközik a korszellemmel is*. A mai korszellemre pedig jellemző: nemcsak véres és könnyes háborúsdit játszik, hanem állandóan olimpiászra készülődik. Így a három éves tanyai gyermek, — bármennyire távol áll a világversenytől — a hóban is football-mecscset játszik! S a tizenöt éves levante és a negyvenesztendő lövész képes nyolc kilométert gyalogolni, hogya pesti „meccs” rádió-közvetítését meghallgathassa . . . Mindez nem volna éppen baj. A baj inkább az, hogy a *testnevelés* iránt *megnyilvánuló érdeklődés a*

magya túlhajtottságával háttérbe szorítja a lélekművelés fontosabb és előbbreváló ügyét!

Ne értsenek félre: a testnevelés nemzetnevelő jelentőségén rajongva csüngök. A leventeintézménynek önkéntes híve és munkása is vagyok. S ezen felül meggyőződésem, hogy a testnevelésnek a testen keresztül a lélekre is hatása van. De ugyancsak meggyőződésem, hogy a *testnevelésnek és a lélekművelésnek fontosságuk arányában kell érvényesülniök!* Hiszen erre éppen a görögök adtak klasszikus példát, amikor nemcsak testi olimpiászt tartottak, hanem szellemi (drámai) versenyeket is rendeztek!

A mi tanyai leventéink például szokásos téli tanfolyamukat *nemcsak testi, hanem szellemi versennyel is fejezik be.* A versenydíj: egy-egy tanulmányi kiránduláson való ingyenes részvétel s a helyezés sorrendjében nyert több-kevesebb zsebpénz. S csak futólag említet, hogy tanyai leventéimmel már *beutaztuk csonka hazánk minden jellegzetes vidékét* Ungvártól a Balatonig és az Aggteleki-barlangtól Szegedig. S most elhatároztuk, hogy tavaszra okvelen visszavesszük Erdélyt, különben nem lesz — hová kiránduljunk...

Hogy miből biztosítjuk az anyagi fedezetet? A műkedvelői előadásoknak és annak a két-három hold földnek jövedelméből, melyet földbirtokosainktól részes művelésre kértem s melyet a tanuló felnőttek és fiatalok műveltek meg. Ebben a formában érvényesül az az egészséges nevelési elv, hogy *ne helyezkedjünk a sültgalamb-várás kényelmes álláspontjára, hanem a magunk erejéből harcoljuk ki, ami kiharcolható!* Hiszen példaként tanítom: hős finn véreink nemcsak azért tudnak ellenállni a túlnyomó orosz erőnek, mert technikai felkészültséggel is rendelkeznek, hanem azért, mert elszánt turáni lélek csillog a szuronyok hegyén!

A rádió korában ugyancsak természetes, hogy a politika hullámvérései a tanyavilágot sem hagyják érintetlenül. S a romlatlan lelkű tanyai magyar nem egyszer a tévelygések hálójába kerül. Mi a teendők a tévelygésekkel szemben? Apponyi szavait idézem: „*A tévelygések a bennük rejlő igazsági tartalomnál fogva veszélyesek.* Ragadjuk ki ezt az igazsági tartalmat a tévelygők kezéből, érvényesítsük, más nagy igazságokkal egyetemben — s a tévelygések veszélye megszűnik!”

A politika vadösztönöket felkavaró hálójából *a munkával és a munka megszerettetésével ragadhatjuk ki népünket.* Magam több ízben vezettem kosárfonó tanfolyamot. S érdekes tapasztalatként említem: téved az, aki azt hiszi, hogy tanyai magyarjaink csak a hasznot hajtó munkák iránt érdeklődnek. Igaz, hogy szívesen tanulták meg a szőlő- vagy krumpli-kosár készítését. De valamennyinek felragyogott a szeme, amikor szép fehérre hámozott vesszőből díszes szegélyű kar- vagy ruhás-kosarat készített. Igen, mert ez már izlését is izgatja s a maga büszkeségére és házának díszére szívesen és örömmel dolgozott.

Tanyai magyar parasztunk valóban a világ legkülönb fajtájából való. Szereti hazáját és földjét, házát és családját, — mégis szük-

ség van arra, hogy a házszeretet alapján tudatossá tegyük a hazaszeretetet. Szükség van erre, mert a most politikai és hatalmi érvényesülésre törő szovjet oldaláról lépten-nyomon halljuk, hogy a *hazaszeretet és a fajszeretet természetellenes*, mert akadály a az emberiség egy családba olvadásának!

Mindnyájan, akik magyarok vagyunk és szívünkben hordjuk nemzetünk sorsát, oda kell álljunk népünk elé és meg kell magyarázunk: hát természetellenes az, hogy akikkel egy nyelvet beszélünk, akik természetes viszonyba kerülnek velem, közelebb érzem magamhoz, mint azokat, akiknek nyelvét sem értem? Hiszen a sokáig külföldön élő magyar az első magyar szóra sírva fakad?!... Vagy mi fűz engem az én gyermekemhez? Lehet, hogy nem olyan jó, mint a más gyermeke. Lehet; de az én gyermekem, az én véremből való vér, az én húsból való hús! S ha baja van, sírok és jajgatok és azt mondom: Istenem! csak ezt ne! Csak ezt mentsd meg, mert ez az én gyermekem vagy az én feleségem, az én testvérem!

Ezernyi szál köti a magyart a magyarhoz. S az én magyarom, az az én nemzetem, ne álljon közelebb hozzám, mint a világ bármelyik nagy és dicső nemzete?! Ezt már nem lehet magyarázni, csak érezni. Ezt nem lehet tagadni sem, mert tettekben nyilvánul meg. De igenis meg kell magyaráznunk, hogy *nem lehet addig boldog nemzetünk, amíg a legutolsó magyarban is nem él a tudat: a nemzet nem az ő ura, hanem a nemzet ömage; tehát a nemzet haszna saját haszna és gyermekeinek válik javára!*

... S hogy mindez lehet; hogy lehet lélekkel lelket nevelni, annak bizonyosságával mondom el a következő kis történetet:

Fiatal béres szántogatott a tavaszba nyíló mezőn. A vén gulyás legkisebb fia. S miközben ekéje a szántógép után szántatlan maradt dülövéget hasította: egyik kezében az ekeszarva, másik kezében — könyv. *Jókai könyve*... Már vénülő fejjel hozzáléptem s magamhoz ölelve, elmélyült hangon sóhajtottam fel a tavaszodó magyar égre: Olvasd csak, fiam! Nem mese az: „*Mégis mozog a föld!*”

Mozog ez a drága, ez az ősi szabolcsi föld is...

Gábor Kálmán.

Az amerikai angol nyelv

Egy tokiói japán tanár írja a „*Philologische Rundschau*ban”: „Nekünk japán angol-tanároknak, komoly gondot kezd okozni, hogy melyik angol nyelvet tanítsuk, az amerikai-t-e vagy a britet?”

Igen, a probléma kezd aktuálissá válni, nemcsak a távol keleten, ahol a kétféle angol nyelv ütközőpontjában vannak, hanem nálunk is Európában, ahol dacára a brit-angol nyelv geográfiai közelségének, az amerikai angol nyelv is kezd mind általánosabbá válni. Németországban pld. már külön amerikai és brit angol nyelvtanok

kezdenek megjelenni és nem messze az idő, 50—100 év, mikor már nem a brit, de az amerikai angol nyelvet fogják Ázsia és Európa iskoláiban tanítani.

Miben is különbözik ez a két nyelv tulajdonképpen egymástól? A legfeltűnőbb a szó és a hangtanban.

A britek évszázadok óta az előkelő rokon gőgjével viseltetnek az amerikaiakkal szemben, kiknek nemcsak szokásaikat, de beszédjüket sem találják elég előkelőnek, mely állandó viccelődésük középpontja. Találóaan jegyzi meg Mencken, az amerikai Kosztolányi, hogy „bezzeg 1917-ben mint vérrokonainkat üdvözöltek a britek bennünket, mikor a háború mellett döntött Amerika, hogy azután pár év múlva, mikor a háborús adósságokat kezdtük emlegetni, ismét amerikai szörnyekké változunk.”

Az amerikai angol nyelv természetes átalakuláson ment át a századok folyamán, és hogy ma még aránylag olyan kevés különbség van a két nyelv között, az főképp az amerikai felső Tízezernek tulajdonítható. Az angol telepesek más életformák és más klíma alá kerülve új szavakat és új kifejezéseket voltak kénytelenek kovácsolni olyan fogalmakra, melyek Európában teljesen ismeretlenek voltak, viszont a hanghordozásban a klíma gyakorolt döntő befolyást. A „The Bookman” londoni lap, mely különösen ellenséges érzülettel viseltetik az amerikai angolság iránt, írja: „Egy angol utazót ami a legjobban meglepi, mikor Amerikában partra száll, hogy egy nyelvet hall beszélni, mely az övé és mégsem az övé. Idegennek és érthetetlennek érti, mintha az igazi angol nyelv kifigurázása lenne.”

A brit, aki a King's English-t és az Oxford szótárt tartja a helyes angolság mintaképének, már a 18. századtól kezdve ellenséges érzülettel figyeli az óceánon túli angol nyelv idegen talajban való fejlődésének útját, és aggodva tapasztalja nap-nap után a gyűlölt „amerikanizmusok” térfoglalását a szigetországban, mely különösen a hangos filmek óta terjed rohamosan.

Irók, nyelvészek és politikusok nem szűnnek meg az amerikai angol nyelvet pellengérré állítani. Kifogásolják többek között a szerzői és fordítói jogot is, mely szerint, ha egy amerikai kiadó megveszi egy külföldi könyv fordítási jogát és azt kiadja, az élvezhetetlen a brit közönség előtt, viszont Amerikában nem lehet kiadni.

1930-ban Sir A. Knoz a parlamentben azt az indítványt tette, hogy az angol nyelv védelmére korlátozzák az amerikai filmek behozatalát. W. Fowler nyelvész szerint „az amerikanizmusok teljesen idegen szavak, melyhez az angol nyelvnek semmi köze és így is kell velök bánni.”

És mégis ez az amerikai „barbár” nyelv rohamosan terjed. Még ezelőtt 10 évvel a „Daily Telegraph”-ban egy előkelő brit hölgy azt írta, hogy majd elájult, mikor egy szalonban „ókézni” hallott egy másik hölgyet, de még nagyobb volt elszörnyedése, mikor ezt a szót az Oxford szótárban is megtalálta.

H. Mencken az amerikai angol nyelv lelkes propagálója, büszkén írja hatalmas művében „Az amerikai angol nyelv”-ben, hogy „milyen alapon vesse alá magát 125 millió ember 45 millió ember

dialektusának, ha kétharmada egy egynyelvet beszélő népnek azt mondja, hogy „freight-train” és nem „good-train”. Akkor az előbbi a helyes és az utóbbi csak egy tájszólás.

Sok igazság van ebben az amerikai öntudattól dagadó sorokban. Angliában, dacára aránylag nem nagy geográfiai kiterjedésének, az angol nyelv rengeteg tájszólásra oszlik, melyek az érthetlenségig különböznek egymástól. Amerikában, dacára a roppant nagy szélességi és hosszúsági kiterjedésnek, a nyelv sokkal egységesebb, azt lehet mondani, hogy nincs még ország, ahol egy nyelvet egységesebben beszélnének. Egy bostoni munkás San Franciskóban ép oly jól meg tudja magát értetni, mint odahaza.

Ami az amerikai slanget illeti, ez épúgy nem tarozik az előkelő beszéd stílusához. Az amerikai nyelv befolyásolva a bevándorlók nyelvétől is, nap-nap mellett termeli ki magából a neologizmusokat és a slangeket, melyek, ha életképesek, használatban maradnak, vagy rövid szereplés után az ösmeretlenségbe merülnek vissza. Ezeknek a használata nagy óvatosságot igényel és jobb társaságban csak a teljes polgárjogot nyert slangszavak használata ajánlatos.

Még az amerikai helyesírásról kell megemlékezni, mely dacára Th. Rooseveltt 1906-i kísérletének, amikor a „Helyesírás egyszerűsítésére alakult tanács” kezdeményezésére 300 szónak a helyesírási egyszerűsítését mondták ki, sikertelenséggel végződött.

Ha tekintetbe vesszük, hogy a mai angol helyesírás még Chaucer idejéből származik és amelynek 8 magas hangzóját dr. Kennedy neves angol nyelvész szerint 66-féleképpen ejtik ki és nincs az ábc-jének egyetlen betűje, melyet 5—6-féleképpen ne ejtenének ki, viszont vannak betűi, melyeket nem ejtenek ki egyes szavakban, úgy igazán reformra szorul az angol orthographia. Ugy a brit, mint a kanadai ujságoknál egy mozgalom látszik erőre kapni, mely hajlik a már eddig is hallgatólagosan elfogadott amerikai helyesírás felé. Ilyenek az „our” végződés helyett az „or” mint „honor”.

Hogy mit hoz a jövő, mely nyelv lesz győztes, azt még nem lehet tudni. Mindenesetre az amerikai angolnak nagyobb esélyei vannak. Nálunk a zsidótörvénnyel kapcsolatos esetleges nagyobb mérvű kivándorlás esetén, tekintve, hogy csupa intellektuális egyénekről lenne szó, föltétlenül az amerikai angol fog előretörni, már csak a hazaküldött sok ujság és könyv révén is az itthon maradt hozzátartozóknak. Különben ez a kihatás már ma is tapasztalható.

De akkor fog igazán győzni, ha a pesti kirakatokban az lesz kiírva: „American spoken here”. Ehhez pedig főkellék, hogy minél előbb béke legyen.

Péchy Sándor.

Róna Miklós fotóművész

Munkái elismertek. Gyermekképei ötletesek.

Telefon 456.

Zrinyi Ilona-utca 5.

Telefon 456.

Kodolányi János: Végrendelet

(Bemutatta 1939. október havában a bpesti Belvárosi Színház.)

Itt, ezen a helyen magyar színdarabról megemlékezni, kívált olyanról, mit Budapesten mutattak be, — különös és szokatlannak tűnik. Egészen sajátos értelme van annak, hogy Kodolányi János darabjáról szólunk. Kodolányi János Végrendelet c. drámája három szempontból újszerű jelenség a magyar drámairodalomban: 1. problémájában egész új útra lép, 2. szerkesztésében széttöri a drámai keretek eddigi szokványosságát, 3. hatásában egész ellentétes felfogásokat alakít ki a közönségben.

A magyar drámaírás megszokta az utóbbi 30 esztendőben, hogy teljesen problémánélküli legyen. A világháborút megelőző társadalmi drámák kétségkívül sok társadalmi problémát öleltek fel, s főképp a franciák mutatkoztak ezen a téren elsősorban jelentőseknek. Ezekből a társadalmi problémákból a magyar színpadi műveknek nem sok jutott. Két egyéniség jellemzi a magyar drámát ekkor nálunk: Herczeg Ferenc és Molnár Ferenc. Mindkettő a milleneumi nemzedék gyermeke, darabjaik is, ezeknek az időknek szimbólumai. Gondoljunk csak arra, hogy a Gyurkovics leányok, Az ördög, Uri dívat milyen eszközökkel igyekeztek a közönséget szórakoztatni. Vagy a társadalmi életünk teljes léhaságát vagy az erkölcstelenségnek egyéni „diadalát” mutatták meg, s arattak vele nagy sikereket, s akarva-akaratlanul alakították a közönség ízlését, gondolkozásmódját, irányították abba az útvesztőbe, melynek végén rettenetes lejtő meredt egyén és közösség elé, s vált romboló lelki erejűvé. A rettenetes megrázkódtatást hozó háború után ez az irány drámairodalmunkban sem változott meg: ellenkezőleg! A csonkaország irodalmának süllyedése eszmében, gondolatban, felfogásban, kétségkívül a drámaírásban mutatkozott meg a legjobban. Gombamódra keletkeztek azok a léhaszellemű darabok, melyek kasszasikereket hoztak, felburjánózták az emberekben a legaljasabb ösztönöket, s melyeknek legjellemzőbb alkotása ismét Molnár Ferenchez fűződik: Az Égi és földi szerelem már legbensőbb vallásos érzelmeinket sem hagyta békén, s a keresztyéni érzést súlyosan megsértette, a Vörös malom pedig ideológiájával egészen közeljárt ahhoz, hogy felfordítsa bennünk azt a harmóniát, amely az élet céljai, küzdelmei közepette a lélek nyugalalmát szerezte meg nekünk. Ez a tobzódás az egyéni problémátlanságban és hatásvadászatban rövidesen azt idézte elő, hogyha író, szerző vissza mert fordulni a nemzeti élethez, a közösség új kérdéseire, a közönség néhány előadás után halálra ítélte darabját, ha már nem kapott eleve kosarat az igazgatóktól. Harsányi Kálmán mély darabjai a legjobban igazolják ezt a tényt. Herczeg Ferencnek kellett lenni ahhoz, hogy a nagy magyar sorsproblémát — úgy ahogy! — a közönség megértse, elfogadja a színpadon is. Nem is beszélünk arról, hogy az operettírás és könnyű fajsúlyú vígjátékok terén olyan szaporaság mutatkozott, mely önmagában is rámutatott

a korszak drámai értéktelenségére. Ha akadt egy Zilahy-darab vagy egy Surányi-dráma, ezek a maguk értékességében nem tudták sohasem feledtetni azt a rettenetes ámokfutást, mely a közönség körében ment végbe a léha darabok élvezeténél.

De ne legyünk igazságtalanok! Ezek a könnyű fajsúlyú darabok, mivel szerzőik mindig csak hatásra törtek és sikereket akartak elérni, egyetlen szempontból igen jelentősek voltak: a színpadfejlődést illetőleg. Technikailag mi olyan haladást tapasztalunk az utolsó 20 év alatt a drámairodalomban, mely hosszú évtizedek munkájával érhető csak el. Molnár, Herczegtől az utolsó 20 év selejtes darabjain keresztül, óriási haladás tapasztalható kivitelezés, rendezés-technikai szempontból. S aki pusztán ebből a szempontból nézi a fejlődést, az igen jelentősnek fogja beállítani ezt a kort is irodalmunkban.

Kodolányi János Végrendelete szakít teljesen a mult hagyományával, s egyetlen hagyományra helyezkedik: a magyar föld és lélek hagyományára. Már előző darabjában is Kodolányi János a magyar föld szeretetéből indult ki, s annak legnagyobb problémái egyikére: az egykére, a föld pusztulására mutatott rá. Megrázó színekkel, mélységes képekkel és lelkiségekkel világított bele az ismeretlen lélekbe: a magyar paraszt lelkébe, annak a léleknek mélyén rejtőző igazi földszeretetre. Ebben a darabjában új színekkel dolgozik: arra mutat rá, milyenek lesznek ezek a parasztok, ha elszakadnak a földtől, s elszakadnak a magtól, s úrrá akarnak lenni. Úrrá nem is tudtak még lenni, csak vagyonosabbak lettek, de elvesztették lelkük igazi felét is, mely a földhöz, s mindahhoz rögzítette őket, ami ezzel kapcsolatos. Urak sem lettek, s elszakadva a földtől elvesztették szívük jóságát is, a legnagyobb lelkierejüket. — Akaratlanul sodródhatnak tehát a megsemmisülés felé.

Ezt a problémát az író a következő történetben foglalja össze: A gazdag paraszt leesett italosan a padlásról, összezúzta magát, haldoklik. Három leánya van: kettő közülök elszakadt a földtől. Az egyik a falubeli kovácsné lett, a másik a falusi fűszerkereskedő felesége. A harmadik megmaradt az ősi rögnél, paraszt maradt, s a másik kettő most a halálos vívódás idején azon mesterkedik máris, hogy kisémmizze a legfiatalabbat jussából. Ugy érzik, hogy teljesen jogos ez, mert a legkisebb napszámos felesége lett, s így jussra joga nem lehet! A terv sikerül, mert az öreg parasztot leitatják, s aláíratták vele a falu egész „műveltségének” jelenlétében a végrendeletet. A végrendeletből kihagyott leány pert indít, de a törvényszéki tárgyaláson mindenki a végrendelet mellett vall, sőt anyja meg is esküszik hamisan, s a végrendelet érvényben marad. De az öregasszonyt, aki — természetesen — „igazhitű”, lelkiismeretfurdalás gyötri, jóvá akarja tenni vétkét, s szét akarja osztani holmiját a szegények közt. De két lánya és vejei megakadályozzák tettében, s akkor az öregasszony csakhogy szabaduljon vétkétől, vallani akar újra, be akarja vallani, hogy hamisan esküdött, s ezzel az összes tanukról is lerántaná a leplet. Leánya, aki a kovács felesége, erre, csakhogy a szegénytől meneküljenek, meg akarja mérgezni az öregasszonyt, a

tulajdon édesanyját, de ez nem sikerülhet. Az anyja észreveszi a merget, s most már a leány roppan össze. Ekkor lép be búcsúzásra a kitagadott asszony gyermekeivel, urával, mert el akarják hagyni a falut. A kovácsné-leány kapaszkodik beléjük, mert ők az egyetlen élet, vezeklési lehetőség, ha ők ittmaradnak, talán még megmenekülhetnek a büntől is, a bűnhődéstől is, s levezkelhetik a nagy bűnt, a hamis esküt, a gyilkos szándékot...

Ezt a mondanavalót Kodolányi János úgy tárja elénk, hogy vele széttöri a drámának azt a hagyományos keretét, mely eleddig uralkodó volt nálunk is. Nemcsak probléma szempontjából ad újat, de szerkesztésében is. A Földindulás egyik főhibáját abban éreztük, hogy az utolsó felvonást Kodolányi a színpad és közönség számára írta, valóban azért, mert eredeti elgondolásban másmilyen volt. Itt méginkább azt látjuk, hogy az élethez tormálta a drámai kereteket, nem pedig a drámához az életet. Különösen jól látszik ez akkor, ha a személyek jellemébe tekintünk. Minden alakja élő és tökéletes emberi alak. Jellemzésében a belső feszítő erő az uralkodó vonás, ami a benyomásokat élénkebbé, lenyűgözővé teszi. Nincs mondata, mely ne érzékeltetné azt a belső feszítő erőt, melynek minden vonása hozzátapad a cselekményhez is, de meg a szereplők, alakok jellemét is mélységesen megvilágítja. S ez a feszültség alakítja ki benne a drámai vonalat is, mely kétségkívül egész szokatlan és egész különös stílust szemléltet.

Az író kétségkívül a valót adja, a valót a maga nyersségében. És ebben nincs semmi díszonáns hang. A tanítás is ebből a valószínűsügből emelkedik ki: aki elhagyja azt az életformát, amelybe belevaló, az elpusztul. Mindenki számára el van rendelve egy bizonyos életforma, s ebben kell kötelességét teljesítenie. Ez a forma nem osztály és nem vagyon kérdése, erkölcsi erő ez az életforma, mely több mint tisztesség, becsület, önmagában véve: *küzdő szeretet!*

Érdekes, hogy ez a rendkívüli hatású és erejű színmű a közönségben teljesen ellentétes hatásokat vált ki. Már a bemutatón is érezni lehetett, hogy a közönség egy része nem érti a darabot, az értelmetlen és oktalan nevetésével Budapest közönsége épolyműveletlen maradt Kodolányi darabjának megértésénél, mint a Földindulásnál Nyiregyházáé. Egy-egy népi kifejezés elég volt, nem is kellett annak talán középosztály-értelemben „durvának” lenni, hogy kacajra fakadjon 20—30 ember a kis színházban, nyilván az állnépszínművek és divatos, rádió által is terjesztett operettizlés hatásaként. S mikor másnap kezembe vettem az ujságokat, hogy a kritikákat elolvassam, akkor le kellett csalódnva tenni az ujságok nagyrészét, mert egy sem értette meg igazán a darabot, s mindegyik a „drámai szabályok” konzervativságával kezelte Kodolányi színművét. A legtöbbnek az volt a kifogása, hogy az életnek nem csúnya, értelmes oldalait kell elénk vetíteni, hanem szépségeit. Ez a valamikor klasszikusnak beillő felfogás ma már nagyon is túlhaladott. A drámai kereteket nem egy színműírónak sikerült megbontania, Németh László, Kós Károly és Kodolányi megmutatták erre az utat. Hisszük, hogy a közönség meg is érti majd rövidesen ezt az irányt is.

Idő kell hozzá, mint mindig ahhoz, mikor javítani kell, s elrontott utakat egyenesre igazgatni.

Annak a felfogásnak kell igazat adni, mely ma még igen erőltetnek látszik *menyiségileg*, de nem *minőségileg*! Ez a vélemény pedig Kodolányiban magyar problémákat a színpadra vivő, erőteljes, drámai készségben tökéletes, a valósághoz és élethez híven ragaszkodó író lát, aki nem azért ül le íróasztalához, hogy most drámát írjon adott recept szerint, hanem az élet, a magyar közösség problémái húzzák őt oda, s mondanivalóját úgy adja elénk, hogy abban minden az egészet, s az egész is egyet szolgál: a magyar fajta legértékesebb rétegének, a földhözragadt népnek sorskérdéseit. Ezért élmény, nagy élmény, s különös élmény is Kodolányi Végrendelete.

H O L M I

CSUKA ZOLTÁN:
SÖTÉT IDŐK ARNYÉKÁBAN.

(Budapest, Láthatár kiadása, 1939.)

„Némulj el, költő, mert a földön szerte reád lesnek a véres kőpadok, s hazugságokért miért a vértanúság, s a süketeknek miért a dalok?

Szerte a földön más dalok esfráznak, a halál ugat szörny-szímfóniát, tört össze lantod, hagyjad, hadd ugasson, a hallgatás lesz a te glóriád.

Ha van hited még s tiszta álmaidról gúnyos röhejben szólnod sem lehet, nyomjon agyod a némaság sziklája, ne szólj, inkább harapd el nyelvedet!...”

Szörnyű látomás: — költő, hallgass el, az emberi butaság és gonoszság oly nagy, hogy úgyse hallgat meg senki. Korunk érző és mélyen látó költőjének szörnyű látomása. Lehangol és lever. úgy érezzük: mocsár fenekére értünk és nincs belőle kiút. S még sínes így. A vesztébe rohanó emberáradat közepén ott áll a költő, tisztán és meg nem történ, s ha nem is tud odakiáltani a tömegnek, mert nem hallják meg szavát, megáll rendületlenül és úgy hirdeti a hitet: a szépségben, a tisztaságban. Kétségbeejt, hogy más, mint a mai ember:

„Krisztust hazudók közt Krisztushoz tapadok, tudom, tudom, hogy korszerűtlen vagyok . . .”

s mégis hisz, mégis ellenáll, férfias elszántsággal mondja ki a végső következtetést:

„... . . . én minden hazugságot hittelt magtagadok, tudom, rám az égből tiszta napfény ragyog, érettem lobognak az örök csillagok s mindéig korszerű mégis csak én vagyok.”

Megrázó a kép, amellyel a „Sötét Idők árnyékában” c. versében mánk hazug, hízelgő, gyilkos világot festi. Undorral mondja: „... . . ez a világ itten nem az én hazám és nem az én világom . . .”; — az ő világa a valóban érző, örök emberé. A csöndesen pihenő mezők, ártatlan kislányok örök ifjúsága, édesapja töretlen munkája; — meg tudja találni a boldogságot a mában is, sőt: megtalálja az élet értelmét is.

Csuka Zoltánt a nagyközönség úgy ismeri, mint a kisebbségi sorsban élő magyarság harcosát. A költő Csuka Zoltán elárulja: mi indította erre a haragra. Vergődve, a tér és idő kegyetlenségétől sujtva tér vissza szülővárosába:

„Igaz tehát: nincs, nincsen visszatérés, más vagy te már és más lettem én is, csak ereimben zeng rólad a vér és köveid mélyén élek mégis s a régi, régi kép is . . .“

Elszakadt szülőföldjétől, de a lelke mélyén folytatja a kisebbségi küzdelmet, szervezéssel, tollal: a költő tollával. Kisebbségben érzi magát tiszta idealizmusával, de a kisebbségi sors rászoktatta, hogy a hangyamunkában, az örök célos küzdelemben megtalálja az élet értelmét. S a küzdele egyszer csak meghozza gyümölcsét: megfogytakozott a szamosújvári hívek száma, de az Ur teste reményt csillogtat.

Nem, nem borulató költő Csuka Zoltán. Csak: — költő, vérbeli költő, aki nem programot ad, nem szónokol, — hanem hittel írja meg mindazt, amit érez. Épen ezért nem követ költői irányokat, sokkal őszintébb, semhogy ebben a kérdésben is merev programja legyen. Nem mesterkeltt fornaművész: verselése épen ezért természetes. Ugy érezzük: csöndesen, szerényen, mégis: hittel mondja el nekünk a magáét. Nem, rosszul fejeztem ki magam: *vetünk* mondja.

Sziklay László.

**NEMEDY GYULA: „EMBEREK, ÉN MÁR OLY RÉGEN REPÜLÖK!
(Örök mécses)**

Budapest, 1938.

A mondás akarása és a mondás természetessége között, (ha a „mondáson“ egyben a „kifejezést“ is értjük), majdnem hogy anyai az út, mint Nyiregyháza és Debrecen között, mit ugyan vonaton egy óra alatt megtesz az ember, de a gyalogosnak egy félnapi fáradozásba kerül. Valahogy így érzem én Némegy Gyulát a mondás karisában. Nincs meg benne a kettő párhuzama. A másik mindig utánakullog, bizony néha egy „félnapi“ kóséssel.

A vers — saját szavaival — „élet, üdítő, megrázó, vigasztaló, aminek ütemében a menynek hívő sejtése dobol“. Ezt a „sejtést“ keresi, kutatja a költő. Szárnyakat érez és repül:

„Vissza se jövök én talán soha
Börtön már nekem lent a föld pora.“

Es minket is repülésre hív, önzetlen repülésre. Ne csak a testünket, hanem lelkünket és jószágunkat is vigyük magunkkal. Azonban nem tud meggyőzni

és magával ragadni. Legőszintébb hangja elvesztett lánya siratásakor szólal meg . . .

„Pihenj-pihenj az égbe, fenn
A csillagnyoszolyán,
Tejútton vigye lépteid
Az égi kis topán . . .“

De amit mond, azt sosem tudja csúcsosodásra vinni. És ez az erőtlenség Némédynél. Beszél Szeged nagyjairól, magyar tájairól, táncról, falvakról, utazásairól stb., de mindig megtorpanva, lehangorolva, ellaposítva. Megkettőzi ezt rimelnek erős műhelyszaga. Pld. egy helyen a Velencei Baedekerben:

„Magyar festő kerüljod e helyet,
Magyar emléket szívéd eltemet.
Fogadd tanácsom. — nagyszerő adat:
Ne egyel itten sohase halat.“

A „Magyar Faluért“ c. ciklusban úgy énekel, mintha rossz szemmel néző a falu előretörését:

„Zsaluk mögött nem lakik szerelem,
A faluban már sok hűn megterem.
A falu most már városbátörő.
A faluban van mostan a jövő.“

A közhelyek kerülésére sem ügyel. A „keményre“-re természetes, hogy „remény“ a ríme, s a kenyér sem lehet más, mint „barna, ropogós“. Stílusa nemegyszer Szaboleska Mihályra emlékeztet, próbálkozik egy-két szabadverssel is.

Olyan versek ezek, amelyeket az ember elolvas, de utána az ember nem érez semmi kényszert, hogy elővegye újra, meg újra. A kötet külső kiállítása nagyon szép, megnyerő. Sok esinos fametszet, illusztráció van benne Bordás Ferenc, Budai György, Drabos Iván, Kopasz Márta, Vadász Endre, és W. Wimmer Huberttől. Közülük Rudai és Vadászó a legsikerültebbek. A kötet Officina kiadásában jelent meg, a Felvidék felszabadulásának hónapjában.

Aradvári László.

*A Királyi Magyar Egyletmi
Nyomda kiadásában jelent meg*

**DR. SIKLÓSSY LÁSZLÓNAK
AZ ORSZÁGGYÜLÉSI BESZÉD
UTJA**

önmű könyve, amely a Képviselőház elnökségétől kapott megbízás értelmében

feldolgozza tudományos alapon a parlamenti sajtónyilvánosság történetét. Siklóssyt gazdag tudása és nemzetközi látóköre hivatottá tették arra, hogy ezt a monográfiának induló művet széles történeti távlatokba illessze be és azt keresse, miként fonódik össze a magyar művelődés útja ezzel a voltaképpen szakmai történettel. Amíg az színtézisét kereste és sokkal többet érdekes részletek gazdag tömegét kutatva fel, addig valójában a dolgok adott kötetében, mint azt címében sejtette.

Siklóssy megfejtí az első országgyűlési jegyzőkönyv problémáját, részletezi a királyi kancellária és királyi tábla szerepét a zajló országgyűlések tárgyalási anyagának megörökítésében, rendet szab a régi diáriumokban és adja az országgyűlési napló teljes történetét. Politikai történelem, művelődéstörténet és irodalomtörténet szintézisébe olvad fel az első pillanatra szűrkének tűnő szakzempont, amelyből a könyv kilindult: az országgyűlési beszéd útja a szónoktól a gyorsíró és hírlapsajtón át a nagyközönségig.

Nevek, történelmi alakok, amelyek egy-egy olvasmányok, vagy tanulmányok alapján csak homályosan éltek emlékezetünkben, e könyv lapjairól új megvilágítást kapnak. Bemutatja Alberiket, Kálmán király országos tanácskozásainak megörökítőjét, elénk állítja a XVIII. századi Kolinovics Gábor, olvasunk Sándor főherceg nádorról, a vita-íróról s a múlt század elejének gyorsírási rendszeralapítójáról. Eddig ismeretlen utakon közelítjük meg a Wesselényiek harcain, Kölcsey lelkes fárdozásait, Hajnik Károly sziszifuszi munkásságát. Nagy idők új hőseivel ismerkedünk meg: Dobrossy Istvánnal, Petőfi barátjával; Stuller Ferencel, Kossuth titkárával; Poméry Jánossal, Deák Ferenc gyorsíróinak sajtóirodájával és számos érdekes közéleti ember után Farho Henrikkel, az újszerű országgyűlési sajtónyilvánosság hőseivel. Az olvasók érdekfeszítő olvasmányt találnak Siklóssy könyvében, amely epódus beszámol a parlamenti élet drámai mozzanatairól, mint a hírlapsajtó élet hőven termő humoráról.

Rendkívül gazdag facsimile és fotóanyag díszíti ezt a hazai irodalmunkban egyedülálló, kitűnő monografiát.

MARÓTHY JENŐ:
FELVIDÉKI FALEVELEK.

(Kirdlyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadása. 251 lap.)

Két éve már, hogy eltávozott az élk sorából Maróthy Jenő, ez a kitűnő tollú elbeszélő. A magyar olvasóközönség még jól emlékszik nevére, tragikus hirtelenséggel bekövetkezett halála egyik legkedvesebb novellistájától, a magyar irodalmat pedig egyik legnemzetibb értékű írójától fosztotta meg. A Felvidéki falevelekben legszebb novelláit gyűjtötte össze a kiadó. A könyv a Felvidék rabságában töltött húsz esztendejének fájdalmas emléke, a felámadásba vetett hit gyönyörű megnyilatkozása. Maróthy életsemlektől távolállottak a komor színek, borús hangulatok. A lélekbiztató mosolya, hmvas derűje, „A jó palócok” és a „Tót atyafiak” világa telti a novelláit. Izes magyar nyelve magával ragadó stílusa, lendületes mesélőkedve és gyöngyöző hómora legnagyobb magyar elbeszélőnk, Mikszáth Kálmán legszebb novelláit juttatja az olvasó eszébe. Az elszakított Felvidék bánata és hómora, városainak és falvainak csodálatos hangulata, a felvidéki ember üde lelki-világa árad soraiából. Egy egészséges és derős frólélek meleg, mély tónusú megnyilatkozása. A kemény felvidéki rabság megpróbáltatásai mellett megszólaltatta a törhetetlen örök magyar lelket, mely sziklaszilárdan hitte a felszabadulást, egy pillanatig se gondolt a cseh uralom tartósságára, magyar maradt az elnyomatás legkeserűbb óráiban is. Nagyszerűen meglátott, az életől ellesett alakok vonulnak el az olvasó szeme előtt: kis emberek, az idegen uralom jármát nyögő tanítók, falusi iparosok, parasztok. Gazdagon árad az elbeszélésekből a mondanivaló, a cselekmény fordulatos és ötletes; valamennyit bearanyozza Maróthy szívvel meleg hómora.

A posthumus novellás kötetnek maradandó értéke a magyar irodalomnak. Író ritkán hagy szebbet, nemesebbet hátra nemzetének hazynatékul, mint Maróthy ebben az elbeszélő kötetben.

MEZEY ISTVÁN: AZ IGAZI JAPAN.

(A Magyar-Nippon Társaság kiadása.)

A könyv szerzője, a Magyar-Nippon Társaság ügyvezető alelnöke, a tokiói

Szenshu Egyetem tiszteletbeli tanára, hosszú időt töltött keleten, hogy tanulmányozza a Japán-Kínai konfliktus hátterét, titkos mozgató erőit, ápolja és elmélyítse Japánnal való kulturális kapcsolatunkat. A japán vezérkar meghívására bentazta Mandzsukuót, a világ legfiatalabb, de erőteljes duzzadó császárságát, bejárta a japán-kínai harctereket és Szuiyanban meglátogatta Teh-Wan herceget, Dzsingisz-kán egyenes leszármazottját, az új Mongolia uralkodóját. Beszámolójában élénk tárja a forrongó kelet színes képét, megismeret a japán ember lelkialkatával és összegyűjti mindazokat az emlékeket, múzeumokban és levéltárakban fellelhető kultúrdokumentumokat, melyek hazánkat Japánnal összeközzik. A távol Kelet izgató, sok fantáziával megrajzolt képe helyett, ebben a könyvben az irtózatos erővel épülő, magas kultúrájú földrész roppant fejlődésének és óriási dinamizmusának leírását kapjuk. A modern Japán lenyűgöző bemutatása nemes és figyelemreméltó példa a magyarságnak, — ezt kapjuk ebből a könyvből.

A lelkiismeretes tudós alaposága és a riportter mindenre kiterjedő figyelme, szellemi rugékonysága párosul ebben a nagyszerű könyvben, mely messze túlszárnyalja az útleírások átlagos színvonalát. A munkát 24 pompás képes tábla illusztrálja.

A BESSENYEI KÖR ALLAMILAG ENGEDÉLYEZETT ZENEISKOLÁJA.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr szeptember hó 27-én kelt 19.281-III. számú rendeletével megengedte a Beszenyei Kör régóta tervezett zeneiskolájának felállítását és megnyitását. Dacára, hogy az engedély ily későn érkezett, az iskola már okt. 5-én meg is kezdte működését. Tanszakok egyelőre zongora és hegedű. A zongorát Galánffy Lajos és Beszenyei Erzsébet zeneműv. főisk. végzett okl. zeneitanárok, a hegedűt (ha kellő számú jelentkező lesz) Timáry Mária zeneműv. főiskolát végzett okl. zeneitanárnő, a zeneszerzést s kötelező elméleti tárgyakat Vikár Sándor zeneműv. főiskolát végzett okl. zeneszerző, a Kálvineum tanfőnököképző tanára, a zeneiskola igazgatója látja el. Ugyancsak ő vezeti a zenei előkészítő (zenei óvoda) tanfolyamot, hova kb. 5-től 10 éves korú gyermekek vétetnek fel, akik még hangszeres zenét nem tanultak s játé-

kos és mégis alapos hallás és ritmusképzést kapnak, mielőtt a hangszeres tanszakra mennek.

A hangszeres tanszakon havi 12 P. a tagdíj, a zenei előkészítő tanfolyamon havi 5 P. Mellékdíjak (beiratás stb.) nincsenek.

A zeneiskolát végzők zeneiskolai bizonyítványt kapnak, vagy felelősséggel vizsgálhatnak le a Zeneművészeti Főiskolán. A zeneiskolának helyiségeket egyelőre a Kálvineum tanfőnököképző intézet adott. Érdeklődőknek s a zeneiskolába beiratkozónak készséggel ad felvilágosítást a zeneiskola igazgatója (Uj-u. 12. sz., vagy Kálvineum tanfőnököképző intézetben.)

A NYIREGYHAZI NÉPSZERŰ FŐISKOLAI TANFOLYAM ÉVI MUNKATERVE.

Előadások az állami Tanítóképző-intézet dísztermében (Széchenyi-át 6) minden csütörtökön délután 5 és 6 órakor. Belépés díjtalan.

November 16-án: 5 órakor: Szohor Pál jogtanácsos megnyitót mond. Szohor Pál polgármester: A nyiregyházi bokorbérlet.

6 órakor: Dr. Dudás Miklós: hajdudorogi gör. kat. megyés püspök: Hit és tudomány.

November 23-án: 5 órakor: Dr. Varga Károly a nagykállói áll. gimn. tanára: Krúdy Gyula (bemutatóssokkal).

6 órakor: Ambrózy Géza, ev. leánygimn. tanára: Az időjárás.

November 30-án: 5 órakor: Bársony Sándor, a m. kir. áll. tanfőnököképző tanára: Élményeim Svédországban, Dániaiban nemzetközi Sing ünnepségekkel kapcsolatban (vetítettképekkel).

6 órakor: Dr. Mérei Ferenc keresk. isk. tanár: Hogyan alakulnak az árak.

December 7-én: 5 órakor: Tűróczy Zoltán. Hiszai evang. püspök: Finnrokonosság. (2 óras előadás.)

December 14-én: 5 órakor: Kalló Sándor dr. vármegyei tisztii orvos: A zöldbekereszes mozgalom.

6 órakor: dr. Schärbert Armin, a Kossuth-gimn. tanára: A népművelés nemzeti jelentősége (vetített képekkel.)

Január 11-én: 5 órakor: dr. Sziklai László, a Kossuth-gimn. tanára: A XIX. századvégi társadalom.

6 órakor: Dr. Nuárády Mihály, a Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagja: A Rétköz szellemi néprajza (vetített képekkel.)

Mérei Ferenc

Január 18-án: 5 óraker: *Boross Géza*, a Kálvineum Tanítónőképző tanára: A modern művész képlátása (ve-tített képekkel.)

6 óraker: *dr. Vernes Gyula* ügyvéd, várm. tb. főügyész: A jogrend átala-kulása a Harmadik Birodalomban.

Január 25-én: 5 óraker: *dr. Marsó József*, a városi keresk. iskola tanára: Pillantás a lélek mélységeibe.

6 óraker: *dr. Korompay Károly*, igazgató-főorvos: Szabolcs népbeteg-ségei.

Február 1-én: 5 óraker: *Nagyváthy József*, ref. lelkész: Kültérületi sze-génygondozás.

6 óraker: *Porzso István*, a Kálvi-neum Tanítónőképző igazgatója: Mi-lyen legyen az új magyar iskola?

Február 8-án: 5 óraker: *Szohor Pálné*, a nyiregyházi Jótékony Nőeg-ylet elnöke: A nő szerepe a szociális munkában.

6 óraker: *Molnár Rózsa*, ev. leány-gimn. tanárnő: Taormina. (Művészet-történeti előadás, vetített képekkel.)

Február 15-én: 5 óraker: *dr. Vác Elemér*, vármegyei főlevéltáros: Sza-bolcs társadalomrajza.

6 óraker: *Tóth József dr.*, a kisvár-dai áll. gimn. igazgatója: A kisvárdai vár.

Február 22-én: 5 óraker: *Z. Szalay Pál*, városi polgári fiúiskolai tanár: A magyar nép széperzéke és művészkedő hajlama (vetített képekkel.)

6 óraker: *Kiss József*, tanügyi főta-nácsos, a debreceni tankerület főigaz-gatója: A magyar nevelés, mint ma-gyar sorskérdés.

Február 29-én: 5 óraker: *Bolváry Zoltán*, áll. tanítóképző tanára: Csaj-kovszkij, az orosz Beethoven (születé-sének százéves fordulója alkalmából. Zenei bemutatásokkal, 2 óras előadás.)

Március 7-én: 5 óraker: *Kiss Lajos*, áll. tanítóképző tanára: A gyermek gondolkodásának fejlődése.

6 óraker: *Aradvári Béla*, áll. tanító-képző tanára: Románia irredentája Erdélyért.

Március 14-én: 5 óraker: Zárőnnep-ély a Városi Színházban. Az ünnepély keretében *Vikár Sándor*, zeneiskolai igazgató, a Kálvineum tanítónőképző tanára előadást tart: A szabadságharc zenéje. (Zenei bemutatásokkal.)

400-ZAL HALADJA MEG A BUDA-PESTI NEMZETKÖZI VÁSÁR JELENTKEZŐINEK SZÁMA A TAVALYIT.

Annak a békés gazdasági munkának, amely Magyarországon a rendkívüli viszonyok dacára fokozott mértékben folyik, legmegbízhatóbb fokmérője a kiállítók nagyszámú jelentkezése a Bu-dapesti Nemzetközi Vásárra. Február 5-i-g a tavalyi 783 kiállítóval szemben, kb. 1200 kiállító jelentkezett az április 26-tól, május 6-ig tartandó vásárra. A kiállítók által eddig lefoglalt terület a tavalyi 11.600 négyzetméterrel szemben 15.800 négyzetmétert tesz ki.

FEBRUÁR 1-ÉN JAR LE A BUDA-PESTI NEMZETKÖZI VÁSÁR JELENTKEZÉSI TERMINUSA.

Az április 26-án megnyiló Budapesti Nemzetközi Vásár jelentkezési termi-nusa február 15-én lejár. Ezen az idő-ponton túl a beérkező jelentkezések már csak a rendelkezésre álló hely ará-nyában vétetnek figyelembe. A vásár vezetőségnek jogában áll, a február 15. után beérkezett jelentkezéseknél 20 százalék pótdíjat felszámítani.

SENZACIÓSNAK IGERKEZIK A BUDAPESTI NEMZETKÖZI VÁSÁR ELEKTROTECHNIKAI CSOPORTJA.

Az április 26-tól május 6-ig megtar-tandó Budapesti Nemzetközi Vásár Elektrotechnikai csoportja keretében a legmodernebb villamosági berendezé-sek kerülnek bemutatásra. Különösen kiemelkedő része lesz ennek a csoport-nak a rádiókiállítás, amely a Morse-jeleket leadó drótnélküli távirókészül-éktől a legkülönbözőbb világvevő rádió-kon keresztül a legújabb repülőgépirá-nyításig a drótnélküli elektromos hul-lámok minden eddig ismeretes felhaszná-lási lehetőségét be fogja mutatni. Az elektrotechnikai csoport másik érdekese-sége lesz az automata-pavillon, ahol az elektromos gombnyomásra működő minden fajtájú automatakészülékek so-rakoznak fel. Itt láthatja majd a kö-zönség többek között azt is, hogy mi-lyen kapcsolási technikával működik az automata telefon.

2.
← av/marc / av.

**EGY HÓNAPIG ÉRVÉNYESEK
A MAGYAR VONALAKON
A BUDAPESTI NEMZETKÖZI
VÁSÁR UTÁZÁSI KEDVEZMÉNYEI.**

A Budapesti Nemzetközi Vásár utazási igazolványai ez évben is nagyarányú utazási kedvezményekre jogosítanak nemcsak Magyarországon, hanem Európa úgyszólván összes államaiban. Magyarországon a kedvezmény úgy az oda- mint a visszautazásnál 50 százalékos. A kedvezmények érvénye belföldiek számára a Budapestre utazásnál április 20-tól május 6-ig, a visszautazásnál április 26-tól május 16-ig vehetik igénybe. A vásárigazolvány ezenkívül jelentős vizumkedvezményeket is biztosít.

**APRILIS 26-TÓL MÁJUS 6-IG LESZ
A BUDAPESTI NEMZETKÖZI
VÁSÁR.**

A Budapesti Nemzetközi Vásárt ez évben április 26-tól május 6-ig tartják a városligeti Iparcsarnokban és a körülötte fekvő külterületen. A vásárt ez évben is a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara rendezi, a Magyar Gyár- iparosok Országos Szövetségének közreműködésével és Budapest székesfőváros támogatásával. A vásár iránt úgy a magyar kiállítók, mint a külföld részéről rendkívül nagy érdeklődés mutatkozik. Az eddigi jelentkezések száma több százal meghaladja az elmúlt évek ugyanezen időpontjáig beérkezett jelentkezéseket.

**A BÉKÉS MUNKA VÁSÁRA LESZ
A BUDAPESTI NEMZETKÖZI
VÁSÁR.**

A magyar gyár- ipar minden ága impozáns felkészültséggel fog megjelenni az április 26-tól május 6-ig tartandó Budapesti Nemzetközi Vásáron. Ez a nagyszabású magyar ipari bemutató meggyőzően fogja bizonyítani, hogy a rendkívüli viszonyok dacára a magyar termelés teljesen a békegazdálkodás

képté mutatja. Magyarország az európaszerthe bevezetett hadigazdálkodás ellenére továbbra is gyártja a békeszükségletnek megfelelő összes cikket. A magyar iparnak tehát módjában áll azoknak az import-piacoknak ellátásában résztvállalni, amelyeknek szükségletét eddig a hadviselő államok egyikének vagy másikának most más irányban elfoglalt ipara fedezte.

**A HÁBORÚ DACÁRA VALÓBAN
NEMZETKÖZI LESZ A BUDAPESTI
NEMZETKÖZI VÁSÁR.**

A külföldi államok részéről a háború dacára még a szokottnál is nagyobb érdeklődés mutatkozik az április 26-án megnyíló Budapesti Nemzetközi Vásár iránt. A baráti Olaszország hatalmas pavillonja mellett Délkelet-Európa gazdaságilag és idegenforgalmilag ma békés együttműködését fogja demonstrálni Jugoszlávia, Törökország, Bulgária és előreláthatólag Románia hivatalos részvétele. Németországot a bécsi divat és iparművészet pavillonja, valamint számos egyéni cég fogja képviselni. Svájc ez évben is külön csoporttal vesz részt a vásáron. Tárgyalások vannak folyamatban továbbá Egyiptom és Brazília részvételét illetően is.

**EZ ÉVBEN IS NAGYARÁNYŰ
UTÁZÁSI KEDVEZMÉNYEKET
NYÚJT A B. N. V.**

A vásár vezetőségének sikerült az április 26. és május 6. között tartandó Budapesti Nemzetközi Vásár látogatói számára a rendkívüli viszonyok dacára biztosítani a szokásos nagyarányú utazási kedvezményeket. Ezeknek a kedvezményeknek alapján a vásár utazási igazolvánnyal ellátott látogatói 25—50 százalékkal olcsóbban utazhatnak Európa csaknem minden országából Budapestre és vissza. A kedvezmények érvénye Magyarországon egy hónap, külföldön 3—4 hét.

G a r a i c u k r á s z d a

Nyiregyháza, Zrinyi Ilona-utca 13.

Saját készítményű bonbonok, teasütemények
és cukrászati különlegességek.

O Vaja

M

I

K

Sajtja

Vezet

Vásárolja

tej-

termékeinket !!

Mindenhol kaphatók. Telefonszám 593.

Férfi- és gyermek

tavaszi kabátok,

raglánok, öltönyökben óriási választék és olcsó szabott árak

Hungária Ruhaház

Uriszabóság.

Városházépület.

Takarékossági hitel.

Szövetek méterenkénti eladása.

Női és férfi ruhák

száraz vegytisztítását és bármely színre való festését

a legmodernebb gépeken,

legtökéletesebben készít

Papp László vegyiüzeme

Vay Ádám-utca 65. Telefon: 510. Fiókküzetek: Széchenyi-utca 2.

Telefon: 509. Véső-utca 3. és Kis-tér 2.

Alapítva: 1914-ben. — Ezüst éremmel kitüntetve.

Csináltassa GYÓGYCIPŐJÉT

LICHTENBERG LEÓ

luxus cipőszalonjában. Bethlen-utca és Bercsényi-utca sarok.

(Postával szemben.)

BUTOR

és saját műhelyben készült kárpitozott bútorok megbízhatóságáról
ismert

LEFKOVITS

bútor gyári raktárában. *Kossuth-tér 7.* Törvényszék mellett.

Tavaszi és nyári szükségleteit legolcsóbban beszerezheti a nemrég
megnyílt

Asztalos László

DIVATÜZLETÉBEN

Nyiregyháza, Vay Adám-u. 1. — (Korona-épület mellett.)

LEGSZEBB FÉRFI

gyapjúszövetek állandóan raktáron.

Uri szabóságom már közismert pontos és jó kiszolgálásáról

Keresse fel Ön is!

Telefon: 794.

Németh uriszabó

Luther-palota.

Radoszta Béla

Telefon: 243. *Nyiregyháza, Vay Adám-u. 37.* Telefon: 243.

Kutat fúr, vízvezetékét szerel, lakatos munkát készít.

Autogén hegesztés!

Tavaszi divatújdonságok!

Kalap, nyakkendő, fehérnemű, —
kosztüm és kabátszövet különlegességek

Mayer Ágoston

divatüzletében legolcsóbban szerezhetők be.

Dijtalanul megvizsgáljuk

jó-e, célszerű-e, gazdaságos-e

világítási berendezése?

Világítási tanácsadószolgálatunk b. kívánságára
a helyszínen, vagyis

lakásában,

üzletében,

műhelyében

**felvilágosítást, tanácsot ad világításának
korszerűsítésére, javítására.**

Helyszíni tanácsadás igénylését akár telefonon, akár
levélben vagy személyesen bemutatónkban

Horthy Miklós-tér 9. Telefon 23.

kérjük bejelenteni.

**Nyiregyházi Villamossági R. T.
Üzletvezetősége.**

Jól világított lakás kellemes otthon!

Jól világított üzlet, kirakat vásárlót szerez!

Jó világítás fokozza a munkateljesítményt!

Szabolcsi Központi Takarékpénztár Rt. Nyiregyháza

TELEFONSZÁM: 142.

Táviratcim: KÖZTAKARÉK.

Foglalkozik: a takarékpénztár és banküzlet minden ágával.

Drogériacikkek

beszerzésénél keresse fel a legrégebb szaküzletet

FÖLDES DROGÉRIA

Városházépület, Villamosmegállónál. — Telefon: 148. szám.

Tavaszi divatujdonságok, úgy

női, mint férficikkekben

pazardus választékban, olcsó árban

az Ungár Divatházban

Telefon 63.

NYIREGYHÁZA

Telefon 63.

Nyiregyházi Takarékpénztár-Egyesület

Alapítási év: 1862.

Érdekközösségben a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesülettel.

Telefonszámok: ügyvezetés és váltóosztály 26, jelzálogosztály 479.

Újságbolt

*Nyiregyháza,
Bethlen-utca 2.*

KÖNYV

PAPIR

NYOMTATVÁNY

JÁTÉK

FOTÓ

IRÓGÉP

Én is, Te is, Ő is, mindenki

meg van hülve ebben a nagy hidegben. Kiújult a köszvénye és egyéb betegsége. Tartson ezért villamos testmelegítőt otthonában, ezzel minden hüléses betegséget gyógyíthat. Villamos testmelegítőt és egyéb villamos készüléket kedvező részletfizetésre is kaphat

B R Á V E R S Á N D O R

„Fulgur“ Villamossági Vállalatánál
Nyiregyháza, Jókai-u. 4. Telefon: 415.

Szerelés.

Javítás.

Bizalom-hitel.

Nyirvidéki Takarékpénztár Részvénytársaság Nyiregyháza

**Az Adriai Biztosító Társulat
Nyiregyházi Főügynöksége**

Budapest—Salgótarjáni tüzhelyek és kályhák

Wirtschaftler Ármin

vaskereskedésében

Nyiregyháza, Vay Adám-utca 3. szám, Telefon : 90.

H A R T O S L A J O S

férfi- és női gyapjúszövet különlegességek, selymek, mosóárúk, szőnyegek, ágygarnitúrák, sezlonterítők, ruha és kelengye-vásznak nagy raktára

Nyiregyháza, Vay Adám-utca. (Takarékpalota.)
M. kir. postatakarékpénztári csekkszám: 51.167.

Nyiregyházi Termény- és Áruraktár Rt.

Nyiregyháza

FIÓKRAKTÁR RAKAMAZ
SZESZ SZABADRAKTÁR

Zsák és ponyvakölcsönzés. Olajgyár.
Gabonaneműek bizományi adás-vétele.

Elfogad: tárolás, kezelés céljából mindenféle mezőgazdasági
szemesterményt, bort, szeszesítalt, szalonnát stb.
Jutányos kamat mellett lombardkölcönt nyujt.

Trieszti Általános Biztosító Társulat

(Assicurazioni Generali) főügynöksége

Elfogad: Tűzbiztosításokat, életbiztosításokat, betöréses
lopás elleni biztosításokat, baleset és jégkár elleni biztosításokat
kedvező feltételekkel és méltányos díjakkal.

Uránia Filmszínház

Vay Ádám-u. 4. Telefonszám 11.

Nyiregyháza legintimebb filmszínháza

Irsai és Társa

vasöntöde, gép- és szivattyú-gyár, Nyiregyháza.

Telefon 45.

Gyártmányok: kereskedelmi és gépöntvények, csator-
názások, lefolyócsövek, kútszivattyúk.

Géprészek és szerelvények kimunkálása. Gépjavítások gyorsan
és pontosan eszközöltetnek.